

BALLADA.

A nép Terólad álmodik és visszagondol Rád a jászol,
 A viskó csillagot kíván, egy csillagot kíván a csordapásztor !
 Az üldözöttek és az elnyomottak
 A bölcsőnél oly boldogan topogtak,
 Barmok leheltek csöpp kezedre, szalma volt a vánkosod,
 Egy csillagot csodáltak ott a mezítlábosok !
 Körötted oktalan szegények bólogattak,
 Azért oly gazdagok, s naponta boldogabbak.

Nem voltak ott bankárok, művelt mesterek se,
 Kettéhasadt a zsarnokok törvény-tekercse,
 A balga bölcseket Te bizony megalázod,
 Legbölcsőbbek a bámuló halászok !
 Tüzes Galambodat akkor kirepítetted
 A koldusoknak és a kicsinyeknek,
 A tudatlanok mindenütt csak Téged mondogattak,
 Azért oly bölcsek és naponta boldogabbak.

Terajtdad öt seb és koszorú volt a dísz,
 Bordád közül buggyant a vér és folyt a víz,
 Midőn keresztüldöftek és a homlokod megkoszorúzták,
 Veled maradt a boldog nyomorúság !
 Arcodba csaptak és a köntösöd letépték,
 Nem volt Terajtdad semmi sem, csak meztelen szegénység.
 És Nálad voltak mind, akiket fosztogattak,
 Azért oly győztesek, s naponta boldogabbak.

ITT KÖVETKEZIK A KÖLTŐ INTELME:

Jaj, európai költők, drága társak,
 A nemzetek itt egymásra vadásznak,
 És bűneink a kárhozatba ráznak,
 Most kell nekiünk a bánat és alázat !
 Az ember pattogó pokolnak adta húsát,
 És körbejár a háborús vágy,
 Kezükben bomba robban és agyukba puskatus vág,
 Barátaim, most kell a vértanúság !

Horváth Béla.

A 100 ÉVES CARDUCCI.

(1835–1935.)

EZERNYOLCSZÁZNYOLCVANKETTŐ június 2-án az Alpesektől le Sicilia tengeréig egyazon fájdalom járta át a szíveket; meghalt Giuseppe Garibaldi. Alakja jelképe lett az olasz egységnek. Utolsó útján egy nép közös szeretete és bánata kísérte. Egyformán osztozott a gyászban minden olasz. Talán csak egy tudta az ősz tábornokot jobban szeretni és siratni; a legősibb egyetem nagy költő professzora — Giosuè Carducci. A harc mezején küzdött az egyik, a gondolat fegyverével a másik, de egy célért; az olasz feltámadásért. A sicíliai hadjárat, Aspromonte, Mentana ihleték a költőt, aki bátorított, a gyávákat és kishitűeket ostromozta, lelkesített és lelkesedett azért, akinek csak hódolni tudott — a nagy népvezérért.

Bologna gyászünnepén, két nappal a tábornok halála után, Carducci nagyhatású gyászbeszéddel rötta le kegyeletét annak, akit mindenkinél jobban tisztelt és szeretett. Rögtönzött beszéd volt ez, de nagy lélek mélyéből fakadt, mint legtökéletesebb költői kifejezése a legmagasztosabb gondolatnak.

Nekünk magyaroknak kétszeresen is okunk van, hogy Carduccinak ezt a prózai remekét, amely az olasz- sőt a világirodalom egyik legszebb alkotásának számít, szeressük, hisz — Garibaldival kapcsolatban szerepel benne a mi nagy költőnk és hősünk, Petőfi Sándor is.

A hős eltűnt — így mondotta beszédében Carducci — és többé nem tér közénk vissza. Az árván maradt nép emlékezetének balsamával őrzi meg az elmúlástól nagy halottját; nyugtalan és álmodó képzeletével feltámasztja őt a sírból, hogy újra körülvegye szeretetével. Így várták a kelták Arthus királyt, a németek Barbarossát «és talán még ma is várja valamelyik honvéd Petőfi Sándort, aki a csata közepette egy mocsárban elveszett.» De ahhoz, hogy egy nép ilyenre képes legyen, erős hitre van szüksége. Remélem, hogy ez az olaszokból nem hiányzik.

Magyarország küzdelmét szabadságért bizonyára meleg rokonszenvvel kísérte Carducci, amit bizonyít az is, hogy egy szép költeményben együtt említi a mantovai és aradi vértanukat. Szerette és csodálta Petőfit is, kinek hősi halálában alig néhány nappal később az olasz költő — katona, Goffredo. Mameli tragikus sorsának megisméltlődését érezte. Mintha a magyar szabadságharc hőseit látnánk magunk előtt elvonulni, ha Carducci gyönyörű prózáját olvassuk, amelyet Mameli emlékére írt. «Mameli» — írja — «képzeletünk elé varázsolja az 1848-as nemzedéket, az új Olaszország első nemzedékét, amely Mazzini szavától és Garibaldi kardjától vezérelve ment a halálba, vassal az ajkán és kikelettel a szívében.» Petőfire, Kossuth Lajosra és hős tábornokaira kell gondolnunk, amikor az olasz költő sorait olvassuk.

*

Bátran egymás mellé is állíthatjuk Petőfit és Carduccit; mindkettő a nemzeti ébredés és megújulás költője. Ábrándjuk, eszményeik azonosak, mindkettőt a haza mindenekfelett való szeretete jellemzi, — pályájuk, életkörülményeik azonban különböznek, más a verselésük és más költészetük irányzata.

Carducci életrajza nem érdekes. Események nem tartkítják életét, nincsenek nagy szerelmi kalandjai, nem hányódott-vetődött különböző tájakon, nem volt a harc mezején. Egyszerű toscanai család gyermeke, ki már fiatal éveiben sokat tanult és olvasott. Olaszország akkori állapota lelkületének kialakulására erős hatással volt. Gondolatait már korán a cselekvő és meg nem alkuvó hazaszeretet jellemzi és mivel az olasz egység megteremtésének akadályait látta a kis olasz államokban, élete legnagyobb részében köztársasági volt és ellenfele az Egyház világi hatalmának. Firenze után Bologna a következő és egyben végső állomáshelye életének, ahol 1907-ben bekövetkezett haláláig az olasz nyelvet és irodalmat adta elő.

Nem tartozott a fel nem ismert nagy tehetségek, avagy a sors mostoha gyermekei közé. Egész fiatalon, 25 éves korában lett egyetemi tanár, később szenátor és egy évvel azelőtt hogy örök álmra hunyta le szemét, osztályrészül jutott a legnagyobb kitüntetés, amely írók érhet; megkapta az irodalmi Nobel díjat. Gáncs őt is érte, ellenfelei neki is voltak, kora azonban értékelni tudta és kitüntette megbecsülésével Margherita olasz királyné is, amire a már öregedő költő különösen büszke volt.

Az a Carducci azonban, akit a királyné kegye ért, már nem volt az a régi meggondolatlanságig heves, gyakran szélsőségekben csapongó költő. Megváltoztak az idők, a kis olasz államok megszűntek és a Savoyai család jogára alatt valósággá vált az egységes Olaszország álma. Carducci, aki valaha a köztársaságot kívánta, élete végén a királyi házat dicsőítette és békét kötött az Egyházzal is, amely Rómának nem volt már ura. Sokan támadták is ezért a szélsőségesek közül, de ő bátran válaszolhatott volna nekik Voltaire egy mondásával *«Je suis assez semblable aux girouettes qui ne se fixent que quand elles sont rouillées.»* Carducci tényleg megváltoztatta felfogását, de az az erő, amely gondolatainak be nem rozsdásodott szélkakasát mozgatta mindig, egyedül a nemzet java és boldogulása maradt.

Csodálatosnak látszik, hogy Carducci, aki írásaiban a tettet, a hősiességet, Garibaldit, Mamelit magasztalta, miért nem állott maga is az önkéntesek közé, akik fegyverrel harcoltak az olasz egységért, holott erre alkalma lett volna. Magyarázata ennek a költő nagy szeretete családja iránt, amelynek fenntartásáért fiatal éveiben nehéz anyagi gondokkal kellett küzdenie. Tudta, hogy távozásával feleségét és gyermekeit súlyos helyzetbe hozza és ez a gondolat mindig visszatartotta.

*

A magyar szabadságharc lantosa a legnagyobb magyar lírikus, aki mozgalmas életét nemcsak éli, hanem Beöthy Zsolt kifejezésével élve át is köti. Lírája az emberi szív legtermészetesebb érzelmeinek páratlan szépségű közvetlen és egyszerű kifejezője. Nála a hazaszeretete is egybeolvad a nép és a föld szeretetével. A pathoszt kerüli; a nép gyermeke és népies marad egész költészetében.

Az olasz risorgimento költőjét korának betegesen érzélgős romantizmusa, amelyben nőiességet és a tett akadályát látta, az érzelmi világtól elidegenítette. Klasszikus versformában írt pathétikus ódái között azonban itt-ott nála is előbukkan — mint sudár égbenyúló fák sűrű erdeje közepette egy tisztás virággal és napsütéssel — az érzelmi líra néhány remeke. Ilyen például fiának halálára írt szonettje (Pianto antico), szülőföldjéről

írt költeményei (Davanti S. Guido, Traversando la maremma Toscana stb.) vagy a Mattinata gyönyörű népdalutánzata.

Papini egyik ifjúkori tanulmányában azt írja, hogy Carduccinak négy hazája volt; a toscanai tengerpart, ahol született — Firenze, ahol tanult, Bologna, ahol tanított — és az ókori Róma. Azt hiszem Carducci hazája, bár Toscanát és Bolognát jobban ismerte, — egész Olaszország volt, melynek minden rögét egyformán szerette. Az ókor Rómáját pedig azért tudta annyira bálványozni, mert megelőzve korát honfitársainál jobban érezte a szellemi közösséget, amely Róma és Itália között fenáll s a barbár betörések korát — 500—1000-ig K. u. — leszámítva soha el nem veszett. Amint Carducci az olasz irodalom fejlődéséről tartott négy költői szépségű nagy előadásában bebizonyította, Itália megújhedása 1000 után kezdődik, amikor az olasz szellemiség visszatér a római tradíciókhoz. Ezen túl a kapcsolat nem szűnik meg, legfeljebb csak szunnyad és idegen befolyások hatása alatt tudatonkívülivé válik. Ezért a költő megvetéssel fordul el a korában divatos romantikus irányzattól és az ősi szellemet, az ősi Isteneket eleveníti fel ősi klasszikus versformában. «*Odi Barbare*», barbár ódáknak nevezte Carducci verskötetét, mely a legjellegzetesebb és egyben legszebb költeményeit tartalmazza. A költő ezekben és még sok más költői alkotásában nemcsak a régi hagyományokhoz tér vissza, de nemzetének erkölcsökben is a puritán egyszerű, egyben bátor és férfias római népet állítja oda példaképül. Legerőteljesebb kifejezője ezen gondolatainak a «Clitumnus forrásánál» c. ódája, de szellemileg még az «Ökörhöz» című nagyon ismert szonettje is idetartozik, mert mi egyéb ebben a föld egyszerű munkásának költői megörökítése, mint felidézése az ősi erényeknek. Szobrot állít a munkának és a béke harcosságának, azt a földmívelőt választva ki erre a célra, kinek római őseit a «Clitumnus forrásánál» verssoraiban megkapó erővel mutatja be, előbb mint szívós munkásait a földnek, majd mint hősöket a reájuk támadó pun ellen-séggel vívott harcban.

Azok, akik Carducci költői és emberi nagyságát nem ismerték fel, azzal vádolták őt, hogy hiányzik belőle az eredetiség, a költői génusz és utánozta a latin klasszikusokat. Carducci, aki a népből emelkedve ki, szokásaiban egyszerű és természetes, életszemléletében pedig mindig a nép gyermeke maradt, a római tradíciókban találta meg azt az erőt, amely hazáját új felvirágzáshoz és hatalomhoz segíti. Tehát, bár mindig a néphez tartozott, költészetében népiessé sohasem válhatott.

Ma, amikor a fascista Olaszország ünnepli a százéves Carduccit, nagysága még jobban kidomborodik. Halljuk, hogy prefascista volt és valóban nem kerül fáradságba, hogy felfedezzünk nála sok olyan gondolatot, amely a mai Olaszország nagyszerű építményének alapjait alkotja. Valamennyinél jobban jellemzi azonban Carducci eszmei közösségét a fascizmussal az összekapcsolódás a régi Róma szellemével. Róma soha el nem sorvadó eszmei erőforrásait a szunnyadó olasz öntudatban feltámasztani volt a költő kitzűzött feladata, amelyet élő valósággá varázsolt az új Olaszország nagy Génusza.

Báró Villani Lajos.

CARDUCCI VERSEIBŐL.

DANTE.

(1871 előtt.)

A költő hosszú álmatlan éjszakán elmélkedik Dante költeménye fölött. Lelkének nem ad vigaszt a költő eszményi vallásossága, nem kápráztatja el a ghibellin Dante birodalmi álma. A régi római császárság eszméje rég halott, de az isteni költő műve örök fényében tündököl. Mert Dante, — amint C. műveiről írja, — az élet legmagasztosabb dolgait, az emberek legfennebb szárnyaló eszméit s a szív legmegközelíthetlenebb titkait énekli, de nem a saját szíve titkait, nem azokat, amelyek ebben vagy amabban a szívben, hanem az összes szívekben rejtőznek...

*Ó Dante, hogy van az, hogy kérésem s szavam
Rajongva repdesi körül a képedet
S a vers, mely tégedet szikárrá égetett
Estére cserbehagy, de reggel újra van?*

*Én értem Lucia nem mond szelid imát.
S Matelda nem csinál üdvös fürdőt nekem,
Nincsen Beatricém, nagy, szent szerelmesem
S nem szállhatok vele a csillagégen át.*

*Olona völgyében nem hagytam volna én
Helyedben koronát a jó Frigyes fején
Mert szívem gyűlöli szent birodalmadat.*

*De bús rom trónja már s hatalma is halott
S fölötte győztesen égit harsan dalod:
Jupiter sírba száll s a vers örök marad.*

LÁTOMÁS.

(1874 v. 1875.)

Az Alpok felől kelő hold megvilágítja a költő szerelmes asszonyának homlokát. Ez eszébe juttatja a költőnek a mítoszt, amely elregéli, hogyan szállott le Selene istennő magas trónjáról az alvó Endimion szépségeiben gyönyörködni. A szonett Foscolo legszebb szonettjeinek kristályos képeire és tiszta zengésére emlékeztet.

*Most, hogy az égszinkék est csendje int,
Hol üdén suttognak a karcsú fák
S szellők viszik virágok illatát,
Ül Ő a lány tavaszi kéjbe kint.*

*Alpok csúcsán keresd, hol bú fog át
Mindent, ó hold, hol fényed árnyat oszt,
Hogy szűz sugáraiddal harmatozd
Fehér és gőgös, büszke homlokát.*

*Igy hajtottad istennőm, gondolom
Hűs homlokod egykor Endümion
Szívére — most a párnád hold ive;*

*A hegy tövén morajló víz és a szél
Ezüst záporban ép arról beszél:
Mért oly nehéz a költő bús szíve.*

*Galambos Gruber Ferenc
fordítása.*

LIDÉRCFÉNY.

KATINKÁM, hozd be csak a szelencét fiam, de ne tégy bele nagyon meleg vizet, csak úgy, amilyet kibír a fájós ujjam. — Lábat áztatsz?

— Úgy sajog, hallod, mintha böjti szelek kergetőznének benne.

— Nem csoda, hiszen talpon vagy hajnal óta. Hozom már szívem, hozom már, — mondta a köpcös, kövér asszonyság és kisietett a konyhába.

Hertelendy úr mosolyogva nézett utána. Az ágy szélén ült, meztelen lába a híves, síma padlón. Nagy, szürkülő bajusza fáradtan csapódott az állára, nem bánta, fáradt volt már, húzta az ágy, alig várta, hogy kopasz, kicsiny feje elsüppedjen a frissen huzott párnán s a tarkacihás nyári dunyha ráduruksolja testére a meleget. Pedig egész napon át forróság verte a világot, most se mozdul se fűszál, se levél, egy hét óta kánikula van.

A nyitott ablak meleg levegőt szűr be az utcáról, hiába van kitárva az ajtó, cérnaszálat libbenteni könnyű, annyi légáramlás sincs a levegőben. Ilyen hőségben utazni, — vigécnek se való. Ő pedig nagy utat járt be. Reggel hétkor már vonaton ült, Kaposvárott járt, dolga volt a bankban, az árvaszéken, meglátogatta szegény Hegyes Reginát a közkórházban, gondolta, hátha sikerül valamit törlesztetni vele, de Regina a végét járja s úgy látszik, a betétes cipő árát már a másvilágon fogják elszámolni . . . Délután a nagybörösnél vásárolt anyagot, aztán kaptafákat rendelt, bélésanyagot szabatott és hat órákor betelepedett a restibe sörözni. Nyolc órát harangoztak éppen, amire a Méder bakterház mellett elfutott a vonat, most már kilencre jár, — megérdemli a pihenést . . .

Az asszony behozta a melencét és letette az ágy elé. Pára szállt a meleg vízből. Szagos, erős pára, mert három kanál sót is hintett belé. A sós víz kiszívja a lábból a fájást, megpuhítja, pihenteti. Okos iparos sósvízben áztat lábat, hiszen valósággal gyógyereje van.

— Sz . . . sz . . . juj te asszony, a poklok katlanából merted ezt a vizet?

— Éget szívem? Az a jó. Kiszíjja. Szappan kell?

— Van benne só?

— Van.

— Akkor nem kell.

— No. Itt van egy törülköző, én még elmosogatok gyorsan, aztán lefekszem.

— Oltsd el a villanyt.

— Sötétbe akarsz lábat mosni?

— Mindegy a lábamnak, ha ég, ha nem ég.

Hertelendy József úri cipész úr leeresztette a lábát a melence aljára. Le kell csavarni a villanyt — gondolta — mert a meglepetés nem hat olyan jól világosban, mint setétben.

— Katinkám te! Igen ég a két szemem, oltsd le a villanyt.

Kattant a kapcsoló, setét lett. A konyhából hosszú sávban szökött be a fény küszöbtől szobaablakig, de az ágyak és az almáriom homályba maradtak. Hertelendy úr benyult a vánkos alá és kihúzta a meglepetést. Messzire tartotta magától, mosolyogva nézegette s halkán felnevetett. Hát hiába, halad a világ, nem újdonság ugyan, de mégiscsak tudományos dolog.

— Technikai csoda.

— Tessék? — csattant be az asszony hangja a konyhából.

— Mondom, hogy technikai csoda.

— Nem értem. Mosogatok, zörögnek a tányérok, szólj hangosabban.

— Tek-ni-kai-cso-da!

Hertelendyné a küszöbre lépett. Gömbölyű kis testét beverte a konyhafény, egy tányért tartott a kezében. Blúza ujját feltúrte vállig. Fehér, telt karja szinte világított. Nagy kontya árnyéka hosszúra nyult a falon, mintha cukorsüveg nőtt volna ki a fejbúbjából, Hertelendy úr nevette.

— Mit nevetsz? Mit akarsz? Vigyem el a vizet?

— Ezt vidd el szívem, ha mered, ezt a technikai csodát, ilyen még nem volt a házamban.

— Né csak! Hát mégis vettél? Jaj, te, hadd fogjam, jaj te Józsi, mennyi volt?

— Hat pengő.

— Ötért nem adták?

— Nem.

— Mért nem alkudtál?

— A ménkü csapja meg a sok povedálásodat, fogd és vidd, mert elejtem.

— Isten ments, jaj de érdekes, minden szám külön világít, jár is?

— Nem hallod? Úgy ketyeg, mintha szíve lenne. No? Mit szólsz?

— Hála Isten, hogy vetted. Jól jár?

— Azt mondta a kaposi Hunnel, hogy tíz évig jótáll érte.

— De azért alkudhattál volna. Ha négyet ígérsz, ötért odaadja.

De te sohse tudtál alkudni.

— Hallod, ne edd a szívemet emiatt a bűdös vekkeróra miatt, mert belefojtalak ebbe a melencébe! Nézze meg az ember! Fél eszten-deje sírsz egy vekkerért, aminek a számlapja világít a sötétben és most meg pörölsz. Hat pengő volt, punktum! Ha nem tetszik, vidd vissza, becserélik közönségesre.

— Dehogyan viszem, örülök, hogy vetted. Egy jó óránk sincs már. Aztán meg éjjel micsoda pompás, hogy nem kell felkelni, villanyt gyújtani, áramot pazarolni, csak odanézek az almáriomra, aztán látom az időt.

— No ugye.

Az asszony elvette az órát, a füléhez emelte, mosolyogva élvezte az erős, ütemes ketyegést, letette az almáriomra s az ajtóhoz sietett. Becsukta az ajtót. A szoba besetédett. Az utcáról nem verődött be világosság, cseppnyi sem. Az ablakig tapogatódzott s onnét csodálta a kékes szinte sejtelmes sugárzást.

— Pont kilenc.

— No ládd-e. De nézd csak meg jól, a mutatók vége is világít. Nemcsak a számok.

— Miért?

— Azért, hogy ha a mutatók a számok között járnak, akkor is láthatod az időt.

— Ilyen vekkerük van a Ludaséknak is. De ha jól emlékszem, ők négy pengőért vették.

— Hallod te asszony, ne edd az életemet. Vidd el ezt a melen-cét! Hol a törülköző!

— Jó, jó, csak ne lárμάzd fel az egész házat. Te dolgozol a pénzért, nem én.

Hertelendy úr ásított, aztán ő is az órát kezdte nézni. Kinyílt az ajtó, az asszony elébe térdelt, megtörölgette szótlan a lábát s ez a jóság elérzékenyítette. Nagy, kicserzett keze simogatni kezdte a párnás, meleg asszonynyakat. Aztán lehajolt és megcsókolta a haját.

— No, kis szívem. Ládd-e, gyarapszunk. Nem főispánság ugyan a suszterség, de azért van a Hertelendy-házban minden, ami kell. Köszönöm angyalkám. Legközelebb bemegyek Kaposba, beviszlek. Hadd láss egy kis világot. Sssz! Te! Vigyázz a nagyujjamra, úgy sajog, mintha hasogatnák.

Ásított s bebújt a tarka dunyha alá. Ujjaiba meleg bizsergés bujt az asszony telt nyakából. Nyelt egyet és elnyult. Rápillantott még egyszer az óralapra és azt mondta:

— Kilenc óra tizenegy perc! Tiszta technika. Felomenális!

És aludt is már...

II.

Forró csend ült a kisváros felett. Az utca túlsó oldaláról máskor bemuzsikált a tücsökciripelés, ezt az édesen monoton vidéki-zenét szívesen hallgatta Hertelendyné, ez altatta el, ebbe haltak bele esti gondolatai. Az utcán nem járt senki, aludtak a házak, a fák, a kapuk, az emberek, hőette, kábult nyáréjszaka volt, hangtalan mint máskor s most még sem tudott elaludni. A tücsök-zenét elnyomta a vekker ketyegése. Persze, új óra, izmos a rugója, fiatal minden kereke, élesek

a kerekék fogacskái, örülnek, hogy járnak. Csak egy kicsit hangos a szava. Erőszakos. Nem?

Ásított. Oldalt fordult. Behunyta a szemét és fülig huzta fel a dunyhát.

— Tiki-teke-tiki-teke... — malmozta a kerekés beszédet a vekker s Hertelendyné úgy érezte, erősebben hallja, mint amikor lefeküdt. Anélkül, hogy tudott volna mozdulatáról, visszafordult, hanyatt feküdt megint s tekintete rámeredt a sejtelmes, lila fényfoltocskákra. Szép szín. Leánykorában volt egy ilyen színű ruhája, akkor a Bódog írnok udvarolt neki. Istenem. Régen volt. Tizenkét évvel ezelőtt. Milyen sovány leány volt, azt a lila ruhát most fel se tudná venni. Legelőször a keblén hasadna szét. Hol lehet a Bódog? Doktor lett, eltűnt. Vajjon így, ilyen súlyosan tetszene neki? Nem valószínű. Hiszen Bódog, ha megölelte a sétatéren, este, a közjegyző-ház előtt feketedő fenyőfák között, mindig azt susogta:

— Kicsi karcúságom. Nádszálacska. Selyemcérnaderekacska. Sóhajtott és átnézett Hertelendyre.

— A Józsim így szeret, kövéren, — mondotta hangtalanul.

A cipész szuszogva aludt, mozdulattalan.

Az asszony tekintete újra a világító számlapra meredt.

Háromnegyed tizenkettő. Miért nem tud aludni? Hiszen egész nap dolgozott! Komlót szedett. Délután mosott. Estefeled csirkét ölt. Galuskát is szaggatott, az ura szeret jól enni, ha idegenből tér meg. Dél előtt felsúrolta a szobaúr padlóját, ágyat huzott, függönyt vasalt. Igaz, csak huszonöt pengőt fizet a szobáért, de biztos pénz. A szobaúr is írnok a járásbírószágon. Amilyen a Bódog volt. De most másképp tisztelik, valami ilyesféle áll a névjegyén: Dömösi Gusztáv m. kir. járásbírószági irodasegéd-tiszt. Hosszú cím, rövid fizetéssel. De ez is tanul. Biztosan doktor lesz, mint a Bódog s akkor tovamegy szépen... Hát persze. Miféle jövő várhat rá itt, ebben a szentek sarka mögött taszított kisvárosban. Vajjon itthon van már Dömösi úr? Nincs itthon. Hiszen hallotta volna a lépéseit, a szomszéd szoba a Dömösi úré. Meg aztán szombat van. Ilyenkor elmaradnak kissé az urak a kiskaszinóban... No. Itthon lehetne már. Ni-ni, jószágos Isten, éjfél van!

Behunyta a szemét, de a lila ködfény s a lila köd mögött kénesárga kísértetiességgel reámeredő számok nem engedték el a tekintetét. A különös-különös körfény, a hideg és velőig hasító temetői sugárzás belemélyült a szembogarába, nem engedte elfordulni, reámeredt, időnként vibrált, volt perc, hogy az óralap óriási körré tágult, aztán eltűnt, felmérhetetlen messzeségbe távolodott, egészen kicsi pont lett belőle s akkor zuhanni, osonni kezdett előre. Felült az ágytámla szélére, reábámult mint egy óriás macska szeme s az éjfelet jelző XII-es időnként elsápadt s ő úgy érezte, kísértetek akarják ezt a számot eloltani. A ketyegést, ha kisebbedett a kísértet-kör, nem hallotta s amikor lobogni kezdtek a mutatók fénypontjai — zuhogtak a szapora teke-tiki

hangütések, volt pillanat, amikor az agyán érzett koppanásokat egy-egy kattogás nyomán s a lidércfény lobogni kezdett, félelmetessé vált, a kör bővölni kezdte, a számok összekeveredtek, a színek rémületet sugározták rá s egyszerre felkiáltott:

— Józsi! Józsi!

A cipész felébredt.

— Józsikám, kedves uram, kelj fel.

— Mi az? Mi van? Hm? Fázol?

— Józsikám! Ébredj fel.

— Mit akarsz, a Márja áldjon meg, tűz van?

— Józsikám, vidd ki az órát a konyhába!

— Miért?

— Nem bírom hallgatni a ketyegését.

— Elhíztad az eszedet te asszony, hát mi a fenének nyuztad a lelkemet négy hónapig, hogy vegyek új vekkert! Hagyj aludni fiam. Nem is volt hat pengő. Csak négy volt.

— Józsikám, a fényét se bírom.

A suszter felült. Micsoda? A fényét? Hiszen ez a legfőbb ékesége! Asszony!

— Legalább hozd be a melencét fiam és tedd rá, hogy ne lássam.

— Mi van veled! A fényességét nem bírod?

— Borzalmas. Nézz csak oda. Félek.

— Ejnye, hallod, a ménkü... — Hirtelen elhallgatott. Rábámult az óralapra. Hosszan nézte. Hunyorgatott. Aztán megcsendesedett a hangja.

— Félsz?

— Irtózom tőle.

— Hm. Mintha macskák ülnének rajta, látod? Hat macska.

Tizenkét szem.

— Juj te fiam, rémségeket álmodunk, hallgass. Vidd ki a konyhába.

— Te közelebb vagy az ajtóhoz. Sajog a nagyujjam.

— Nem merem.

— Hát akkor vidd át a szobaúrhoz. Hadd örüljön neki.

Az asszony felkelt, villanyt gyújtott s kopogott a szomszédos ajtón. Csend. Nincs itthon. Jó. Valami hideg, hátat remegtető borzongással fogta meg az órát s átvitte a szomszéd szobába. Visszasietett. Ráfordította a zárra a kulcsot, eloltotta a lámpát s odabujt az ura mellé.

III.

Dömösi Gusztáv, m. kir. járásbírósi irodasegéd tiszt csendes dudorászással vetkőzött le, édes zsibbadtság ömlött el testén a pár pillanatig hideg tapintású ágynemű alatt, a homlokánál kissé felcsúcsosodó fejét befurta a frisszagú párnába és nagyot sóhajtott. Fáradt volt. Tíz óráig a kiskaszinóban ült, söröztek. Tíz óraker bebottlott a feketemonoklis gyógyszerész, a Kis Zsiga és söröztek tovább.

Tizenegy órakor átjött a moziból Patak úr, a mozis, nagyon el volt keseredve a részvétlenség miatt, pedig Greta Garbófilmet hozatott, de hát így nyáron az udvaron tartják a mozit s a Korona-szálloda cigányzenekara is az udvaron játszik s Garbó hangját elnyomja a szomszédból átzuhogó bögőhang . . . Sört kínáltak neki keserűség ellen.

— Ebharapást kutya szőrivel kell gyógyítani, — magyarázta Tobak úr, a selyemgubóbevéltő, — keserűség ellen keserű sert fiam.

És hosszan nevetett. Egyetlen öröme volt régi közmondásokat új gunyába öltöztetni.

Felemelkedtek a kancsók, Tobak úr felkiáltott:

— Igyál betyár, mulik a tél!

És harsogott a nevetése s akár a nagybögő húrja, rezgett a hasán a keresztbe átfűzött aranyóralánc.

Dömösi, az irodasegédtsízt ezt már nem bírta. Önérzetesen és kissé dühödten gondolt rá, hogy már a harmadik szigorlata következik s ő, aki doktor lesz nemsokára, itt kell, hogy hallgassa a gubóst.

— Van szerencsém, urak, szervusztok!

Átsietett az ártézi-parkba, negyed egyig üldögélt a megfaragott, vén padokon s aztán hazament.

Nem tudott elaludni.

Valami szokatlan, idegen, monoton zaj tartotta ébren.

Felült az ágyban.

Asztaláról lila sugárzás szállt feléje. Mi ez? Nézte. A nyáréjszakai forróság hangtalan ült a szobán s a verejték, amely homlokát verte ki, még vadabb forróságot dobott reá. Aztán egyszerre hallotta, élesen, valami vékony-dörömböléshez hasonlatosan:

— Tiki-taki — tiki-taki . . .

Gyujtót gyujtott. Ejnye ezt a vekkert ki tette ide? Bizonyosan ez a kis pufók Hertelendyné. Igaz, nem visel sem zsebórát, sem karórát s talán célzás akar lenni ez a vekker, hogy el-elalszik reggelente? Mi köze ehhez a suszternének? Mégis csak szemtelenség! Hát kivel van dolga annak a hájjal bélelt lúdnak! Abszurdum. No, majd megmutatom én, hogy úri albérlővel lehet-e így bánni. Hallatlan!

Olyan izgalom vett rajta erőt, hogy lerúgta magáról a dunyhát. Egy ideig még bámulta a sötétségből reámeredő körfényű számlapot, aztán felugrott.

— Utálatos! — mondta hangosan.

Ajtót nyitott.

Az udvari diófa tetején fenn ült a vékonyhold.

Kitette az órát a küszöbre s bezárta az ajtót.

IV.

A suszterház udvari lakásában Toncsiék laktak, igen jámbor, csendes és vallásos emberek. Így is illet. Toncsi úr szoba- és templomfestő volt, igaz, a mai világban ritkán akadt munka a falakon és

templomot nem festett a háború óta. Toncsi úr háromszögű, fakult bajuszt viselt, a felesége, szegény, kövér és asztmás volt, egyedül a leányuk hirdette a szülők néhai szépségét, Bözsike, húsz esztendőnek villogó erejével és szökesége ragyogó hamvával. A szoba, ahol aludtak, nagy volt, tágas, sarkas és alacsony. Toncsiné szomorú asztmája miatt éjjel-nappal nyitva tartották a kiffüggönyös ablakokat.

Nyitva voltak az ablakok most is.

Toncsi úr hanyatt feküdt, a háborúból mentett lópokróc vemhes szakála alá simult, hangtalan szuszogással aludt, Toncsiné azonban sűrűn felébredt. Az asztma hangossá teszi az embert, az asztma megtepi az alvást, mint szél az ökörnyalat.

— Jaj, te Bözsim, te Bözsim, még mindig nem alszol? — szólt rá a lányára és homlokeresz alá húzódó szeme soká pihent az ablakban könyökölő lány édes ívben megtörő alakján.

— Már kialudtam magam, mama, olyan jó egy kicsit az éjszakát csodálni.

— Feküdjél le ártatlankám, belédhül az éjszaka, vigyázz!

— Egy perce csak, hogy itt állok mama, hallgasson. Aludjon.

— Hát lehet az apád mellett aludni? Úgy izeg-mozog, mintha hangyák rágnák.

Bözsike hátranézett és sóhajtott. Ráfeketedett a két nagy ágy, oldalról meg az ő, elnyútt diványának körvonalai meredeztek, mellette a szalmafonatú szék, amire a ruháját vetette, a sarokban egy öreg próbababa, ő, micsoda szomorú, sívár szegénység.

Visszafordult és belemerengett az udvaréjszakába.

Vajjon itthon van már az írnok? Ma nem is látta még. Tegnap este sokat sétálgattak a kertben, Istenem, milyen forróság lepi el, ha megöleli. Két hét óta bajuszt növeszt Dömösi, egészen más most a csókja. Karcol. De ha hosszan forr a szája az ő szája husára, mintha elülne az a szúrós érzés, éppen olyan mély, lélegzést lefojtó a csókja, mint amikor még csupaszon viselte az orra alatti gödrös kis területkét. Aztán olyan lázongóan édes az ölelése is. Tegnap megbotlottak a komlóbokornál. Le kellett ülniök. Guszti bedugta a fejét a kisblúza gallérja alá, milyen forró volt a lehelete, ettől a forróságtól alszik még ma is nyugtalanul. Doktorál a Guszti, a hó végén megint Pécsre utazik. Doktor Dömösi Gusztávné . . . De szép . . .

Béka ugrott el az ablakfal elől, megriadt tőle.

Aztán az írnok ajtaja alját kezdte kémlelni, nem, cérnaszálnyi világosság sem vetődik ki, nincsen még itthon. De valami fény libeg a lépcsős küszöbön, Jaj nekem, mi az? Macska?

Rámeredt a kékeslila fényre. Az óraszám lap betűi kicsi körré olvadtak össze és remegett, távolodott, közeledett a kicsi kör, kitágult, megszűkült, beködlött, elvilágosodott, időnkint olyan nagy lett, olyan kövér, mintha közelebb hozta volna valaki, jaj, mi lehet az?

Menyét szeme villog a Guszti küszöbén? Macska? Lehetetlen. Kígyó? Valami állat, valami rémség, mama! mama! Ébren van?

Toncsiné hörögve aludt, Toncsi úr mozdult ugyan, de nem adott választ.

Bözsike kis keze ökölbe szorult, elsáppadt. Aztán összefogta térde felett az inget, felhúzódott az ablakdeszkára és kiugrott. Meztelen lába huppant a homokos udvarszélen s állt egy percen át mozdulatlan, a lidérces fénykörre meredve.

Toncsi urat csakugyan hangya csíphette meg, mert felébredt. Első mozdulatával a szakállához nyúlt. Ez a mozdulat évtizedek óta nélkülözhetetlen volt látása és gondolkodása elindulásához. Hirtelen felült, reccsent az ágy, felébredt az asztmás asszony is.

— Mi az, Jani? Víz kell?

— Pszt... pszt... — intette Toncsi, a festő és lehajtotta magáról a lópokrócot.

— Mi van veled? Rémet látsz? Mit akarsz?

— Sejtettem, gondoltam, mondtam neked már egy hete, de te csak fujsz, fujsz, Regina, fujsz akár a kovácsfujtató és nem törődsz a lánnyal.

— Mi? Már kezded? Mi van a Bözsivel?

— Most ugrott ki.

— Hova?

— Az udvarra.

— Uramisten. Mért?

— Mért. Megy ahhoz a tintanyalóhoz, az egek fojtsák meg, de majd én teszek róla, hallgass! Ne hörögj. Fel akarod lármázni a házat?

Kiugrott az ágyból. Rövid kis inge lobogott, a kötős, kék barchetnadrág kezdett lecsúszni sovány derekáról. Elkötötte hamar és kiugrott az ablakon.

Bözsi már az irnok ajtaja előtt állt és bámult le a lidércfényes ébresztőórára. Mosolygott. Nem is hallotta, hogy oszon utána az apja.

— Mit akarsz itt, te lány!

Riadtan fordult hátra.

— Papa!

— Nem sül ki a szemed, tisztességes szülők gyermeke vagy, te Szodoma szülöttje. Letöröm a derekad, mit kóborogsz itt?

— Azt hiszi, papa, azt hiszi, hogy be akartam menni Gusztihoz?

— Bözsi! Jézusmárja, ne hagyj el! Bözsi! Hol állsz! Krisztus vére, jaj! — hallatszott az ablakból kihajoló asszony rémült, rekedt susogása.

— Mars vissza, mert agyonvágalak!

— Ejnye, papa, hát legyen eszén, az Isten áldja meg, idenézzen e!

És lemutatott a kékes fényre. Aztán fordult és futott vissza. Bemászott az ablakon, bebújt a takarója alá és rázni kezdte a sírás.

Az anyja a dívány elé állt.

— Mivé lettél, kislányom! Mivé lettél!

Toncsi úr lehajtott fejjel jött, hozta a vekkert. Letette az ablakdeszkára és remegve szólt be:

— Kiteszi neki az órát a küszöbre, hogy lássa az időt! Egy óra tizenegy! Magnéziumlapú vekkert vett neki! Hol vagy, te lány! Kést ide! Megölöm! Megfojtom! Mama! Kést ide!

Böksi felkelt. Fáradt nyári szél libbent be az ablakon, bokáig érő ingét ráfeszítette a karcsú, magas leánytestre. Úgy állt eléjük, akár egy szüzi, hófehér kísértet, szőke haja lebomlott, hangja remegett a sírás indulatától.

— Üssön a szívembe kést, papa, de hallgasson ide.

Elmondta szaggatottan, mi történt. Aztán a dívány felé ment, megállt, majd ráborult gyermekkori pajtására, a próbababára és keservesen sírt.

A szobafestő rászólt az asszonyra:

— No látod! Mit gyanusítod mindjárt! Az én vérem ez a lány, tudtam én, hogy semmi se történt. De te, amint felébredsz, mingyárt bajt zihálsz az életünkbe! Jaj, én marha, én szegény marha, persze péntek volt, hogy megesküdtem veled!

Felkapta a vekkert, forgatta, nézte és elment az ablaktól. Nem bírta hallani a lány zokogását. Végigment az udvaron. Az utcakapú nyitva volt. Elkémlt az utcán a Takaréksarok felé. Csend. Nehéz akácillat omlott a fákról. Fojtó, fülledt meleg volt. Csizmakopogás közeledett. Ki ez? Ahá, a Roznik, a szálas rendőr. Községi rendőr a kisvárosházáról.

— No, mit bertáfol, Toncsi úr?

— Hát, tetszik tudni, az ilyen kánikulában lidércnyomást kap az ember. Őrzöm az időt, mondhatnám kergetem, hogy itt ne maradjon.

Roznik rápillantott a festő kezére. Hát azt a világító vekkert mi a csodának tartogatja Toncsi?

— Igazítja a toronyórához?

— Mit, Roznik uram.

— Ezt az órát.

— Aha... Hahaha... Dehogy, kedves, dehogy. Szegény feleségem nem tud tőle aludni. Igen erős a járása. Svájci óra, kérem. Szegény feleségemnek rosszak az idegei. Tudja, az asztma miatt. Akárhova teszem, hallja a ketyegését. Bedobom a kútba, a fene egye meg. Tönkre teszi az éjszakámat.

— Hallja, ilyen bolondot ne tegyen! Adja ide nekem. Tíz éve akarok már venni, de a községi fizetésből, tuggya, éhen halhatnék, ha nem lenne rám bízva a város.

A rendőr elvitte az órát, Toncsi úr soká nézett utána. Rárévedt, mi lesz, ha az írnök számonkéri tőle? Szá-mon-ké-ri-i? Mi címen?

Kiteszi a küszöbre, hogy Bözsi lássa az időt, világító órával csábítja, lidércfényes lappal, ami valósággal holdkórossá teszi ezt a gyermeket! A villogó ménkü üssön a tintafoltos képibe... e... izé... hátha még sincs így... Sebjaj! Ott találta a lányt, elvette, odaadta, punktum!

Hegyesen lépdelt befelé, átlépett az ablakon s le akart bújni a lópokróc alá. De Bözsike feküdt ott, feje az anyja mellén, sírt.

— No, tubikám, no-no-no, ne sírj, szépségem. Ha velem festetik az ötvösi templomot, rólad festem a Madonnát. Csicsiháj, aranyom, nincs baj. Alugyál.

Elfeküdt a díványon, tágult orral szívta be a forró illatot, amit a lámpára lehelt.

— A nyelvedet kellene kitepetni! — dobta feléje a szót az asszony.

— Kusti, asszony, kusti. Az alma nem esik messze a fájától...

V.

Roznik a zubbonya alá rejtette az órát és indult hazafelé a Kisgolya-utcába. Negyed kettő, alszik már minden. Ám ahogy az ártézi parkba fordult a Dani-sarkon, cigányzene szűrődött a fülébe a kiskaszinó épülete felől. Vastagon hupogott a csizmája, kilépett gyorsan és bekémlelt a kaszinóablak sárga függönyeinek résén. Ejnye, egy óra elmúlt s a mozis még mindig muzsikáltat! Benyitott. Szalutált.

— Tessenek a zenét abbahagyni, egy óra elmúlt! Károly, pucolj! — mordult a zsakettes, verejtékező homlokú primásra.

A primás felnézett a «Kossuth búcsúja a hontól» című öreg kép fölé, ott feketedett a füstös óra s azt mutatta, hogy öt perc múlva lesz egy...

— Szíves bocsánát, biztos úr, ámi váló, áz váló!

És felmutatott az órára.

— Ha mondom, hogy fél kettő, akkor fél kettő, érted! Az urak tudják, hogy mi a regula. Pakolj, Károly, pakolj!

— Több szem kevesebbet lát, — fordította a közmondást a mozis, — ott az óra, Roznikom, még öt percünk van.

— Tévedésbe tetszett esni, Patak úr, ha kételkedik, tessék.

És kihúzta a vekkert a zubbonyából.

Pejtsik, a segédkantor hahotázni kezdett. Be volt csipve. De az egyébként örökkomor Szladicsot, az útbiztost is csiklandozni kezdte a nevetés.

— Höhöhőhő, apám, — röhögött Pejtsik, — ezt elmondom a főjegyzőnek. Ez aztán rend. Vekkert hord a rendőr, höhöhőhő, ha így haladunk, a toronyórát hozza legközelebb, höhöhő, sört a Rozniknak! Kaszinós! Sört neki! Tuszt a vekkernek! Cigány! Höhöhőhő, ilyet még nem orgonáltam.

A bőgős se tudta tovább tartani, a klarinétos se, a mozis leborult az asztalra, szakadt a könny a szeméből, Károly, a primás vékonyan aprózta a nevetést, a kaszinós kivette a vekkert Roznik kezéből és símogatta, míg végre Roznik úr dobbantott és így szólt:

— Őszi fene az urak kedvit, záróra, mert pénzbírság következik. Ide az órát!

És kisietett a füstös teremből.

Az utcán aztán elnevette magát és hangosan mondta:

— No, engem jól csúffá tett ez a fogpiszkáló derekú mázoló, hogy az istennyila verje ki a keziből a pemzlit.

Befordult az Iskola-utcába s meg sem állt a suszterházig. De a kapu csukva volt már. Feldühödött. Dobja be az órát az udvarra? Hát az még sem illik. Sétálgatott a ház előtt. Ahá... Hertelendyék ablaka nyitva van. Elvégre, Hertelendy suszter a háziúr, biztosan elmeséli, hogy vekkert tett valaki az ablakába s világosság derül a dologra.

Betette hát az órát az ablakba a virágcserepek közé és lábujjhegyen osonkodott vissza az utcasarok felé.

VI.

Hertelendyné az ura mellé húzódva aludt. Boldogan és forrón. Nyugalomban.

Egyszeribe hosszú, ijesztő, éles csengetés riasztotta fel. Megriadt. Felült. Körülnézett a sötét szobában. Ki csenget? Mi berreg? Józsi! Józsi, te! Édes fiam, ébredj fel! Józsi! Félek!

A suszter aludt.

Az asszony felsikoltott. Setétet kutató szeme egyszerre meglátta a kísérteties számlapot az ablak alján, lidérckéken vicsorgott rá, a mutatók a II-es számon álltak, a kegyetlen jószág csengetett és most fedezte fel, hogy az ébresztő kör mutatója is világít, hát persze, hogy csenget, hiszen az is a kettesen áll... De hogyan került vissza az óra? Józsi! Józsikám!

A suszter felébredt.

— Mi az, fiam? Tűz van?

— Nem, angyalkám, nem, csak a vekker. Ott a vekker! Nézd csak, ott tátong a szája az ablakban. — És remegve húzódott az urához.

— A böjti szelek vinnének vissza az anyai házba, — kiáltott a cipész, — hát megbolondítasz ezzel a bűdös órával! Hol az az óra?

— Ott leskelődik az ablakba...

— Leskelődik az a kétpolgáris fejed, az istennyila csapjon az ilyen éccakába — szórta a suszter az indulatszót és felkelt. Az ablakhoz ment s megragadta az órát. Közben eszébe jutott, hogy Kaposban kipróbálták az ébresztőcsengőjét is, délután 2 órakor. Ezért csengetett most is... Persze, elfeledték a «csengőakantyút» ráhajtani.

Felemelte az órát és kivágta a konyhába. Csörömpölve tört szét az üvegje, meghalt a lidércfényű számlap. Szétesett. Vége volt. Elpusztult.

Visszabújt az ágyba. Remegett a méregtől.

— Hát tudd meg, hogy nyolc pengőért vettem! — kiáltotta és feje bubjáig húzta fel a tarkadunyhat.

— Nem baj, édes fiam, tehetjük, hálisten — susogta a kövérke asszony és az ura hóna alá fúrta a fejét.

— No-no-no... — csendesedett a suszter s az asszony után nyúlt.

— Édes madaram... Jó-jó, de hagyj aludni, nagyon sajog a nagyujjam.

Hiveskés szél csapódott be végre és megpihent piros arcuk felett...

Babay József.

HALÁLTÁNC.

*Bolondos, bomlott forgatagban
zörgi a táncát valami rém.
Milliók vágya tapad a táncra,
milliók vágyát most veri láncra,
s új dalt vihorász, mint a szirén.*

*Halálnak hívják. Öreg táncos.
Inatlan lába sohse pihen.
Táncoló párja hozzáhanyatlak,
szorítja, rázza, pergeti addig,
amíg elalszik hús öliben.*

*Elfogyhatatlan zeng a kacaj,
elolthatatlan táncra a láz.
Fukar az élet! — rikolt az egyik.
Rugjuk el tőlünk! — örvongve zengik...
A vén Halál meg vígan vihorász.*

*«Hisz nincs kenyér s kevés a munka!
Tovább inalni hol van ideg!
Éljen a tánc! A minden-felejtés!
Ez, ez az élet, e vad kerengés!
Remélni, várni: bolondság! Minek?*

*Kitűnő szónok... Vad beszédét
világba zengi titkos mikrofón.
De Genjnek rossz a rádiója,
Páris: siket... Zenélő óra
felel a Réznek poros hurokon.*

*Piros az ég ott napkeletnek...
A vén táncos itt örvongve kering.
Tovább kacsint még keletebbre
és még bőszültebb lesz a kedve,
hisz nincsen messze Japántól Peking!*

*S ebben a táncos viadalban
pusztul az élet, fogy a remény...
De áll a bál: e halálos torna.
S e szörnyű, szörnyű világtivornya
mikor szűnik a föld kerekén?*

*Mikor jön a fiatal Élet,
mely a szívekbe gyökeret ereszt?
Mikor zeng a táncos millió:
Ó élni vágyunk, mert élni jó,
ha roskaaszt is a keserves kereszt?!*

*Bolondos, bomlott forgatagra
Isten szeméből szóanalom int.
Milliók vágya tapad a Kézre:
Ó mikor vonja hitnek az égre
szivárványívét újra, megint?!*

Vitnyédi Németh István.

NÉPIES, NÉPI, NEMZETI.

Most azt szokás mondani, hogy legyen a politika népies, valamint ilyen legyen a művészet és az irodalom minden ágazatában. Ha aztán a jelszó gyakorlati megvalósulásait keressük, a politikában . . . hát Istenem, a politikában megint csak a tőke és a munka, a termelés és a fogyasztás konfliktusait látjuk kiütközni, a művészetben pedig valami tétova bukda-csolást látunk a poraiból élemedő naturalizmus és a bokorugró, pitykés-pántlikás, dalidós, bágyadtszegényes népszínmű között. Amióta az emberek szervezett közösségben élnek, mindig az volt minden problémáik leglényege, hogy a közösen termelt vagy megszerzett, vagy a kegyelmes földanyától ingyen kapott javakat milyen módon lehetne igazságosan elosztani. És mert mindig vannak erősebb, ügyesebb és élelmesebb emberek és hatalmasabb közösségek, ez az igazság nagyon nehezen születik meg. És az úgynevezett szociális lelkiismeret, mely az erősebbet arra ösztönözné, hogy hatalmából a gyengébb javára engedjen, egyelőre még csak kivételes lelkek alkatában jelentkezik szervesen és elemi adottságként. Az osztályharc, melyet a marxizmus öntudatosított, amely azonban minden társadalmat minden időben áthatott, amióta a magántulajdon alapvetően emberi elve működik, az osztályharc váltakozó módszerekkel és programokkal, váltakozó elméletek szerint háborúkon és forradalmakon, civilizációkon és korszakokon át hajszolja az emberiséget, s ha jól belenézünk ebbe a népies mozgalomba, megint csak a szegények és kizártak protestálását találjuk ott a javak igazságtalan elosztása ellen. A háború után a népek gazdasági nacionalizmusa, mely a szabad forgalom útját az autarchiák sorompóival zárta el, a mezőgazdasági termelés, a kenyér kérdéseit tolta előtérbe és az ipari proletáriátus követeléseit túlharsogja a földművelés szegénység panaszja. Ez a népiesség aligha egyéb, mint az agrárproletáriátus ébredő osztály-öntudatában fogant forradalmi program megfogalmazása az intellektuellek fejlettebb kifejező készségével. És az ideák és ideológiák történetéből megtanultuk, hogy új programhoz, amint azt a tudósok és politikusok tételekbe és szakaszokba fejtik, nagy sereg elődsdi szokott csatlakozni. A forradalom mindig szigorúan dogmatikus s a szabadság új tilalmakban, a testvériség és egyenlőség a másmitűek kiátkozásával jelentkezik. A felülkerekedett elmélet pontosan megfogalmazza önmagát és még pontosabban megállapítja az eretnkségeket. A bolsevista szent könyvek ellenforradalmárként átkozzák ki azt, aki nem hisz a szovjetek csatlakozhatatlanságában, az ötéves terv egyedül üdvözítő voltában, aki másféle táncot táncol, mint ami a proletárnak elő van írva és a művészi forradalmakban sem az a kétségtelen, ami pozitívum, hanem az, ami tilalmas: az impreszionista festőnek tilos a zárt kompozíció, a szabad verselőnek a kötött forma és az új népies muzsikusnak a nem népi eredetű motívum. A tilalmaknak ez a szabatos, népszerű, pontokba foglalt kátéja nagyon kézhezálló aztán annak a mohó dilettantizmusnak, mely azon a címen, hogy ime ő se

műveli azt, ami tilalmas, a könnyen és tehetség nélkül is megvalósítható negativum címén befurakodik a hitközségbe és ott a lehangosabb orthodoxiát, a legtürelmetlenebb pártfanatizmust és az osztozkodásban a legjobb részre jogosult érdemet képviseli. A népiességnek is megvan az eretneksége, a nem népies és ha a magtalan dilettáns harsányan tanusítja, hogy ő sohasem cselekszik tilalmas dolgokat, soha szabályt át nem hág, soha megismert igazságok ellen nem tusakodik akkor ez a szemérmetlenül rikoltó negativum eltereli a figyelmet a pozitívum teljes hiányától és az ágáló tagadás élő cselekedetnek hazudhatja magát. A népiesség cégére alatt könnyen érvényesül a hordószagú politika, a honfibú és a szociális nyomorúság ingyen-élő lógóshada, az örök giccs, mely minden új programban megkeresi a maga konjunkturáját. Nagyon jó ennél fogva egy kicsit közelebből meg nézni ezt az immár egetverdeső népiességet.

Azon kell kezdeni, hogy maga a fogalom is teljességgel tisztázatlan. Népiességnek eddig azt a törekvést nevezték, amely a paraszti élet jelenségeit próbálja egyedül emberinek elfogadtatni és kifejeződésében a paraszti formákat utánozza előre megfontoltan. Ez a parasztikus művészet alprábibb fokán néprajzi sallangokkal cifrázott híg romantika, felsőbb fokán pedig a népi művészetet mázoló primitívség, esetleg szociális és forradalmi lázongásokkal modernizálva. Népies politika ezek szerint az lenne, ami a paraszti ítéletből és műveltségéből következik, tehát a malomalja és a kupak-tanács politikája, esetleg entellektuell megfogalmazásban. Ott van a baj, hogy a nép nem azonos a parasztsággal és a «népiesség» talán, de a «népi-ség» semmiesetre sem azonos a földművelő nép osztályprogramjával. A nép a munkából élő társadalmi rétegek komplexuma, amelyek a tőke és a földbirtok hatalmától jüngenek. Ezeket a vízszintes rétegeket a nemzeti tagozódás függélyes síkjai metszik kisebb egységekké és mert eddig a földműves nép talált legkevesebb internacionális érintkezést, valóban, a nemzetes őshagyományok leginkább a földműves népben öröködték. Az iparos államokban ez se egészen igaz, mert az angol proletáriátus legalább olyan őrzője az angol lélek sajátosságainak, mint a magyar paraszt a magyarénak, de mondjuk, hogy nálunk érvényes ez a megállapítás, amiből aztán az következik, hogy a nemzeti kultúra és a nemzeti politika programja a népi hagyományokban nálunk a földművesnép hagyományaiban találja legbiztosabb kontrollját, irányítását és legtermékenyebb serkentéseit. A nemzeti kultúra és politika tehát nem «népies», hanem «népi», más szóval a nép nálunk elsősorban a földművesnép őskultúráját igyekszik feltárni és konzerválni és ennek megismert lelke szerint igazodik, midőn az egyetemes emberi kultúra eredményeiből selejtez, válogat és azokat módosítja, hogy autonóm kultúregységet, egyéni nemzetet építhessen. A népi gyökerű nemzeti program tehát semmiesetre sem népies, hanem a legmagasabb szinten európai és semmiesetre sem a földművelő nép osztályprogramja, hanem az egész nemzeté s benne foglalultatik minden népi rétegek igazsága, tehát az ipari proletáriátusé is. A népiesség legjobb esetben egy osztályharc öntudatosodása, a népi gyökerű nemzetiesség, a művelt és

emberséges nacionalizmus pedig a szociális probléma egyik megfogalmazása, egyik módszere annak, hogy a javakat igazságosan elosztani lehessen.

Az a bizonyos szociális probléma velejében nagyon egyszerű. Éppen csak azt a kérdést tartalmazza, hogy milyen elvek és módok szerint lehet igazságosan elosztani kétmilliárd ember között az élet jó Isten adta lehetőségeit. A földön megterem minden és az emberi munka javakká alakít mindent, kérdés tehát, hogy kinek mennyi jusson ezekből és milyen úton juthat mindenkire legbiztosabban az ő része. Ez a rész nem lehet kisebb, mint amennyiből elsődleges testi és lelki szükségleteit fedezheti és a földön azért nincs béke, mert ezt az egyszerű kérdést máig se tudták megoldani a forradalmak, talán éppen azért, mert sohasem ezt, hanem valamely osztály felülkerekedését akarták megoldani. De bizonyos, hogy a kérdés lényegében ennyi: két milliárd embert kell eltartani a föld és a munka hozadékából. Midőn pedig a történelem kimélyíti a nemzeti egyéniségeket, a probléma ebben a vonatkozásban így hangzik: minden országnak el kell tartani egy nemzetet, az emberies létminimummal el kell látni a nemzet minden egyedét, parasztot, iparost, kereskedőt, tőkést, munkást, birtokost, cselédet, entellektüelt és kézművest, fiatalot, öreget, középkorút, tízmillió magyart ennek a kis Magyarországnak és annyit, amennyi visszatér, ha a határok egyszer kitágulnak. A népiesség jelszava egy osztály igazságát tartalmazza, de jó politika csak az, mely a nemzet szociális békéjét építi. A népi kultúrában gyökeredző nemzeti programm független az állami és kormányzati formáktól. Mindenesetre demokratikus, mert benne a nép hangja szólal meg, nemcsak a paraszté, az egész népé, de a demokrácia nem azonos a liberális állami és gazdasági formákkal. Hitler abszolutizmusát a német nép kilencven százaléka akarja és a Cromwell demokráciája is minden volt, csak nem szabadelvű. A nemzeti program a kultúrpolitikában nyilatkozik, mert a nemzet jóléte és szociális békéje attól függ, hogy egyénei mennyire képesek átélni a közösség eszméjét és a kölcsönös segítség kötelességét. A nemzeti kultúra az emberiség, az emberi közösség, a krisztusi moralitás legmagasabbrendű kifejeződése egy nemzet egyéniségében, ezért soha sem lehet egyetlen osztály vagy csoport haszonbérlete. És sohasem lehet csak paraszti, vagy csak proletár, vagy csak entellektüel, mindig általánosan nemzeti és ezen át általánosan emberi. Soha a német lélek népi erői világosabban nem nyilatkoztak, mint Goethe Faustjában és Wagner műveiben s ezeket aztán senki se mondhatja népiesnek. Viszont láncoslobogós, honfibus népiességeket lehetne itt felsorolni, amikhez a nemzeti kultúra épüléséhez semmi közük. A nemzet erkölcsét és teljesítőképességét felfokozni a nagy emberi kultúra legmagasabb szintjére, ez a nemzeti politika, amely erejét merítheti népi hagyományokból, sőt csakis ezekből és az egyetemes nemzeti problémában és csakis így, megoldhatja a néposztályok, köztük a parasztok, a földművelészegénység kérdéseit is. De a népiesség, sem a népszínmű vásári romantikájában, sem a parasztszocializmus osztályharcában nem reform, hanem vagy csizmadiapolitika, vagy forradalom.

Márkus László.

RÁKÓCZI ALAKJA A MAI MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYBEN.

AKI FIGYELMESEN olvasta a Rákóczi-emlékünnap alkalmából készült tanulmányokat és elhangzott beszédeket, észrevehette, hogy a fejedelem alakjához kapcsolódó konkrét történeti tartalom alig két-három nemzedék multán elhomályosodott a nemzet emlékezetében s helyet adott egy a nemzet magasabb rendű életével kapcsolatos eszmei tartalomnak. Ez az átalakulás két egybehangzó ítélet szerint a XVIII. század végén már befejeződött. A XIX. században az immár legendássá vált hős neve a politikai függetlenség gondolatával kapcsolódott. Az akkori társadalmilag és gazdaságilag megerősödött magyar állam attribútumaiból ugyanis a függetlenség hiányzott a legérzékenyebben. A sors kereke azóta nagyot fordult. S ugyanaz a nagy katasztrófa, amely a régi államterület kétharmadát kívánta áldozatul, ölnökbé hullatta a mult század leghőbb nemzeti vágyát, a függetlenséget és Magyarországot újra önálló nemzetközi tényezővé tette. De nemcsak politikai helyzetünk, hanem világnézetünk is megváltozott azóta s a liberális gondolatformákat spirituális és kollektív formák cserélték fel. Így nem lesz érdektelen megtekintenünk, hogy a XIX. század Rákóczi-képe a megváltozott körülmények közé jutott nemzet emlékezetében minő vonásokkal bővült és vajjon ma is kifejezi-e a «Rákóczi» név a nemzet legmagasabb törekvéseinek összeségét.

Erre a vizsgálatra a közelmultban lezajlott ünnepségek bőséges anyagot szolgáltatottak. A sajtó ugyanis majdnem minden jelentősebb elhangzott beszédről részletesen beszámolt és az alkalmi cikkek száma is tekintélyes. A beszédek és cikkek jórésze, mintegy közmegegyezésre, Rákóczi eszmei jelentőségével foglalkozik, tehát különösen elősegíti vizsgálatunk lebonyolíthatását. Erre a levéltárak okmányaitól, az írások fakult soraitól elforduló spekulatív szemlélődésre igen jellemző s általánosítható Farkas István református püspök vallomása: „... én, csöndben hozzásimulok az élőhöz, a világ végezetéig halhatatlan Eszményképünkhöz... Óvele magával beszélgettem meg: mit tartsunk róla, küzdelmeiről, álmairól, csalódásairól, sikereiről, hihetetlen szenvedésekkel áldott életének sok keserves búsulásairól...» De még azok a tudósok is, akikkel szemben ez a bölcselő meghatározás szól s akik levéltárak mélyén mások előtt alig ismert szorgalommal hordták össze tárgyi bizonyítékaikat, azok a tudósok is adtak magukból és összekapcsolták a multat a jelennel, amennyire tudományuk erre lehetőséget nyújtott. Lássuk tehát e beszédes források alapján, minő a Rákóczi személye körül húzódó gondolatsor mai megvilágítása.

* * *

Első észrevételünk az, hogy a régi Rákóczi-képnek, mely a *nemzet politikai függetlenségének szimbóluma* volt, egyetlen vonása sem tűnt el a nagy világfelfordulás után. Megtaláljuk ezt a képet ugyanolyan élénken, ahogy annak idején Thaly Kálmán az előző nemzedékek elméjébe véste.

Sőt talán azt mondhatjuk, manapság is ez a Rákóczi szellemi portré a legközismertebb és a legelterjedtebb. Ennek egyik oka bizonyára abban rejlik, hogy a nagy hős szabadságharcában és ránkmaradt írásaiban a politikai mozzanatok emelkednek ki a legjobban. Legalább is ezek azok a mozzanatok, amelyekre a liberális kor szellemi örökségeként a ma élő emberek nagyrésze is leginkább felfigyel. Rákóczi érzés- és gondolatvilágának ilyen politikai szempontú portréját, mint általában a többi is, legelsőnek maga a nagy fejedelem rajzolta meg. «Nem vezérelt boszúvágy — mondja Vallomásában —, nem a korona avagy a fejedelemségre törekvő nagyravágyás, sem uralkodói ösztön, hanem egyedül a szabadság szeretete és a vágy, hazámat felmenteni az idegen járom alól; célja minden tettemnek egyedül ama hiú dicsőség volt, eleget tenni hazám iránti kötelességemnek.» E szavakban, melyeket napjainkban sokat idéztek, valóban szinte minden fontos eleme megtalálható a más és más stilisztikai formákban kifejezett függetlenségi vágynak. Ezt a Rákóczi-portrét a lezajlott ünnepek alkalmával Ravasz László és Kornis Gyula állította elének a leghatározottabban. Előbbi megállapítása szerint Rákóczi «volt az, akiben egyszerű embertől a legmagasabbig azonnal világossá vált a magyarnak az az ősi és örök igénye, hogy önmagáé legyen, hogy maga rendelkezék maga felett; a nemzeti öncélúság és az emberi méltóság nagy szenvedélyét, melynek Rákóczi rabjául esett, ő zendítette meg a legtisztábban és legerőteljesebben. Az utolsó pillanatban az életvágynak, a nemzeti méltóságnak, az önállóságnak ösztöne őbenne teljesült meg.» A filozófus Kornis Gyula függetlenségi Rákóczi-ja ennek a politikai portrénak legklasszikusabb példánya. Szerinte: «Rákóczi személyisége és a nemzeti szabadság ügye a magyarság történelmi tudatában két század óta egyet jelent. Rákóczi egész szellemi és erkölcsi mivoltának, lelkialkata valamennyi lényeges tulajdonságának egy közös kútfeje van: hivatástudata. Lelke mélyén meg van győződve történelmi küldetéséről: érzi, hogy az ő életének különös missziója van a magyar nemzet sorsának irányításában. E küldetés tartalma politikai eszmény: az 1526-ban elvesztett független államiság visszaszerzése a nemzet számára.» «Amikor fejedelmi és vezéri hivatását a kegyetlen sors nem engedte beteljesülni, új hivatást keresett a száműzetésben. Ez a hivatás: a tűrő heroizmusnak, a nemzet jogaiért való szenvedésnek példája.»

* * *

Ez a csak politikai célkitűzést tükröző Rákóczi-portré, mely a multban inkább csak egy pártnak, semmint az egész nemzetnek volt eszménye, ma már nem annyira időszerű, mint a háború előtt volt. Ezért szükségszerűen egészült ki korunk köztudatában újabb, időszerűbb vonásokkal és mélyült el «egész igazságunknak, egész hazánk szabadságának soha el nem homályosuló szimbólumává.» Így lépett a politikai függetlenséget kifejező Rákóczi-kép mellé annak egy újabb változata, amelyen a fejedelem már a *teljes nemzeti gondolat szimbólumaként* jelenik meg. E mind erősebben és erősebben kiemelkedő nagyjövőjű képen Rákóczi már nemcsak mint a haza politikai függetlenségének képviselője áll előttünk, hanem mint a szellemi és anyagi élet minden terén függetlenül kibontakozó magyarságé, röviden a korszerű magyar szintézisé. A hős nemcsak a célt tűzi ki, hanem saját példájával előjárva megmutatja a nemzeti kifejlődés e nagyfokára vezető utat is. Ezzel a két örök eszmei vonással felruházott Rákócziról aztán joggal állapítható

meg, hogy «az újabb magyar történet nála dicsőségesebb alakot nem mutat-
hat fel.»

Lássuk mindenekelőtt azokat a főbb gondolati elemeket, amelyeket ez a portré, a kiteljesedő nemzeti eszme portréja, mintmegannyi oélt magában foglal. E tekintetben a filozófiai lényegét Ravasz László pillantotta meg, kijelentve, hogy «a magyarság olyan életminőség, amely az életnek célja és értelme. Ez a Rákóczi-fogalom első tényezője.» Másik, ugyancsak Ravasz László által észrevett vonás az, hogy magyarnak lenni nem kiváltság, se nem büntetés, hanem «sors, egzisztencia». S ezzel rámutatott e Rákóczi-portré ama gondolati elemére, melynek megvalósítóját ma «sorsvállaló» magyarnak nevezzük, a sors terhétől menekülő «nyugatosokkal» és «turánistákkal» szemben. Sorsvállaló volt Rákóczi is, mert tudta, hogy a magyar nemzetnek a keresztény színezetű latin-germán kultúrformákon keresztül kell magát korról-korra kifejeznie. A kor szelleméből fakadó magas céljait majd egy álló évtizedig szolgálta s a nagy fejedelem eme «vállalkozása megmutatta — állapítja meg Mályusz Elemér —, hogy a magyarság képes a saját erejéből a Nyugattal lépést tartani, meg tudja teremteni a kor divatos életstílusának megfelelő magyar változatot és így nemcsak politikai, hanem kulturális téren sem szorul a bécsi gyámkodásra.» E kiteljesülő nemzeti gondolatot tükröző Rákóczi-portré idézett elemeire illenek az Actio Catholica ünnepi szavai is, melyek szerint Rákóczi «gondolatvilágában lett a magyarság először egységes egészé.»

Ennek a teljes nemzeti gondolatot tükröző újabb Rákóczi-képnek második eszmei vonása «hirdeti a nagy magyar egységet.» Éspedig: mind politikai, mind társadalmi, mind pedig vallási téren. Ez az az út, amely a teljes magyar kibontakozáshoz vezethet, amelyen Rákóczi is járt s amit Hóman Bálint mesterien fejezett ki. «A XVII. században — mondotta — nagy küzdelem idejét élte a nemzet. Amellett, hogy idegen hatalom, a török, ékelődött az országba, két nagy irányzat küzdött egymással. Mindegyik élén jó hazafiak, de éles politikai ellentétben álló férfiak állottak. Az egyik oldalon Esterházy Miklós és Pázmány Péter, a másik oldalon Bethlen Gábor és I. Rákóczi György. . . Ennek a korszaknak elmúltával egy nyugalmasabb kor következett, amelyet a közhatalom a magyar jogok elkobzására kívánt felhasználni. És ekkor a nemzet egységes táborba egyesült ezekkel a hatalmi törekvésekkel szemben és ennek a tábornak élére az a férfiú állott, aki anyai ágon a Zrínyiektől származott, Zrínyi Pétertől, aki testvérével, a költő Zrínyi Miklóssal együtt Pázmány Péter gyámfia, apai ágon pedig Rákóczi György unokája volt. Önmaga személyében egyesítette a két magyar tábor hagyományait, és személyében képviselte a nemzeti egység gondolatát *Rákóczi, mint a politikai egység megszemélyesítője.*» «Rákóczi Ferenc, — folytatja Hóman Bálint —, a nagybirtokos, akinek szabadságharca a szegényeknek, a zempléni, beregi és ungi jobbágyoknak felkelésével kezdődött, mint parasztvezér jött az országba és rövidesen mellette állott az egész magyar társadalom fel a legmagasabb rétegekig (*Rákóczi, mint a társadalmi egység megszemélyesítője*). — «Rákóczi Ferenc, a nagy katolikus, aki az ellenreformáció idején a protestantizmussal szembenálló jezsuita rendnek volt nagy tisztelője, tömörítette, egyesítette nemcsak a katolikus magyarságot, hanem a protestáns magyarság vezető rétegét és nagy tömegét is (*Rákóczi, mint a felekezeti béke megszemélyesítője*).»

Ezzel a két éles vonással, a teljes nemzeti kibontakozás szükségesség-

ségének megfogalmazásával és a hozzávivő út kijelölésével a második Rákóczi-kép teljes. Így emelkedik előttünk nagy magasságba a Fejedelem ma is időszerű és követésre méltó példája, aki «személyében a nemzeti egység és a nemzeti erők összefogásának nagy történelmi gondolatát képviselte.»

* * *

A közvélemény harmadik Rákóczi-portréja is teljesen új és az önálló nemzetközi tényezővé lett Magyarországgal kapcsolatos. Az *európai Rákóczi-kép* ez, amit külföldi vonatkozásban kell leginkább használnunk. Sajnos azonban, a fejedelem cselekedeteiben kifejezésre jutó eszméknek éppen ez a csoportja van a legkevésbé kidolgozva, mintegy tükörképéül annak, hogy a nemzetközi síkon való gondolkodási készségünket, amelyet négy évszázad alatt túlságosan levetetünk, még ma sem szereztük egészen vissza. Ez a Rákóczi-kép tehát egyike a legtanulságosabbaknak. Fényt derít arra is, hogy a nemzetközi közvéleményre befolyó, tehát elsősorban idegen nyelven megjelenő lapjaink megfelelő gonddal öröködnék-e a kellő európai nemzetkép kialakításán.

E harmadik portré legerőtlenebb kiadása az, amely a hazai szempontból értékelt Rákóczi vonásait egyszerűen ráfesti a nemzetközi háttérre. Az ilyen aránytalan perspektívája, hamis portréről nincs is különleges mondanivalónk. Csak azt jegyezzük meg, hogy a Pester Lloyd Rákóczi-híryanaga elé tett kommentárjából ilyen «európai» Rákóczi-kép bontakozott ki. Sajnos, e lap még csak egy esti vezércikket sem szentelhetett a fejedelem emlékének, annyira lefoglalta hasábjait a strésai konferencia ügye.

Jóval ügyesebb korvonalozású az az európai Rákóczi-portré, amely a fejedelem külföldi vonatkozásait igyekszik kiemelni, s így fokozza a hős és ügye iránt való rokonszenvet. Három ilyen kísérletről tudunk, amely francia, angol és csehszlovák környezet számára igyekezett a magyarság nagy ünnepét megmagyarázni. Ez a kép ugyanarra a gondolati sémára készült, amely egész külföldi propagandákban megtalálható: beállítani a kérdést az illető nemzet érdekszférájába. Ez a módszer ezúttal természetesen Franciaország felé kell, hogy a legjobb eredményt adja, hisz XIV. Lajos, Rákóczi szalmalángszerű szövetségese, ennek az országnak volt a királya. A legtöbb francia vonatkozású cikk valóban ebben az irányban tapogatódzik. Így mutat rá a *Revue des Etudes Hongroises* több ízben is a két fél katonai és diplomáciai együttműködésére; a *Nouvelle Revue de Hongrie* ezentúl még Rákóczinak a francia felső tizezerrel való személyes kapcsolataira is kitér. Ebben az irányban igyekszik kialakítani a Rákóczi-képet a franciaországi magyarság jobboldali rétege is. Angol-magyar viszonylatban Rákóczi vonásai a hazaiak maradtak, nem lévén a fejedelemnek ezzel a nemzettel közvetlen érdek-közössége. A különbség csak az, hogy angol fogalmakkal is igyekeztek szerepét körülírni. Csehszlovák-magyar viszonylatban lehetett érdek-közösséget kimutatni, minthogy a megfigyelő nem a politikai Magyarország és nem a politikai magyar nemzet fogalmaival közeledett Rákóczihoz, hanem egyszerűen a népfogalommal. Ebben a felfogásban így alakult Rákóczi ügyének értelmezése: «Rákóczi, a nagy úr, a szegény, elnyomott rutén, tót és magyar népnek volt a vezetője... a népért és az emberi szabadságért fogott fegyvert... tipusa volt annak a fogalomnak, amit a magyar ügy fejez ki, hogy úr... egy pillanatig sem habozott, amikor arról volt szó, hogy egymillió holdnyi birtokát feláldozza és ezzel adta példáját annak, hogy mi a vezér...»

Az ilyen módszerrel szerkesztett Rákóczi-képnek sok előnye, de még-

több hátránya van. Mindenekelőtt az, hogy egyoldalú. Azután meg az, hogy csak két-három országra nézve járhat sikerrel, amelyekkel tudniillik a hős baráti viszonyban állt. Nagyobb baj, hogy néha ez a kép az ellenkező oldalon esetleg árthat s így lerontja a szereshető hasznot. A legnagyobb baj pedig az — ami egyúttal külföldi propagandánk hiányossága is —, hogy t. i. az ilyen tableau voltaképen sohasem európai és nem is örvendhet osztatlan rokonszenvnek. A korrekativum látszólag egyszerű: olyan eszme szempontjából kell a hőst és az ügyet bemutatnunk, amely eszme egyetemes európai síkon is jelentős, amely tehát a semleges felet is érdekelheti, anélkül, hogy a volt ellenséget sérthetné. Gondolatainkat pedig a mai földrajzi és politikai állapotok nyelvén kell kifejezni. Az ilyen történeti és publicisztikai szempontú portré megrajzolásához természetesen a világtörténetben a hétköznapi tudásnál nagyobb jártasságra van szükség, azonkívül gyakorlott szemét és egy kis érzéket is kíván. E téren sok még a tanulni valónk. Az alábbiakban megkísérlem tehát pár szóval leírni azt a történeti leghűbb Rákóczi-képet, amely külföldön fokozottabb figyelemre tarthat számot. Két összetevője van ennek az európai síkra állított és modern fogalmakkal kifejezett Rákóczi-képnek: dunavölgyi és egyetemes európai.

Mozgalmának dunavölgyi értelmét Rákóczi maga fejezi ki, amikor ezeket mondja: «Az isteni gondviselés elküldött a pusztába, hogy fegyverre és szabadságra hívó szöveget legyek. És a szöveget meghallja az egész ország minden népe.» A haza a Duna középső medencéje; a népek: magyar, tót, rutén, oláh, német, szerb. Tehát mindezek szabadságáért harcolt a magyar hős, a vezető nemzet fia, aki akkor a többi helyett is gondolkodott. Éspedig olyan becsülettel küzdött a népek szabadságáért, hogy azért családi boldogságát és jószágainak mérhetetlen tömegét is föláldozta és inkább számkivetésbe ment, semhogy azt cserben hagyta volna. Ez a hivatásos dunamedencei vezér még ma is osztatlanul bírja a dunai népek tiszteletét, amit egyebek közt a kassai nagy ünnepségek is igazoltak. A magyarság tehát — mondhatjuk — mint Szent Istvántól kezdve oly sokszor, Rákóczi-jával is bebizonyította, hogy amikor vezetett mindenkor egyetemes érdekek szerint cselekedett. Újból bebizonyította azt a tényt is, hogy a dunavölgyi magyar impérium pusztán a nyers erő alkalmazásán nem alapulhatott, — mint sokan mondani szeretik.

Az egyetemes európai szempont e magyaráztatnak szükséges kiegészítő része. Ha ugyanis a dunavölgyi népek szabadságbajnokát országhatárok fölötti szempontból nézzük, azonnal észrevesszük, hogy mozgalmának hordereje nem korlátozható csupán azokra a népekre, amelyek szabadságáért közvetlenül harcolt. Mert azzal, hogy az európai egyensúlynak oly fontos középeurópai pillérét megvédelmezte és ezt a hivatását csábító ígéretekért, a lengyel koronáért sem hagyta el, beláthatatlan méretű katasztrófát akadályozott meg és így közvetve minden európai nemzetnek nagy szolgálatot tett. Ez Rákóczi küzdelmének európai értelme, amit természetesen más oldalról még jobban elmélyíthetünk. De már e politikai síkon lement európai értelem is megmutatja, hogy a magyarok az európai rendnek mindenkor fontos tényezői voltak és így gyengítésük általános veszedelem kútfeje lehet.

Rákóczi a dunavölgyi népek gondviselő vezére volt, aki országokat áttekintő képességével európai érdekű harcossá lett és mint ilyen kora legnemesebb alakjai közé emelkedett.

Nem lenne teljes a mai közvélemény Rákóczi-galériája, ha még egy negyedik portréről nem szólnánk. Ez a *szent ember* portréja. Ez is az egész Rákóczira tart igényt és ugyanannyira háttérbe szorítja a hős többi vonását, mint az előbbi portrék a *szent emberét*. Eredetileg ennek a képnek is a fejedelem a megfogalmazója. Vallomásaiban találjuk e gyönyörű lelkirajzot: «Mindennél jobban indított az, hogy Isten akaratát teljesítsem; mert Te látod Uram, hogy sem fejedelemségre nem vágyakoztam, sem a háborút, a bosszúállást nem kívántam, sem a veszélyektől nem irtóztam. Közömbös volt az személyemre, hogy mely uton járok, csak azon járjak, melyet Uram Istenem Te tüztél ki nékem.» Ezek a gondolatok bontakoznak ki a *szent ember* újabb lelki képében s Szörtsey József így kommentálja őket: «Ezek Rákóczi szavai; mélyről búgnak föl, akár Jézus Krisztus hegyi beszéde és magasan szárnyalnak, fel a csillagos egeken túl a Mindenható Istenig. Ezek a szavak túlemelik Rákóczit minden földiségen, túl a nemzeti szabadsághős esendő nimbuszán...» E földiségeken túlemelt Rákóczi Szent Ágoston, Assisi Szent Ferenc és Pascal társaságába jut s elmondhatni róla: «elindulásától megérkezéséig, édesanyja első csókjától szíve utolsó dobbanásáig: Isten hordozta kézenfogva.» Herczeg Ferenc is azt fejtegeti «Pro Libertate» című készülő regényében, «hogy Rákóczi nagysága nem is politikai vagy katonai sikereiben, hanem páratlan jellemében van.» Így domborodik ki előttünk e legújabb Rákóczi-kép, melyen a nagyságos Fejedelem «mint alázatos, testi és lelki remete jelenik meg, Istennel beszélgető magányos, mély vallási kultúrának átélője és kifejezője, udvari eszmekörben kötelességeiről elmélkedő bölcs monarcha.» Ez a Rákóczi kétségtelenül «a magyar katolicizmus egyik legérdekesebb egyénisége, a magyar szellemi élet multjában Európát magábavevő és Európának magából adó gondolkozók egyike,» aki «ha nem a józan nacionalizmus és a felvilágosodás hatalmasodó korában él, hanem a középkor színes üvegablakainak átsugárzott világában: talán égi korona övezi fejét és szellemült lénye csodákat fakaszt a lelkében,» «Szemünk láttára nő fel az egymásután jövő századok során az örökkévalóságba s bizony egyike ama nagyjainknak, akire nem volt méltó a világ,» — írja róla Zolnai Béla.

Igaza van akkor is, amikor a *szent Rákóczi* köztudatbeli fejlődésére megjegyzi, hogy «a XIX. századnak materiális rombolva-haladása után a mai spirituális és romantikus hajlandóságú időknek, az örök értékek, anyag-talan ideák és abszolút valóságok után szomjazó kornak kellett elkövetkeznie, hogy Rákócziban ezt az égfelé forduló arcot felismerjük.»

* * *

Miután végigjártuk a magyar történet mai Rákóczi-galériáját, a szíves olvasóban bizonyára felmerül a gondolat: melyik hát az «igazi» Rákóczi? Ám, mind valamennyi «igazi»! S ez a kijelentés ne lepjen meg bennünket. Aki járt a velencei Campanella tornyában és onnan szétnézett, ahány égtáj felé fordította tekintetét, annyféle panorámát láthatott, — holott mindig Velencét látta. Ilyen a négy Rákóczi-portré is: értelme annyféle, ahányféle szempontból nézzük. Csak ott a tévedés, amikor egy-egy fogalmi sémába mindent belészorítunk, amikor azt állítjuk, hogy az egyik szempontból nézett Rákóczi az «igazi» s a másikból nézett már nem lehet az. Legyen értékmérőnk akár a politikai függetlenség eszméje, akár a teljes nemzeti gondolat, akár a dunavölgyi európai szempont, vagy a *szent ember* eszméje, mindig az

igazi Rákóczi-lélek egy darabját látjuk. — Rákóczi mind a négy értékmérőn kivételesen nagy, mindegyik portréja kivételesen lenyűgöző és mindegyik igaz. A nagy Rákóczi azonban e négy portré szintézise; ez az igazi hős, ez a magyar történelem legnemesebb alakja.

Hogy a magyar szabadságharc vezére ilyen kivételes erkölcsi nagysággá emelkedhetett előttünk, a késői utókor előtt, annak Rákóczi személyes tulajdonságain kívül halovány magyarázatát adhatja az is, hogy kibontakozását roppant nagy történeti erők segítették elő. Ezek az erők annyira állandóak a magyar történelem folyásában egész napjainkig, és Rákóczi velük szemben való állásfoglalása annyira a magyarság lelkéből vett szavakkal fejeződik ki, hogy értékskáláján nemzeti történetünk egész multja lemérhető. Ez az észrevétel a Széchenyi István értékrendszerén megalkotott történetiszemlélettel szemben is fenntartható, látva a nagy fejedelem életét, halálát és eszméinek mély tartalmát.

E nagy vonásokkal felvázolt négy Rákóczi-portré, mely köztudatunkban él, egyben tükörképe is mai nacionalizmusunknak, mely spirituális elemekkel és európaiassággal átívódott, önmagában, mindent felolvasztó magyarságban jut kifejezésre. Ezt az igazságot semmi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy Rákóczi kétszázadik évfordulóját felekezeti, társadalmi és nemzetiségi különbség nélkül mindenki egyforma mélységgel ünnepelte meg.

Sajnos, ma sincs megfelelő Rákóczi-életrajz. Pedig nagy szükség volna arra, hogy a négy ma még nem eléggé elszigetelten álló Rákóczi-kép a közvéleményben szintetizáltassék s így a nagy fejedelem minden magyart összetartó alakja valóban «igazi» mivoltában álljon a hálás utókor előtt!

Baráth Tibor.

MINT DAPHNE.

*Mint Daphne, akit tüzeser.
űzött Apolló és a nimfa
menekült a friss réteken,
futott, futott pirosan, mint a*

*hajnal, ha jő a nap, a tűz,
arany uszályként lengett lágyan
bomló haja, futott a szűz
s Apolló mindenütt nyomában:*

*úgy futottam én s engem is,
mint a zúgó vén fák alatt
a megrémült sebes vadat*

*a nyíl, mit kilőtt Artemis
s mint a bűnöst a győtrelem
utólért, jaj, a szerelem.*

Ölbey Irén.

ALKONYAT UTÁN.

Kína titokzatos és egyszerű, nyugodt és csöndes, olykor igen mély emberek világa. Ilyenek a kínaiak. Ami jó van bennük, nem teszik kirakatba. Gondosan és szerényen elrejtik. Tele vannak sejtelmes megérzéssel. Logikájuk kezdetleges. Hirtelen támadt, egymással alig összefüggő intuitív igazságait egy csapásra kell megragadni, különben féltő, hogy örökre kicsúsznak a kezünkből. De nehezen is fejezhető ki európai ember számára. Ebből a novellából, amely a fiatal, már Európát járt kínai írónemzedék munkáiból való, mégis fölfedezhet valamit a mi szemünk is ebből az örök és titokzatos Kínából.

AKÉT KIS NŐVÉR Cseng-Huan és Cseng-Jeu, akit kifárasztott a leszállás a meredek lejtőn, földre tette virágos kosarát és leült az ösvény szélére.

Cseng-Huan, aki komolyabb volt hugánál és nem is olyan élénk, egy tölgy gyökerén ülve s az égre bámulva álmodozott, míg a másik rövid szünet után már tovább ugrándozott az erdőben és lelehajolt, hogy kincseit szedegesse.

A mámoros nap abban a pillanatban, hogy nyugvóra hajlott, szertehullata fénylő nyilait és a bágyatag ősz elöntötte az egész hegységet. Messziről odahallatszott a tenger morajlása. A fészükre megtérő madarak összekeveredtek az erdő hulló leveleivel.

Cseng-Huan, akit megrészegített ez a csönd és ez a kavargás, elkezdte szavalni a verseket, amelyeket apjától hallott. Ekkor a huga nagy halom levelet ölelve ruhája buggyába, odafutott hozzá és így szólt:

— Testvérem, mért beszélsz magadban, a helyett, hogy jönnél és segítenél nekem ezt a sok csodát összeszedni. — És egyenkint megmutatta neki a sárguló leveleket. — Ez itt a tenger csillaga, ez olyan, mint a kagyló; ez a dohány, amit apánk szív; ez meg...

És így folytatta tovább, magyarázgatta nővérenek ezt a giz-gaszt, amelyet képzelete egészen átformált, ami valósággal föllelkesítette, de néniét bizony untatta.

— Ugyan hagyd már ezt az egészet — mondta neki a nővére — otthon, a szobánkban szívesen hallgatlak. De most késő van már. Haza kell mennünk.

Lementek a domboldalon, amely habos volt a lenyugvó nap fényében tündöklő színektől s valósággal fürdött a tengerzúgásban, a völgy visszhangjaiban s a vad virágok illatában.

Az idősebb lassan lépdegélt, sajnált megválni az alkony szépségétől, egyszerre megszólalt :

— Milyen szép az őszi táj ; csak az a kár, hogy már nagyon közel van az év vége.

Cseng-Jeu, aki csak tíz év körül járhatott, nem értette meg.

— Én — mondta — nagyon is szeretem az év végét. Apa szép kösöntyűkkel ajándékoz meg és új ruhákat csináltat nekünk . . .

Házuk ott állt a hegy lábánál a déli tengerrel szemben. Azt is lehetett onnan látni, hogy hasít néhány távoli francia cirkáló barázdát a Kuang-tong-öbölbe. Néha-néha francia matrózok jöttek megzavarni a falu békéjét. A leányok nem tudták kínai terület-e ez vagy francia.

Ahogy megérkeztek, Cseng-Jeu hangocskája mindjárt megcsendült.

— Apuskám, hazajöttünk.

De ezúttal apjuk nem jött ki, hogy csókkal fogadja őket. Cseng-Huan kitalálta, hogy bizonyosan valamelyik szobrán dolgozik, azért egy kézmozdulattal figyelmeztette hugát, hogy ne csapjon zajt. Letették hát a virágos kosarat a fogadóterembe, azután csöndesen betértek apjuk dolgozószobájába, ahol számos kép és szobor állott sorjában, ezeknek egy részét vásárolták, de legtöbbjét apjuk maga készítette. Nem találták ott. Cseng-Huan egy pillantást vetett a falra és azt mondta hugának :

— Apuska gitárjával ment ki. Menj, keresd meg anyánk sírján. Én addig elkészítem a vacsorát és a konyhában várok rátok.

Ahogy Cseng-Jeu végigment a hátsó ház szőlőskertjén, már meghallotta a gitárt és apja panaszos énekét. Lábujjhegyen lopózkodott oda, megállt apja háta mögött, szemben a márványszoborral, amelyen ez a felírás ékeskedett : «Feleségemnek Kuan-Csan-Leng-Mei-nek», alatta pedig kis betűkkel ez állt : Férje, Kuan-Huai».

Az apa addig játszott és énekelt, míg a nap le nem bukott a szemhatáron, akkor félkezével a gitárt fogva, a másikkal leányát karolva át, csendesén visszaballagott a lakásba.

Mikor a küszöbre értek, Cseng-Jeu bekiáltott :

— Apa jön !

Nénje mindjárt eléjük sietett és ezekkel a szavakkal fogadta őket :

— Kész a vacsora, menjetek az ebédlőbe, majd felszolgálom.

Az apa kézenfogta a kisebbik leányt, bement a szalonba, levette hamis hajfonatát s a falra akasztotta, leült egy kerevetre és nyájas kérdezgetni kezdte leányát sétájukról.

Rövid hajával és hegyesre nyirt szakállával úgy festett, mint valami ötven év körül járó japán.

Néhány perc múlva az idősebb leány hozta is már az estebédet s az apa így szólt hozzá :

— Ma kivételesen későn jöttünk haza. A hugod ép az imént beszélte nekem, hogy sétaközben a verseimet szavaltad. Az én verseim nagyon közepesek, hanem az anyádé ! . . . Ha hallottad volna . . . Ma

reggel, hogy a fiókban turkáltam, rátaláltam a versesalbumra, amelyet szegény anyátok írt nekem tíz évvel ezelőtt. Tizenkét költeményt; ez volt a címük «Mióta elmentél»... meg is zenésítettem. Anyátok nagyon szerette ezt a zenét. Tíz éve most énekeltem őket először újra anyád sírján, ezért késtünk el.

— Soha nem hallottam ezeket a szép verseket — mondta az idősebb leány.

— Én sem — tódította a huga.

Az apa megsimogatta Cseng-Jeu fejét.

— Hát az előbb nem hallottad?

— Az nem számít.

— Igaz, hogy ti ketten meg sem érthetitek ezeket a verseket. Inkább elmondom nektek anyátok történetét.

Vacsora után a kerevetre ültek a lámpa alá s az özvegyember jószagú szivarját füstölve elbeszélte leányainak életének egy időszakát. A leányok ámuló tekintettel hallgatták s közben meg-megrebbent a szempillájuk és villant a szemük, mint a macskáé, ha a levelek alatt meglapulva lesi a virágokon röpködő lepkét.

— Sokszor meg akartam ezt nektek magyarázni, de túl kicsik voltatok ahhoz, hogy megérthessétek, azért hallgattam a mai napig. Mért lakunk itt? Nemcsak a szomszédok csodálkoznak ezen, hanem még a kis Hoan is, most hogy ti már megnőttetek. Ti meg fogtok érteni.

Nem sokkal azután, hogy Franciaországból Honkongba visszatértem, feleségül vettem anyátokat. Akkor harcban álltunk a japánokkal. Teng Úr, aki két francia tanácsadót szerződttetett, táborába hivatott, hogy tolmácsa legyen. Visszautasítottam. Azért mentem Európába, hogy a szépművészetekben képezsem magam. Katonai tanácsokat fordítani, nem volt az esetem. Teng Úr unszolására azonban mégis rászántam magamat. Anyátok nem örült neki. De, mert már ígéretet tettem, nem akart megakadályozni benne.

— Mikor elutaztam, levágta a haját és hamis fonatot csinált belőle. Ott van ni. (Szivarjával a falon függő hajfonatra mutatott.) Ez akkoriban elengedhetetlen jelvénye volt a tisztviselőknek. Azóta többször is megújítottam. Talán nincs is már egy szál sem benne szegény anyátok hajából.

— Mikor Shanghaiba megérkeztem, a két francia, látva rossz helyzetünket, nem merte beleütni az orrát. De Teng Úr azért csak ott tartott magánál és más alkalmas megbízatásokat tartott fenn számomra. Így hát Shanghaiban tartozkodtam. Egymásután érkezett ide a sok rossz hír. Mikor Teng Úr Wei-hai-weiben meghalt, én is hazatértem. Akkor lepett meg anyátok ezzel a tizenkét költeménnyel.

Cseng-Hoan félbeszakította :

— Apus, magyarázd meg nekünk a költemények értelmét.

— Nem, ez lehetetlen. Az emberek harmadrésze sem értené meg őket. És én magam sem tudnám megmagyarázni. Ott vannak különben

a harmadik polcon, ha akarod, mind elolvashatod majd. De most hadd folytassam tovább történetünket.

Ezután a vereség után tele fájdalommal és szégyennel arra határoztam magam, hogy elhúzodom valami szigetre, távol az emberektől és ismerőseimtől. Anyátok beleegyezésével itt telepedtünk le. Bár származásom helye egészen közel van ide, sikerült megszakitánunk minden kapcsolatot és így egyedül voltunk az idegenek közt.

Megvettem ezt a birtokot a hozzátartozó szőlőskerttel. Nagyon boldogan éltünk. Nem sokkal azután megszületted te, Hoan és mi elneveztünk Cseng-Hoannak, ami annyit jelent, «az öröm gyümölcse.»

— Hát én? — vágott közbe Cseng-Jeu.

— Számodra nincs még hely. Várj sorodra... Nem szerettünk mások segítségére szorulni. Mert se anyátok, se én nem értettünk a földműveléshez, beértük azzal, hogy a gyümölcsfákat gondoztuk, abból édegettünk. A mandulafát, amely a kert nyugati sarkában áll, születésnapod első évfordulóján ültettük. Anyádnak azzal telt az ideje, hogy téged szoptatott és ringatott, én elmerültem a művészetekbe és kertészkedtem. Számos év telt el így. Nagyon boldogok voltunk.

De sajnos, a boldogság sose tart soká. Ötödik éve lakunk itt, mikor ezt a kis fészket is elfoglalták a franciák. Megpróbáltam akkor kivándorolni, hogy ne lássa két szemem a szégyent, de úgy látszott, hogy a kegyetlen sors örökre száműzött bennünket erre az elveszett földre.

Mikor idáig ért elbeszélésében, nem állhatta meg, hogy mélyen fel ne sóhajtson méltatlankodásában és bánatában; elhomályosult szemét lesütötte és behúnyta.

— Olyan jó itt, mért költöznénk el innen? — mondta kisebbik leány.

— Emlékszem — szólt közbe az idősebb — azt mondtad nekünk, apus, hogy anyánk ebben az évben halt meg.

— Igen, éppen ezt akartam most elmondani. Valamikor, első költözködésünk idején anyátok téged fogant méhébe, Hoan. A hajóút alatt sokat hányta a vihar, úgyhogy sokáig volt beteg. Most a kis Jeut hordta a szíve alatt. Féltem a szerencsétlenségtől, megvártam hát születésedet az utazás előtt. Sajnos, azután, hogy a franciákkal megkötötték a békét, anyátok nem tudott többé fölkelni az ágyból.

Megremegett a hangja. Cseng-Hoan szemét elfutották a könnyek. Kuan-Huai összeráncolta a szemöldökét és így folytatta:

— Huszonnégy órával azután...

— Hogy én születtem? — kérdezte Cseng-Jeu.

— Huszonnégy órával azután, hogy te megszületted, meghalt anyád. Cseng-Jeunak neveztelek el, ami annyit jelent, «a gyötrelmek gyermeke».

A két gyermek sírva fakadt. Aztán mind a hárman hosszan hallgattak.

A morajló tenger zúgása behallatszott az első ajtón, a hátsó abla-

kokon pedig a tücskök ciripelése szállt be az üde szellő szárnyán a terembe. Az asztalon a lámpa vörösés világa halódott imbolyogva.

— Kis Hoan — mondta neki az apja — csukd be az ajtót meg az ablakokat, oltsd el a lámpát és menj feküdni a hugoddal, már álmos.

De Cseng-Jeu, akinek kíváncsiságát nagyon felcsigázta születésének története, nem akart még lefeküdni. Felugrott kis zsámolyáról, odaszaladt apjához és térdére ült.

— Apus — mondta és minden kis erejét összeszedve megrázta apját — nincs vége. Mondd tovább, nem akarok még lefeküdni.

Cseng-Hoan, aki közben bezárta az ablakokat, szintén megszólalt :

— Apus, én is kérlek, mondd el azt is, hogy volt tovább, ha ma kissé később fekszünk le, nem lesz éppen olyan nagy baj.

Azután megigazgatta a lámpát, leült a régi helyére és merőn nézett apjára.

A lámpa most megint fényesen égett. Kuan-Huai hirtelen odapillantott a terem sarkában álló gipszszoborra s az ujjával mutatta leányainak.

— Látjátok — mondta nekik — ilyen volt anyátok, néhány órával a halála előtt.

— Néném mondta nekem, — kottyant bele a kisebb, — hogy ez a mama. De én azt hiszem, hogy az a mama az igazi, aki apus szobájában van. Mama nem lehetett ilyen csúf, mint ez.

— Ez is nagyon szép — mondta az apjuk, megsimogatva a kislány fejét — csak te nem érted ezt a szépséget.

Messze elkalandozott a gondolata, úgyhogy egészen megfélekedezett elbeszéléséről. Csak Cseng-Hoan figyelmeztetésére folytatta tovább.

— Anyátok halála megakadályozott abban, hogy elköltözzem innen. Mert ebbe az elveszett és megalázott földbe temettük el a testét és mert a kis Jeu még nagyon kicsike volt, arra az elhatározásra jutottam, hogy örökre itt maradok.

Nem szeretek idegen személyeket alkalmazni, még dajkának sem. Bizony nehéz feladatomból volt. Főképp az volt a baj, hogy nagyon hamar bepiszkoltátok és elszaggattátok a ruhátokat. Én nem tudtam se szabni, se varrni. Így mégis kénytelen voltam mások segítségéhez folyamodni. A szomszédok nem egyszer tanácsolták, hogy házasodjam meg újra . . .

— Mért nem tetted? — kérdezte Cseng-Huan.

Kuan-Huai félig lehúnyta szemét és nagyot szippantott szivarjából, egy perc múlva a hang a füsttel együtt buggyant ki a száján :

— Hát lehet az ember olyan, mint az állat? . . . híján az emlékeknek? . . .

Közben Cseng-Jeu, mert bántotta a füst, köhécselni kezdett.

— Apus szája — mondotta el-elfuló hangon — olyan, mint a Wangék kéménye ; csípi a szemet meg a torkot.

Apja megveregette a hátát.

— Nagyon jó, de igazán pompás hasonlatokat tudsz csinálni . . . A szivarozás szokása Európában ragadt rám. De el lehet hagyni. Menj csak, dobd el ezt . . . Látjátok, aki le tud mondani és van ereje a nélkülözéseket elviselni, az sok kellemetlenségtől szabadul. Kis Hoanom, hogysis lehetett volna neked mostohád? Így anya nélkül legalább nyugodtan élhettetek mostanáig; egy mostohával talán minden rosszra fordult volna.

A tenger zúgása, a tücskök cirpelése, a tető cirádáinak csikorgása, az éjjeli madarak panaszos szava beszűrődött az ajtó és az ablakok résein, elárasztotta az egész házat és megzavarta az özvegyembert elbeszélésében. A két gyermek nyugodt maradt, de az apát felizgatták ezek a zajok. Riadt tekintetet vetett az ablak mögött fenyegető, idomtalan árnyakra, szorongó szívvel hallgatódzott, majd megszólalt:

— Valahányszor a tetődíszek pendülését hallom, mindig a kis ezüstcsatok jutnak eszembe, amelyek anyátok cipőjét ékesítették, mikor mint fiatal házasszobánkban járkált.

Azzal Cseng-Hoanra pillantott és így folytatta:

— Anyátokat Csan-nak hívták. (Ez a szó hegyet jelent.) Valahányszor hegyet látok vagy bármit, ami ahhoz hasonló, mindig anyátokra gondolok. Nem, soha nem halt meg az emlékezetemben. Nem halt meg, csak elrejtőzött, hogy kitérjen a legnagyobb balsors elől. Éjjel, ha csönd van, mindig eljön és társalog velem, eljön benneteket is meglátogatni, de ti nem ismeritek már meg.

— Biztosan, mikor alszom — mondta Cseng-Jeu. — Olyankor jön a mama, különben megismerném és beszélgetnék vele.

— Igen — felelte az öreg és megcirógatta az arcát — mama megdicsért, mert olyan áhítatos és okos vagy, jobban szeret nénédnél, aki ahogy nő, úgy felejt.

Cseng-Hoan, aki tudta, hogy apja csak ezért beszél így, hogy a hugának örömet szerezzen. Kedvesen válaszolt:

— Én is sokat gondolok mamára, de különös, hogy sosem veszem észre, ha jön.

— Te még nagyon kicsi voltál, mikor anyád elhagyott. Talán nem is emlékszel már a külsejére, de tudd meg, ahhoz, hogy valaki igazán megismerjen egy élő személyt, mélyen be kell hatolnia külső formája alá, amely csak pillanatnyi látszat. A fa virágzik tavasszal, gyümölcsöt hoz nyáron, sárgul és levelét hullatja ősszel, összegémbereedik télen. A fa ezeknek az egymást követő változatoknak összesége. Az öntudatlan lény lassan változik, az öntudatos gyorsan. Én a sirt is úgy nézem, mint szegény anyátok átalakult testét; nagyobb lett és keményebb, mint én, ennyi az egész.

— Ó, most már tudom — szólt a kis Jeu — hogy mama nem halt meg. Vajjon úgy szeret-e ő is bennünket, mint ahogy te szeretsz?

— Igen, még jobban, mint én.

Csen-Jeu apja térdén lovagolva, teljes erejével lóbálta két kis lábát.

— Csakugyan! — kiáltotta — hát akkor miért nem hívod elő a sírjából, hogy láthassuk? Milyen kedves volna. Valamikor azt hittem, hogy a mama gonosz, olyan merőn nézett két üres szemével, amely nem is lát; ha szóltam hozzá, nem felelt; azt sem tudom, hová dugta el a két kezét; simogattam, meg se mozdult. Apus, nyisd ki velem a sírt, hadd keressem meg a másik mamát, akiről azt mondod, hogy szeretni tud minket.

— A másik mama — mondta csendesesen Knan-Huai és megcsókolta leányát — ugyanaz, mint aki itt áll a szobában — azzal a szoborra mutatott. — De van egy harmadik is, akit nem tudtok megtalálni. Itt van a szívemben, a ti szívetekben és mindenben, ami bennünket körülvesz. Mindenütt ott látom az arcát és hallom a hangját. Legyetek jók és jámbor lelkűek, szenteljétek szíveteket anyátoknak és meglátjátok és szólni fog hozzátok.

Közben nőtt az éjszaka, hideget hozott, elfogyasztotta a lámpa olaját és elnehezítette Cseng-Jeu szempilláit.

— Későre jár, gyermekem — mondta az apa. — Anyátok története hosszú, egy év is kevés volna hozzá. Majd lassacskán elmondom neked. Most menj szépen, csókold meg a mamát és térj csendesesen nyugvóra.

Lefektette a gyermeket, visszament szobájába, levetette köpenyét, sokáig és végtelen bánattal elbábrált az opálgyűrűvel és övének két jade-csüngőjével, elhúnyt felesége kedves ajándékaival. Rendes szokásai közé tartozott, mielőtt elaludt volna. Odament a szoborhoz, megtapogatta ezt a kemény és érzéketlen lényt és így szólt hozzá:

— Kedvesem, köszönöm neked, hogy itt hagyta nekem ezt a két gyermeket, aki vigasztalója öregségemnek. De nélküled üres az élet és hosszú az éjszaka. Remélem és várom feltámadásodat.

Csöndben és tisztelettudón várta soká a szobor válaszát, amelyet, sajna, tökéletlen fülünk meg nem hall.

Hosszas csönd után hátrapillantott és észrevette, hogy Cseng-Hoan még ott van a teremben és halkan dudolva köti bokrétába virágait. Beszölt neki az ablakon:

— Már éjfél is elmúlt, leányom, hagyd holnapra a munkád. Most itt az ideje, hogy lepihenj. Vigyázz egy kicsit a hugodra, nagyon izgatott, lidércnyomása lehet.

Cseng-Hoan magával vitte a lámpát, mire sötétség töltötte be a házat. Fénybogár tévedt be Kuan-Huai szobájába és odaült Kuan-Csan-Leng-Mei fejére és ekkor olyan volt, mintha a szobor elmosolyodott volna olykor és a szeme szelidre vált.

És a tenger moraja, a tücskök ciripelése s a tetőcirádák pendülése lágyan ringatta az éjszaka csendjét, mint a drága asszony örök dalának zsongása.

Lo-Hua-Sen.

VILÁGIRODALMI TÁVLATOK.

KÖRÜLBELÜL száz éve beszélnek világirodalomról s ez ebben az esetben azt jelenti, hogy világirodalom körülbelül száz éve van. Ha az ember súlyt helyez arra, hogy hibát kövessen el, keletkezését visszavezetheti a francia forradalmat követő internacionalizmusra. De ezt a hibát elkövetni ma már fölösleges; még akkor is az, ha ennek meglehetősen tradíciója van. Irodalmi események csaknem sohasem társadalmi eredetűek, inkább párhuzamosak velük, még inkább megelőzik azokat. Világirodalom mögött internacionalizmust keresni éppen olyan hiba, mint nemzeti irodalom mögött feltétlenül nacionalizmust. Ezért volt téves az az ítélet, amely a «kozmetopolita költészet»-et szembeállította a nacionalizmussal és a kettőt egymás ellenségének tüntette fel.

Világirodalom körülbelül száz éve van és éppen abban az időben keletkezett, amikor az európai népekben felébredt az a szellemi magatartás, amit nemzeti öntudatnak szoktak hívni. A népi költészet már a legelső időben előtérbe lépett: görög, kelta, keleti népek költészete. Aztán következett az orosz és skandináv nemzeti irodalmak fölfedezése. A XVIII. századig az irodalmak, mégha közös eszményeik voltak is, egymástól elzárva fejlődtek. Az elzártság magától értetődött, mert nem kívánta senki. Egyszerre a zártság követelmény lett. Az irodalmak feladata az lett, hogy nemzetiékké váljanak. A nemzeti irodalmak talajából nőtt ki a világirodalom. De fordítva is így van. Az ízlés valamit kívánt az irodalomtól, ami fokozottan gyökeres, helyhez, konkrét néphez tartozik, életszerű, főképpen, ami: eredeti. És az eredeti művészet sohasem az, amelyik tudatosan elhatározza, hogy «új»-at alkot. Nincsen kevésbé eredeti mű annál, amelyiknek célja az eredetiség. Csak, akinek egész ereje a tárgyra irányul, válik és válhatik személyessé. Csak, akinek célja a kifejezés teljessége, lehet eredeti. A tárgyban válik az ember személlyé, — a kifejezés teljességében eredetivé. S amikor az irodalom eredetiséget követelve kiadta a parancsot: nemzeti jellegekben konkrét életszerűségben elmerülni! — ezzel ugyanakkor egyszerismindenkorra lehetetlenné tette azt, hogy a népek irodalmukat magánügynek nézzék. A világirodalom megjelenése semmi egyéb, mint az irodalommal szemben egy az előbbinél magasabb követelés. Ez a követelés: minden irodalom legyen önmaga. Legyen személyes ügy, hogy ne adjon mást, mint tárgyát, mert csak akkor személyes; legyen eredeti ügy, hogy adjon teljes kifejezést, mert csak akkor eredeti. Ezóta van oly nagy jelentősége a nyelveknek, a hangzások és kifejezések zenéjének, a gondolatok kifejezés-szépségének; azóta van értéke a műben a nemzeti karakternek. Személyesség, eredetiség, nemzeti jelleg — egy nép irodalma iránt támasztott követelmény, hogy legyen saját-maga: ez a világirodalom születésének pillanata. Ez a pillanat, amikor az irodalmi mű megszűnt egy nép és egy nyelv birtoka lenni: amikor minden írásmű világirodalmi perspektívába lépett.

I.

Attól az időtől kezdve, hogy a műtől nem a klasszikus befejezettséget kívánták, hanem az eredetit, új műtípusok alakultak ki. Romantika, realizmus, naturalizmus, szimbolizmus, expresszionizmus a mű formájára, más szóval: lényegére, nem alkalmas megjelölés, mert csak dimenzióra vonatkozik. A mű típusát pedig csak a forma határozhatja meg.

1. A világirodalmi műformák között a legáltalánosabb: a *kiccs*. A kiccs kérdését az irodalomban nem szokták oly komolyan venni, mint a zenében, ahol a könnyű és nehéz zenét mindig óvatosan és pontosan elválasztják. A kiccs nem más, mint a könnyű zene, az operettmuzsika, az ú. n. műdal. Feladata állítólag a szórakoztatás, tulajdonképpen valami egészen más. A kiccs a szellemi igénytelenség műfaja. Abban a pillanatban, amikor az irodalomtól a feltétlen életszerűséget követelték, követelniök kellett az életszerűségnek azt a részét is, amelyiknek eddig az irodalomba belépési lehetősége nem volt. Amikor a nyelvek, sőt tájszólások, sőt argot-k varázsa vált követelménnyé, az irodalomba áradt a nyelvnek nem nemes része is. Amikor a tájak közvetlenségét kívánták a külváros és sikátor is irodalmi tárggyá lett. Amikor az érzelmi élet hűséges rajza vált igénnyé, a betegségnek és hóbortnak is teret kellett kapnia. A világirodalomban érték kategóriává kellett válni az alacsonyrendűségnek. Ez a litterature souterraine. És ez az alvilági irodalom a világirodalom követeléseit a maga szférájában a legteljesebb mértékben kielégíti; közvetlenül kifejezi és megformálja a szellemi igénytelenség, az alacsonyrendűség világát, pozitíven megalkotja az izetlenséget, émelygősséget, nagyképűséget, prudériát, nyegleséget és a többi rokon életvalóságot. Ez a kiccs jogosultsága, szerepe és ereje. Szórakoztatásról nincs szó: a művészet sohasem szórakoztat, hanem mély emberi igényt elégít ki. Az ostobaság nem lehet szellemi igény; de lehet izlésigény. És az izlés mindig vitális réteget érint. A kiccs, mint a műdal és operett az alacsonyrendűség igényeit elégíti ki: közvetlenül igazolja műformájával azt az életszínvonalat, amely metafizikáját keresi és itt találja meg.

2. A kiccsset nem a tárgy teszi, hanem a szellem, vagyis éppen a szellem hiánya, de sohasem vitatható, mert a kiccsszerűség a mű lényegéhez tartozik, vagyis: ez a formája. Az a mű, amelyik a szellem hiányának nehézségét megkerüli és elmúlt korból való klasszikus, befejezett formát választ, új műtípust jelent: ez a *formalizmus* műtípusa. Hogy a formalizmusban mindig van valami ellentmondás, azt nem kell bizonyítani; egy más világ szótárát használja a maga gondolatai számára. Forma csak eleven világból nőhet ki, mert forma nem más, mint élet-arculat. A formalista író feladja az önálló formateremtés lehetőségét. Szeretik azt mondani, hogy új tartalmat régi formába önt. Ez sohasem lehetséges. Az önálló formával együtt az író feladja a szellemet is. A kiccs a szellemi igénytelenség, a formalista mű a spontán szellem hiányának, vagyis a szellemi önállótlanlanságnak a műformája.

3. Ott, ahol a szellem önálló és aktív, ténylegesen meglévő és ható erő, támad a harmadik műforma. Ez a mű megtalálja a személyesség és az «általános emberi» harmóniapontját, ugyanakkor elveszít valamit, amire irodalomban még nem volt példa: az olvasót. A világirodalom legmagasabb műformája az, amit a nehéz szerző, az «auteur difficult» alkot: az «*oeuvre difficile*». Ez a műforma visszhang nélkül marad. A siker a kiccsé, az elismerést a formalizmus kapja, a nehéz szerző érthetetlen. Nem azért az, mert

nincs érintkezése a közönséggel, hanem azért, mert a szerző itt tényleg önmaga lett, tényleg eredetivé vált. És itt derült ki, hogy a világirodalom a klasszikus irodalommal szemben a dolgot valahol elvétette. A művészet sohasem volt arisztokratikus, sőt célja mindig a minél általánosabb hatás volt, de amikor az eredetiség értékként lett, arisztokratikussá kellett válnia. De a művészet sohasem volt demokratikus sem, mert nem függött a tömegetől, amikor azonban az egyéniség szabad önkifejtése követelménnyé lett, demokratikussá kellett válnia. És a nehéz szerző műve demokratikus, vagyis szabadon kifejti magát ott, ahol arisztokratának kellene lennie, — arisztokratikus, vagyis a személyes magas kultúrának él ott, ahol demokratának kellene lennie. Ha fordítva csinálná, kicsé válnék; ha a kérdést kikapcsolná, lemondana önmagáról és formalista lenne. A nehéz szerző műve a világirodalom minden igényének teljessége: a nyelv, a táj, a személyes élet, eredetiség, önálló szellem és gondolatvilág kultusza s mindebből kinőve az egyéni forma világa. Annyira egyéni, hogy már idegen, — annyira személyes, hogy érthetetlen, — annyira magától értetődik, hogy: nehéz.

II.

Művet emberrel sem azonosítani, sem művet embertől különválasztani nem lehet. Minden a mű, az ember semmi, — éppen olyan hibás felfogás, mint az, hogy: minden az ember, a mű semmi. A kettő között viszony van, amely nem kell, hogy egymást meghatározza, nem kell, hogy kiegészítse, de maga a tény, hogy a művet ember alkotja, fontossá teszi a mű mögött álló embert.

1. A litteratura souterraine embertípusa az *alvilági ember*. Szellemi indolenciája mindennemű fegyelmet hatályon kívül helyez. Azt mondja, hogy az élet egészét éli s ezalatt azt érti, hogy magához ereszti az élet demonikus erőit is. Erények bűnökkel, hibák kiválóságokkal, alacsony és magas szenvedélyek, vonzó és visszataszító tulajdonságok egymásba folynak. A műtípusban az alvilági magatartás izlésbeli értéké emelte az izetlenséget, ostobaságot, nyegleséget és léhaságot. Az alvilági embertípus ezt a magatartást morálisan igazolja. Sajátságos módon teszi. Szellemi igénye nincs, a magasságot nem ismeri, az értékek iránt nincs érzéke: ebből azt következteti, hogy szellemi igény egyáltalában nincs, a magasság csalás és az értékek iránt való érzék megfontolt hazugság. Ami van: gyarlóság. Az a bizonyos «emberi» mindenki egyformán él, minden ember gyarló és senkinek sincs joga szellemet követelni, értéket várni. «Mindnyájan egyformák vagyunk» — mindnyájan egyformán izetlenek, ostobák, léhák vagyunk. Aki ennek ellentmond, legfeljebb letagadja azt, ami tény és azonfelül még tisztességtelen is. Ez a modern «csatornalakó — világszemlélet». Az alvilág valóságát senki és soha sem vonta kétségbe és az alvilági ember téved, amikor azt hiszi, hogy valaha is elhazudták. Csak uralkodtak rajta. És amikor a szellem uralma megszűnik, az életbe tódul az alvilág. Amikor a morális magatartás helyébe lép az a beismerés, hogy: mindenki egyformán gyarló, — akkor tulajdonképpen az ember szellemiségéről köszön le és önmaga teszi magát alacsonyabbrendűvé, mint, amilyen lehetne, ha morális magatartását továbbra is megőrizné.

2. Azt az embertípust, amelyik a szellemet nem hajlandó feladni teljesen, de ahhoz nincs ereje, hogy tisztán a szellem magasságába emelkedjék, mint minden középhelyzetet: *polgári* típusnak lehet hívni. A polgári embertípus magatartása középtűt áll az alvilági és tiszta szellem között, ez a maga-

tartás: a humanizmus. Az alvilágból elismeri, hogy az ember gyarló, sőt mindenki egyformán az, de a gyarlóságot, ha nem is tudja teljesen megszüntetni, megenyhítheti. Az ember önállótlán, gyenge, támogatásra szorul, de a közösségben, összetartozásban, egymás iránt való jóindulatban és az elnyomottak felszabadításában olyan életlehetőség van, amelyik az életet kiemeli az alvilág sötétségéből. Nem magasra — csak éppen középszintre. Az alvilági embertípus életformája teljesen amorfi, a polgári embertípusé lágy. Mindig van valamilyen arca, de mindig alakítható és alakul. Az alvilági tehetetlen fegyelmetlenségében szétfolyik, az polgári szentimentálisan puha; ott anarchia van, itt pártviszály; ahol az alvilági amorális és asszociális, a polgár a részvét-morált és kölcsönös segítséget hirdeti. Az alvilági jelszava: nincs érték; a polgár jelszava: a mérték az ember. Innen érthető meg, miért kellett az alvilági műformának a kicsnek lenni és miért a formalizmus a polgárság műformája. Mert a polgárnak nincs önálló szellemisége. A minden emberbe értéket helyezni annyi, mint minden értéket megtartani, de viszonylagossá tenni.

3. A tiszta szellemi magatartás mindig *vallásos*. Ezért kell távol állnia a tömegetől: a tömeg önmagát akarja, a vallás éppen az énről való lemondás. Ezért kell távolállnia a polgári világtól is: a polgár kisigényű, a vallásos ember igénye az élet egésze. A vallásos ember tulajdonképpen a nehéz szerző. Kétszeresen nehéz: műformájánál és emberi alkatánál fogva. Műformája érthetetlen, mert mindazt, amit kívánnak tőle, teljesíti. Emberi alkata idegen, mert mindazt, amit gondol: éli. Az alvilági ember egészben ellentmond önmagának: megveti az embert. A polgári embertípus a problémátikus ember: az elmélet és gyakorlat, teória és praxis között; gondolkodik, de nem tudja élni; van célja, de nem tudja megvalósítani. A vallásos ember számára elmélet és gyakorlat között nincs ellentmondás, mert a kettőt összeköti a valóság; az ember nem vész el, mert van sorsa; a célt nem kell megvalósítani, mert az megvalósul az életben; szelleme az, amit él s ami az élete az a szellem.

Mindez azonban még nem indokolja azt, hogy a szellemi embert miért kell vallásosnak nevezni. Ez csak azt mondja, hogy az ember az, aki az abszolút személyiség. De ki az abszolút személyiség? — az az ember, aki önmagát feltétlenül érvényesíti. De az ember önmagát feltétlenül csak úgy érvényesítheti, ha feladja. Az ember ahhoz, hogy önmaga legyen, sohasem merítheti az erőt önmagából, — mindig a másnak kell lenni annak, ami ehhez az erőt adja. Ezért nincs ebben az életben problematikus; nincs benne semmi kérdésszerű; nem zavaros, nem kétes és nem diszharmonikus. Ennek az életmódnak nehézsége másutt van, mint a polgárié, vagy alvilágié; elsősorban abban, hogy meg tudja tartani. A metafizikai kapcsolat ne egyszerű áttörés legyen és ne drámai fordulat, hanem életének talaja, levegője, környezete és tartalma. Ez benne a nehézség: a magatartás állandóságának fenntartása; és ezért, amikor teljesíti saját életfeladatát — elveszti a kapcsolatot az alvilági és a polgári emberrel.

III.

A művet az ember tartja, az ember pedig világban él. A műtípusnak embertípus felel meg, az embertípusnak világtípus. Nem világszemlélet az, amiről itt szó van, nem nézőpont. Tényleges világ ez, mind a három világban mások a viszonyok, más a tartalom, más a felépítés, más a valóság. A világot a

benne uralkodó törvények realitása tartja : mind a három világnak más realitása van.

1. Az alvilág realitása a *pszichológiai realitás*. A pszichológia a formátlanláság birodalma : élmények, képek, tapasztalatok, érzések összefolynak, ahogy az ember tudatfolyamában összekeveredik emlék, vágy, pillanat, jövő és múlt. A lélek világában nincs szilárd pont, nincs kristály, A pszichológia valósága kaotikus. Az élet minden ténye élménnyé válik, de egyik sem válik középponttá. A pszichológiai világ, vagyis tér és idő az objektív valóságtól teljesen független. Az objektív világban tér és idő, mint határ, mint forma él. A pszichológiai világban éppen a forma bomlott fel, a határ szűnt meg. A léleknek nincs arca, nincs fiziognómiája.

A pszichológiai valóság Rousseau-nál jelentkezett először és továbbterjedt a francia emigrációban, a német romantikában, Byronnál, tetőpontra jutott a Stendháltól ihletett francia és orosz pszichológiai regényben, teljesen elnyomott minden más lehetőséget Dosztojevszkijnél és Proustnál. Ennek az irodalomnak középpontja nem az ember egésze, hanem csak a belső, a lélek. Ezért kellett ennek az irodalomnak alanyinak s a világnak szubjektívnek lenni. Az egész világ lélekvilág : s ennek a világnak valóság-törvénye, hogy személyes legyen.

2. A polgári embertípus világának realitása : a *szociális realitás*. Amikor Rousseau-nál a pszichológiai világ első elemei megjelentek, ugyanakkor Montesquieunél feltűntek a későbbi társadalomelméleti gondolkozás alapjai. Rousseau a formátlan anarchikus kaoszt, a relativizmus és szubjektum világát alapította meg. Montesquieu világa más : elsősorban a társadalmi mozgalmaké, törvényeké, eszméké, osztályoké. A polgári ember humanizmus élettérzéséből folyik az, hogy a súly nem az emberbe, hanem a közösségbe helyeződik át. Az alvilági lény egyedül van, tiszta belsőség, tiszta formátlanláság. A polgár a formalizmus embere, a tiszta külsőségé. Ott elsikkad az objektív, itt a szubjektív világgal : annak pszichológiaiívá kellett válnia, amelynek semmi érintkezési pontja sincs a külsővel ; ennek szociológiaiívá, amelyik sohasem találkozik a lélek szférájával. A szubjektivizmus irányzata a szentimentális, romantikus és impresszionista irodalomban fejlődik ki ; az objektivizmus irányzata a realizmusban, naturalizmusban és az új lényegességben (neue Sachlichkeit). Ott a vezető példák Stendhal, Byron, Verlaine, Dosztojevszkij, Proust ; itt Balzac, Flaubert, Zola, Taine, Tolsztoj, Joyce.

A szociológiai magatartás a világgépet megfordítja : főjellemvonása nem a szubjektív kaosz, hanem a mindenkire egyformán érvényes intézmény : ez az egyenlőség világa, ahogy az előbbi az egyéniségeké volt. Ez a formalizmus világa, ahogy az előbbi a rend hiányának világa volt. Abból kicsúszott mindennemű emberrel való kapcsolat ; abból kicsúszott maga az ember. De a polgári-szociológiai világban sem intézmény, sem rend, sem törvény sohasem éri el önmagát. Sohasincs egy intézmény, hanem mindig legalább kettő ; sohasincs egy uralkodó, hanem mindig legalább két párt. Így válik a szociológiai realitás is viszonylagossá, kérdésszerűvé, a polgári emberre jellemzően : problematikussá.

3. A szellemi ember világa a mithológiai világ és raelitása *mithológiai realitás*. Mithosz nem jelent mesét, költészetet, a képzeletnek a tényleges világtól elszakadt játékát. A mithosz a szellemnek az a magatartása, amelyben a világ éppen valósággá válik. Mit jelent az, hogy valósággá? — azt, hogy : emberre ható erővé. Az ember a világot mindig humanizálja : meg-

lelkesíti, ebben az esetben pszichológiai világ ; intézményesíti, ebben az esetben polgári világ ; ha a valóság tisztán szellemivé válik, a világ mithosszálesz.

A mithológiai világ realitása elemi. Közvetlenül azzal áll szemben, amivel szembenáll, ha szemben kell állnia ; befogad, ha be kell fogadnia ; elutasít, ha el kell utasítania. Az elemek mindig erők, de az erők mindig formák : élő lények, természeti történések, organikus folyamatok, történeti események. De a mithosz-világ nem azonos a természeti-világgal. A mithológiai magatartás sohasem elsődlegesen primitív, hanem másodlagosan az : a magas szellemiség odáig finomult, hogy már rá kellett jönnie a primer élet-felfogásnak minden egyéb életfelfogással szemben való feltétlen előnyére és újra felvette azt a viszonyt a világgal, amit gyermekkorára végén feladott. A magatartás ismét naiv lett és ebből természetesen következett, hogy naivan reális.

A pszichológiai fejlődésvonal Rousseautól Proustig világos, ahogy a szociológiai fejlődésvonal is az Montesquieutól az új lényegességig. A mithológiai magatartás nem hiánytalan vonal : tradíciója egyes kimagasló, elszigetelt, magányos alkotókban van. Ilyen magányosok : Voltaire, Chenier, Hölderlin, Goethe, Shelley, Wordsworth, Nietzsche, Hamsun, George, Lawrence, Powys. Ez a tradíció nem ott van, ahol az előbbi két világ tradíciója : hogy azonos szellemek összetartoznak. Éppen ellenkezőleg : csak egymástól különböző emberek lehetnek «nehéz szerzők». Ez a hegycsúcsszerűség az, ami a mithológia legmélyebb értelme, Goethe szavával : a legnagyobb, amit az ember elérhet, a személyiség.

Hamvas Béla.

ÖREG PARASZT.

*Szemében sok-sok tegnap révedez,
orcáján futkos milliónyi ránc,
lábában alszik minden régi tánc,
de ajkáról bölcs jóság csörgedez.*

*Feje fölött szép gépmadár repül . . .
Felnéz és rázza havas üstökét:
«Bolond világ ez !» — sóhajt és sötét
haraggal — lám ! — a multba menekül.*

*Az élet volt, ha szidta is talán!
De most az évek koldus asztalán
a karcos mellett ott virraszt a gond.*

*Az Isten tudja, mért engedte ezt!?
De nem lesz többé gond, baj és kereszt,
ha lenyugszik majd, mint a szőke hold.*

Vitnyédi Németh István.

RÉGI CÉLOK UJ TORNÁI ELÉ

FOLYÓIRATOK ÉLETE is, mint minden élet, fény és árny váltakozásából, nekilendülésekből és megtorpanásokból, az energiák teljességének dübörgő iramából és tompult ütemű ellankadásából áll. Nincs máskép és nem is lehet máskép. Olykor bővérű túlradással buzog minden életerő, magasan lobog a lelkesedés, a lélek tétovaságának minden zsilipjét egyszerre rántja fel a mérészedzett akarás. Ilyenkor szinte nincs lehetetlenség. Minden sikerül. És ez a siker görgetegszerűen sodorja magával az odamágnesezett rokonszenveket. Aztán hirtelen elapadnak a megzajdult vizek. A tápláló források kiszáradnak vagy eltömődnek. A megcsitult folyam biztos nyugodt medrében csörgedez. Halk morajlása szelíd álmokat ringat. De félni lehet, hogy az álmok tarka képei árnyba mosódnak s az egészséges, nyugalmas üdítő álom a tehetetlenség letargiájába merül.

A Napkelet is átfutott minden pályának ezeken az elkerülhetetlen változatain. Amikor elindult, úgy kellett éreznie a magyar közvéleménynek, hogy a szívünk homályos mélyein szunnyadó ősi áhitatokat tömjénező címe nemcsak a célok és alkotások ellentétét jelenti egy bomladozó irodalmi kor és irány tépett lobogójával szemben, nem is az irodalmi égtáj fordulását, üres és maradi ábrándok kínai falával való elzárkozást a napnyugati eszmék elől. Éppen ellenkezőleg, mindenki a hajnali megújulás biborral ébresztő harsonáját érezte benne. A háborút követő bizonytalan zürzavarban, az

ízlések és irányok bomlott kavargásában, a minden partot és révet homályba rejtő ködben éltető tiszta sugarakat villantott. Az élet nagy felbuzdulásának sürgető sodrával indult, hogy ellenállhatatlan erővel ragadja ki a magyar szellemiséget a süppedő ingoványból s ragadja új, biztos és tisztult közízlés felé.

A MAGYAR SZELLEMISÉG vára megerősödött azóta. Új bástyái épültek új tehetségekből, alapjai szélesültek, szilárdultak. Szép, magas, csipkés tornyai sudárlottak fel a napközelség ragyogásába. Sáncárcjai megtisztultak. A nehéz párákat, a nyálkás, árnyaktól vemhes, dohos illatú ködöket egészségesebb szellők úzték el ormai fölül. Tisztább és derültebb volt az ege s ha jöttek olykor sötétebb éjszakák, fároszainak forgó sugára keményen és lankadatlanul hasogatta a sötétség testét.

Talán ezért ernyedte meg falai közt az őriző és harcos seregek ébersége. Nem volt, vagy nem volt olyan nagy a veszedelem, hogy szüntelen az izzó feszültség felső fokára csigázza a strázsák figyelmét. A kelő nap elterült a déli tikkadtság rest verőjén s talán már édes szenderekkel hajolt volna nyugovóra is. Nem volt olyan határozott a cél, nem volt parancsoló kényszer, a közízlés kezdte megtalálni töretlen sugárba nyíló útját, a magyar szellemiség újra önmagára lelt. Ezért lankadtak olykor el a Napkelet száguldó paripáinak gyeplői. Ezért engedett az iram heve. Valami homályos sejtelem azt súgta, hogy nem kell már annyira erjesztő kovásznak, örökkön suhogó ösztökének lennie. Forgott a gép, az alkotó talán

megengedhetett magának egy kis pihenést. És bekövetkeztek olykor a természetes nyugalmi pillanatok, amelyekre a legacélosabb pattanásokra kész rugónak is szüksége van.

De mintha ma lejáróban volna ez a nyugalmi idő. Az erők, amelyeket a tiszta magyar szellemiségnek magáraeszmélése visszaszorított, amelyeket a napkelet hajnala éjszakájukba kergetett, mintha megérezték volna, hogy engedett az ellenállás. A legkisebb réseken is szüremlenek már vissza és biztos nyomulással foglalnak el minden szabadon hagyott teret. Még láthatatlanul, de megsejthetőn leselkednek minden gyöngülő fal mögött. Ugrásra készen várják a percet, hogy előrobbanhatnak s a másodrendűség, az elmaradottság, a tehetségtelenség bélyegét süthessék rá arra, ami pedig csak az erők biztos tudatában megengedett hangvölgy volt két zenitig zengő hullám között.

A MEGUJHODÁS PERCE elérkezett. Rázzuk fel az ernyedteket, csendüljön újra ezüstösen és messze szárnyalón a megint feszültre ajzott húr. Az alap, az egyedül lehetséges alap, — még Horváth János jelölte meg a Napkelet első számában — ma is szilárd. Az utat, amelynek kiépítését ugyancsak ő kezdte, ismerjük. Azon kell haladnunk tovább. A Napkeletnek szent és győzelmes hagyományai vannak, azokat kell tovább építeni egy még szélesebb szemhatáru, még izgalmasabb távlatokba táruló, még tisztább és áthatóbb fények világításában fürdő jövő felé.

Össze kell hoznunk, egységbe kell fognunk minden magyar erőt, közös hatalmas orchesterben megzendíteni minden magyar tehetséget. Az irodalmi szakadás, amelyet valamikor jobbról-balról mesterségesen szított látszat-ellentétekkel próbáltak mélyíteni és áthidalhatatlanná tenni,

régen megszűnt. Harcos, kemény vezére, Ady rég beleépült a magyar irodalom jogfolytonosságába s az inkább politikai, mint irodalmi magú viharok, amelyeket körülte még felkavarni próbálnak, tehetetlenül porlanak szét az e téren már egységessé szilárdult magyar közvélemény falán.

A Napkeletnek is távol kell tartania magától minden politikát, de következetes irodalompolitikával kell kiharcolnia a magyar tehetségnek, a magyar alkotó geniusznak érvényesülését. Nem játszhatik gyermekes buvódit a jobb és bal furfangosan tologatott jelszavai közt, nem rakhatja magára a nemzedékek szűk határai közé való zárkózás béklyóit, nem szegődhet elvakult harcosává egyedül üdvözítővé kikiáltott irányoknak, amelyek végeredményében évekkel termő és évekkel haló divatok. De annál lankadatlanabban kell harcolnia azért, hogy sorompóiba állítson mindenkit, akiben érzi a tehetséget s akiben ez a tehetség magyar, a műveltség felső szintjein mozog s akármilyen merész célokot keresve is bele tud kapcsolódni irodalmunk és szellemiségünk lelki ősiségébe.

MAGYAR LÉLEK ÉS EURÓPAI LÁTÓKÉP, ez az a két határkö, melynek mérhetetlenül tág terében csodálatos monumentuma épülhet meg a teljes magyar szellemiségnek. Minden elfér itt, és mennél gazdagabban és mennél változatosabb kövekből építjük fel, annál hatalmasabb, annál lenyűgözőbb, annál csalogatóbb lesz. Nem kell megriadni stílusterések vádjától. Nem finomkodó sznoboknak építjük a magyar szellemiség Escoriálját, hanem az ezerarcú, ezervágyú és ezerszükségű életnek. Az alap lehet zord ciklopszi fal a mult komor termésköveiből rakva, de csipkés donjonjait, karcsú loggiáit jószagú szellők üde mentái járhatják.

Derűs, verőfényes szabadterein jól érezheti magát az ifjúság s az öblös termekben a férfikor higgadt méltósága. Meg kell építeni az összekötő folyosókat, a titkos lépcsőket, amelyek egyik kortól a másikhoz, zárkózottabb felfogástól a nyiltabbhoz vezetnek. A régi magyar irodalom új szempontok értékelésében kaphat új, érdekes átvilágítást. S a legújabb törekvések a multak örök analogiáinak megértető diapazonjaira hangolva tárhatják ki zártabb szépségüket az előző nemzedékek számára.

A vár nem lehet ellensége a kunyhónak sem. Az irodalom nem zárkozhat szenvedő és hideg eszteticizmus sémáiba az ujjongó és fájó, a virágzó és vérző élet elől. Az irodalom szellemiségébe beletartozik annak szociális tartalma is, amely nem éri be a hedonisztikus ragyogás fásrasztó gyönyörével, hanem gyöngéd, írosztó kézzel hajlik a marjult sebek fölé.

Sok szó esik ma az irodalomban az új népiségről. Ez sem tisztán stílus és tárgykör kérdése. Mély szociális hivatottság buzog benne. Le akar nyúlni az alkotó erők mélyebb, ősbibb rétegződésű talajába, ott, ahol a nép mesélő kedve, képfomáló, játékos képzelete gyökeredzik s ezektől a termő talajnedvektől megduzzadva keres egyszerűsödést, megtisztulást és tökéletesedést egy új klasszicizmus harmoniája felé. És az újnépiség sem maradhat ki a Napkelet programjából kivéve azon a ponton, ahol igaz céljaitól eltávolodva új forradalmi szándékok takarójává válik.

De éppen úgy nem hiányozhatik ebből az épületből az elefántcsonttorony sem. A legmagasabb szellemeknek egészen szűz és sejtelmes szépségektől terhes, a földi szféráktól félig már elszakadt, kristályos csúcsok tiszta sugárzásában tenyésző irodalma. Szükség van ezekre a titokzatos, sokszor félelmes szépségű ide-

gen virágokra is. Olyanok, mint az orchideák szírom- és illatcsodái, hiába teremnek tikkadt üvegházak fülledt forróságában, mögöttük rejtelmesen ott zúgnak az ismeretlen őserdők, amelyeknek buja televényéből fakadtak.

És kilátókat kell építeni, ahonnan Európa minden tájára ellátunk. Hiába tombol a gazdasági elzárkózás, hiába élesztgetnek chauvin barbarizmussal rég elporladt pogányságokat, minden akadályon keresztül kialakulóban van egy új humanizmus, amelynek szintén meg kell találni és virágba szökkenteni új renaissanceszát. De ezeréves hagyomány jelöli ki számunkra ezt az utat. Figyelő szemünknek mindig ott kell égni Rómán, Párizson, Londonon. A magyar szellemiség mindig nyugatról termékenyült meg és abban volt az ereje, hogy magyarra tudta áthevíteni mindazt, ami idegen vérátömlesztésekkel ereit gyarapította.

Keleten robogott fel az égre a magyarság napja, de új fényt mindig nyugatról kapott.

A BIRÁLAT BÁTORSÁGA és kötelező kényszere sem hiányozhatik a gyűjtőszemlélet messze szálló merevsége mellett. Ismét itt az idő, amikor a harcos kiállás állandó vigyázatában kell az eszmék és művek áradásának nekifeszülnünk. Bátor, kemény és igazságos kritika sohasem volt szükségesebb, de sohasem volt nehezebb, mint ma. Szellemi túltermelés korát éljük. A megvesztegető technikai készség, a megtanulható fogások külsőséges virtuozsága gyakran boszorkányos szemfényvesztéssel leplezi a bensőség, az igazi tehetség hiányát. Pedig éppen ettől a pusztá mesterségbeli készségektől, az irodalomnak ettől a vásári, ravasz üzleti elvektől kormányzott túlszaporodásától kell megtisztítani a ma-

gyar szellemiséget, mert ez végeredményében a teljes elposványosodáshoz vezet.

De ennek a kritikának a magános elmélyedés lelkiismeretébresztő perceiben kell keményen számot vetnie mindennel és elsősorban önmagával. Nemcsak kifelé kell érvényesülnie ennek a kemény kritikai attitűdnek, hanem befelé, önmagunkkal szemben is. Nem arról van itt szó, hogy iskolás szabályok prokrustes agyába próbáljunk beletörni olyan új formákat, és új tehetségeket, amelyekből talán új szabályokat szűr le egy jövőendő esztetika. Tisztán írói lelkiismeretűnkre, kipallérozott ízlésűnkre, az idegen rezdülésekbe átidegződő intuíció delejes erejére támaszkodva próbáljuk megsejteni a tiszta szépségeket, lemérni az eszmék súlyát, összehangolni az alkotó dallamát és közönség rezonanciáját. Ebben benne van a kritika teljes szabadsága, de talán az a kötelessége is, hogy elismerjen mindent, ami elismerésre méltó, ám annál kiméletlenebbül igyekezzék lenyenesni mindent, ami túlburjánzás, ami a méltó értékek szabad tenyészetét akadályozza. Ennek a kritikának nemcsak a jót kell megvédeni, hanem vissza is verni azt, ami kártékony. Rendet kell teremtenie az eszmék zűrzavarában, világot gyújtani ott, ahol a homály kezd kétséssé tenni a biztos eligazodást. A Napkeletnek az a hivatása, hogy állandóan ott tartsa kezét a magyar szellemiség életének minden főerén s mint az érzékeny szeizmográf reagáljon azoknak minden rezdülésére. Hallassa szavát minden vitás kérdésben. Vegye újra kezébe azt a biztos irányítót, amelyet indulásakor erősített hajójára s magyar és művészi lelkiismeretének ezt az irányítóját kérdezze untalan, ha szellemiségünk bármely kérdésben döntést sürgető dilemmák tétova útkereszteződései elé érkezik.

Ezekkel a gondolatokkal állok oda magam is a régi iránytű mellé, mint a Napkelet hajójának másodkormányosa. Csak szállani, szállani messze, új hősi vizekre. Talán viharok elé, talán új napzáporok gyémánt ragyogásába. De verőkön és viharokon át egyetlen vágytól sarkalva, hogy a Napkelet csakugyan az legyen, aminek indult, az egész emelkedettebb magyar szellemiség küzdő stadionja.

Kállay Miklós.

A háromszázéves francia Akadémia.

(1635—1935.) *

Az «akadémia» szót a görögöktől kapta az európai műveltség. Athénen kívül egy ligetet hívtak így, ahol Platon szokott tanítani és ahol halála után is filozófiai iskola virágzott mintegy ezer éven keresztül. Az akadémia virágkora a renaissance, amikor állítólag 700 különféle akadémiát alapítottak Olaszországban. Ezek az intézmények azonban még közelebb állottak a Platon-féle akadémiához, ami az iskola és a rokongondolkodású férfiak egyesülete közötti átmeneti alakulat volt.

A mai értelemben vett Akadémia őse a párisi. Tulajdonképpen véletlen hozta létre, ha vannak véletlenek a történelemben. 1629 körül néhány író és tudós jött össze Conrart-nál, mert ebben az időben — az udvari és városi élet kialakulásának korában — az emberek szívesen jártak egymáshoz. Az egyik közülök, Bois-robot, bejáratos volt Richelieu-höz és értesítette összejöveteleikről. Richelieu mindent megszervezett, ahová a keze ért. Ez a társaság adta neki a gondolatot, hogy az irodalmat is megszervezze valahogyan. 1634-ben Conrart megírja az alapszabályokat és a következő évben a király jóvá is hagyja. Ezzel megalkult az első modern értelemben

vett akadémia. A régebbi — görög és olasz — típustól különösen az választja el, hogy már nem az azonos filozófiai vagy tudományos meggyőződés a csoportosulás alapja, hanem a minőségi elv. A negyven legjobb író akarták egy területet foglalni. Mivel irodalmi téren biztos érték-mérő nincsen, ez első alkalommal sem sikerült, azóta is állandó támadások célpontja ezért minden akadémia. A másik gondolat, ami itt érvényesült először, hogy nemcsak írókat és tudósokat vettek be a negyven «halhatatlan» közé, hanem az irodalmat kedvelő előkelőségeket is.

Az akadémia külső történetében a forradalom jelent nagyobb változást, amikor újabb osztályokkal bővítik ki. 1806-ban alakult ki a francia akadémia mai szervezete véglegesen, amikor «Institut de France» néven foglalják össze az öt osztályból álló tudományos társaságot, amelynek első osztálya a régi Akadémia.

Érdekes olvasmány az Académie Française első éveinek története. Ez a Richelieu által összehozott társaság azt sem tudja, mihez kezdjen. Gondolnak sok mindenre, végre az akkor divatos nyelvtisztítás mellé kötik le magukat. Ennek az eredménye a szótárkiadó munkásság, amelyet hosszú előkészület után 1694-ben kezdenek meg s azóta is folytatnak. (Ezek az u. n. «Dictionnaires d'usage»). A francia akadémia sokat emlegetett, még mindig befejezetlen szótára, a «Dictionnaire historique» jelenleg a «D» betűig jutott el.)

Mint minden akadémia, a francia is a konzervativizmus képviselője. Legfőbb szempontja még ma is a nyelvtisztaság és a jó francia stílus. Az e téren szerzett érdemekért sok mindent megbocsátanak. Ezért meglepő néha a tagválasztás. Ezen a réven jutott be Anatole France, vagy mostanában Paul Valéry. Különben

tagjainak megválasztásában erősen konzervatív. Az írók közül a nagy újítók nem számíthatnak rá, hogy meghívják a halhatatlanok közé. Sokkal több esélyük van a dilettáns arisztokratáknak, papoknak és magasrangú katonáknak.

Az alapítók erre nem gondoltak, de idővel minden akadémia vállania kell a hagyományfenntartás, a fékezés, az irodalom folytonosságának megőrzője szerepét. A feladat nem hálás, több támadás jár érte, mint köszönet. A tárgyilagos közönség el kell, hogy ismerje ennek a munkának a hasznos és szükséges voltát. Ha halhatatlanságot nem is kapnak érte, a megbecsülést és tiszteletet joggal várhatják el.

Fábián István.

Julius Meier-Graefe.

Alig néhány hete, hogy több mint egy hónapi budapesti tartózkodás után búcsút vett magyar barátaitól s visszautazott második hazájába, Franciaországba. Most az a tragikus hír érkezett, hogy hirtelenül, rövid szenvedés után örökre lehunyta szemét.

Kidőltével annak a német művészettörténész-nemzedéknek egyik legismertebb tagja távozott az élők sorából, mely a műtörténetírást európai horizonton művelte. Figyelme főképp a XIX. és XX. század eseményeire korlátozódott, de ezen a területen nem ismert országhatárokat. Nem hanyagolta el hazájának nagymestereit, aminek ékes példája az egyik legérdekesebb múlt századi német festőről, Hans von Marées-ről írt háromkötetes, kimerítő monográfiája, de leginkább a francia festészet gyönyörű ívű fejlődését kísérte szeretetteljes figyelemmel Courbet-től és Cerot-tól Cézanneig. A franciák, akik idegenben megjelent könyvekkel nem igen törődnek, talán sohasem fogják megtudni, hogy mit kö-

szönhetnek neki, pedig a francia modern művészet ismertetésében és népszerűsítésében mélyebb érdemei és nagyobb sikerei voltak, mint francia kollégáinak együttvéve. Megírta Cerot, Courbet, Delacroix, Manet, Renoir, Van Gogh életrajzát dúsán illusztrált, hatalmasa kötetekben, amellelt arra is ráért, hogy behatóan foglalkozzék e nagy fejlődés őseivel, a múlt század elején dolgozó angolokkal s arra is, hogy a modern művészet egyetemes képét három nagy kötetben megrajzolja. Közben nagy harcokban vett részt: az elsők egyike volt, ki Böcklin körüljajongott művészetét igazi értékére iparkodott leszállítani, *Spanische Reise* c. könyvével (1910) pedig Greco képeire hívta fel a figyelmet. A szem és a toll harcaiból az igazi háború ragadta ki: a keleti harctéren teljesített szolgálatot és orosz fogságba is került.

A nemzetközi gyászban Magyarországnak külön gyászolnivalója is van, két okból. Az egyik az, hogy Meier-Graefe magyar földön látta meg a napvilágot 1867-ben, Resiczán. A másik pedig az, hogy életének őszén, alig pár éve, Bernáth Aurél berlini kiállítására alkalmával felfedezte a maga számára szóló hazájának új művészetét s szeretettel és lelkesedéssel állott melléje. Több cikke jelent meg, legutóbb a *Neue Züricher Zeitung*-ban, melyekben rendkívül melegen foglalkozott e számára addig ismeretlen iskolával. Nem sajnálta a fáradságot, hogy a műveket helyszínén tanulmányozza s hajlott korában, a német-francia viszály egyre komorabb árnyékában ez a felfedezés jelentett neki derűt, színt és melegséget. Többször emlegette, hogy oly szép együttérzést és összetartást, mint amit az új magyar művészek körében tapasztalt, csak Renoir korában és környezetében látott s ebben az összetartásban

nagy események előjelét látta. A halál megakadályozta abban, hogy óriási tekintélyét latba vesse művészetünk európai elismertetése érdekében, de lelkesége és szeretete miatt megérdemli, hogy messzi idegenben domborodó sírjára a német margaréták és francia rózsák mellé a magyar muskátlit is odategyük.

Genthon István.

Szekfü Gyula: A mai Széchenyi. (Eredeti szövegek Széchenyi István munkáiból. Révai-kiadás, Budapest.)

Széchenyi István személye és eszmévilága abban a mintegy száz esztendőnyi időben, melyben e személyiségnek és munkásságának az irodalom eszközei által hatnia adatott, megjárta a közösség-alakításnak szinte minden lehetséges útját. Az élő, dolgozó ember és munkája annak idején tüzeiben állt az étellel együttjáró rokon- és ellenszenveknek. Életműve azonban mégis elindítója lett a magyarság egy új életdarabjának s a rákövetkező kor már csak pozitív megvalósulásokat látott, ha reá visszanezett: a gondolatból híd, szabályozott folyam és tudományos testület lett s az emberi ellentéteket a távolság elsimitotta. Amit századunk elejére, mint Széchenyi-örökséget emlegettünk, alig volt több, mint egy, a sok használatban gömbölyűre koptatott s a nemzeti optimizmust szolgáló szállóige és a multmegértésnek egyfajta kényelmes képlete, melyben jól megfér egymással a valamikor egyéni és nemzeti tragédiát okozó kibékíthetetlen antinómia. A háború utáni nemzeti «recollectio» (mely valójában sokkal sekélyebb járatú volt, mint szükséges lett volna), valamint a történettudomány új feladattudata kellett ahhoz, hogy az élettelen képletből ismét élet bontakozhatott ki. Azok a szövegkiadások, melyeket újabb történettudósaink (Károlyi Árpád, Vizota Gyula, Ferenczi Zol-

tán, Tolnai Vilmos, ifj. Iványi-Grünwald Béla) Széchenyi már ismert, főként azonban újabban megtalált műveiből kibocsátottak, továbbá azok a felvilágosító és elemző tanulmányok, melyek e kiadásokkal együttjártak vagy általuk indítottak, nem feledvén magának Szekfű Gyulának az előbbi művek nagy részét megelőző «Három nemzedék»-ét, mely a magyar XIX. századot éppen a Széchenyi-gondolat mérlegére állította: ezek folyton ható és látható emlékeztetői a tudomány oldaláról megtett életrekelő mozdulatoknak. Maga a közvélemény sem maradt érintetlen a tudomány e munkájának hatásától. A magyar történettudománynak voltak a közelmúltban és vannak ma is oly értékes kapcsolatai, melyek a cselekvő politika és közvéleményformálás, valamint a megvilágító mult-tudomány termékeny találkozását biztosíthatják. A háború utáni idők konzervatív reformgondolatai, majd a száz év előttiék megisméltésének tervezett «harmincas évek», sőt a legutóbbi napok és hetek hangsúlyozott reformlendületei is mind összefüggésbe hozhatók a tudományosság Széchenyit ismét a közönség-alakítás aktív eszközévé előszándékaival. Legutóbb már e folyamat veszedelmei is mutatkozni kezdtek. A valamikori egyetlen szállóige szerepét a Széchenyi műveiből kivett idézetek és önállósított életű szavak tömegei készültek átvenni s a politikai élettől még mindig eléggé táplált magyar rétorizmus a küzdő személység saját testére szabott formáit és tartalmait a tömeghatás stílmódozataivá kezdte átváltani. Szekfű Gyula e könyve azzal, hogy Széchenyi műveit nagyobb terjedelmű szemelvényekben adja át az olvasóknak, e felszíni népszerűsítés megállítója. A kényelmes formulává vékonyult gondolatot ismét visszaviszi eredő helyére, a személyiséghez kötött egy-

szervalóságba, megmutatván egyben azt az ugyancsak egyetlenszer volt szellemi alkatot, mely e gondolatokkal küzdött és velük együtt alakult. Könyve így akkor, midőn a nevelés célzatait és lehetőségeit sem téveszti szem elől, mindenekfelett ahhoz a láthatatlan magyar eldethez, a «nemesség nemességé»-hez fordul, mely egyedül alkalmas az igazi nevelődésre s amely annak idején Széchenyi István egész reformmunkájában is a formálás anyaga volt.

Szekfű Gyula a könyv elé írt bevezetésben, mely egyúttal Széchenyi életrajzát és eszméinek történeti értelmezését is adja, Széchenyi alakját még a magyarság mai kérdései közül kettőnek a megfogalmazásával is idézi. Mindkét kérdés valóban olyan, hogy a rájuk adandó felelet életet dönthet vagy építhet. Az egyik: a magyarság elhelyezkedése más népek és államok között, a másik pedig: belső alakulásunk kérdése. Az elsőre adott felelet szinte a kézzelfogható politikai gyakorlat tanácsait tartalmazza. A másik kérdés a nemzetpedagógia oly teljességét foglalja magában, hogy a felelet nem is lehet más, mint a Széchenyi egész művére és életére való utalás. Éppen ezért ebből a nagy teljességből még egy harmadik világító és iránytjelző vonal emelkedik ki és áll a könyv olvasói elé: a reformer lelki alkat. Nem mintaként az utánzásra, hanem erkölcsminőségi és strukturális elvként. Ez az irányt és minőséget jelző elv él a fiatal Széchenyi naplóiban, az ott irodalmilag rögzített lelki sarkitottság religiózus egyensúlyában, a reformművek első pillanatra körülmenyesnek tetsző, de a szellemi lényeg legmélyére ásó bevezetéseiben s a döblingi hagyaték zseniális iróniájában. Erre a «morale pondus»-ra, melyet éppen maga Széchenyi nevezett így, rátekinteni azoknak, kiknek az élet bárminemű irányító és alakító

hatalmat adott, épp olyan aktuális feladat, mint a mindennap nyílt kérdéseiben a Széchenyi István műveire, szavaihoz forduló gyakorlati tanácskérés. *Kerecsényi Dezső.*

Wass Albert: Farkasverem. (Révai kiadás.)

Mezőség 1928. Ez a dátuma ennek a regénynek. Mai erdélyi magyarok grófok és bárók egy elszigetelt világban, Szamosujvár és Kolozsvár között, ezek a regény alakjai, és mégis, mintha egy Dickens-regényt forgatnánk, olyan a koloritja ennek a finom és különös írásműnek. A szava halk, itt-ott lírai velleitásoktól aláfütött, de ez nem állítja meg sehol az elbeszélés szelid folyamatosságát, inkább továbbbringja az olvasót ama sajátos figurák között, akik nem angol esquirek s nem postakocsin, vagy mailcoachon közlekednek, hanem mint kismizett és félreállított erdélyi nemesekhez való, fedeles hintón, a legjobb esetben pedig ötletesen megfoltozott «Drótosfordon» járnak Csudákfalva, Leánytelke, Halasd és Sárosd között, de lelkiviláguk, különöségük még abból a világból való, amelyben a Copperfield Dávid írója Boz álnéven villantotta fel szelleme és szíve tündöklő fényeit. Bár úgy érezzük, hogy csak akkor állt meg a világ körülöttük, amikor Erdély kiesett Magyarország öléből, mikor mindenestől belezuhantak a levegőtlen, kiutat nem adó farkasverembe...

A legsajátságosabb köztük báró Rápolthy Tamásné, akit a fia előtt is «vénesszonynak» becéznek a cselédek. Már csak a bor élteti — az állataikért. Ezidőszent hét kutyája, két farkasa van, de ez a család a regény folyamán kiegészül egy fiatal rókával is, «aki»-t később bekövetkezendő halálakor szabályosan felravataloznak s hosszú, kántáló búcsúztatóval temetnek el... A vénesszony özvegy, két lánya férjnél, nyakán csak har-

mincötéves Jenő fia él. Az is iszik. A kutyák marakodnak, dögletes büzt árasztanak a szobákban, amelyek számukra lakóhelyül szolgálnak, de ott élnek a vénesszony mellett, asztalánál ülnek és becézó szeretetben részesülnek, olyan szeretetben, amelyet testéből való gyerekeinek nem tudott juttatni. Jenőt ép hogy megtűri maga mellett s megalázó életformák közé kényteleníti. Elherdált élet ez a Jenő, indulásakor a csillagokat érezte társainak, most iszapba esett kő, tehetetlenül süllyed. Még egyszer talpra állítja a szerelem. Zenthai Klárinak hívják a lányt, az apja gróf, volt főispán, most ütődött magyar. A leány megjárta Párist, okos, szép, fiatal, tudja, hogy Jenő írónak indult és azt is tudja, hogy most iszik, de a fiatalság még mindig bízik abban a közhelyben, hogy a szerelem mindenható. Ám itt is kiderül, hogy a bizalom nem volt indokolt. Van itt egy másik, sőt egy harmadik szerelmes pár is, finoman megrajzolt figura mind, itt a Bedő Ábrisék házatája, a Zenthayéké, a Szunyoghéké, a Halász Árpád báróé, aki a csörömpölő «Drótosfordon»-on cikázik ide-oda, és mosolyog három vénlány-nak maradt nagynénjén, akik mint valami elvarázsolt hercegnők a mesebeli várkastélyban élnek a világ háta mögött s túl a hetvenen ilyenformán beszélnek egymással: Ha így elhagyja magát, soha sem fog férjhez menni! Valami sajátos gyűjteménye ez a különös, elmaradt embereknek, akikben az a legsajátságosabb, hogy csakugyan élnek, lélegzenek, szeretnek, búsulnak, de Isten különös kegyelméből valami időnkivüliségben, akár a mesék alakjai. Egy helyütt azt írja Wass Albert a három tántiról: Ha egyszer a Mezőségen élnek, messzebb vannak Kolozsvártól, mintha akár Afrikába rejtőzködtek volna el az emberek elől. De ez a regény minden alakjára talál.

Finom, nemeshangú író Wass Albert. Mondanivalója mesészerűen és talán túlságosan kiegyensúlyozottan gördül, minden szava a helyén van, de a hangsúlyt nem szívesen emeli fel. Inkább a színek kapnak valami mély, benső izzást, amikor érdeklődésünket erősebben akarja lekötni. Még a vénasszony tragédiája is szinte «lábujjhegyen jár», pedig elkerülhetetlen ez a könyörtelen vég, ott, a becézett farkasok között, amelyek többet jelentenek neki a fiánál. De nem ez a nagy erővel megírt fejezet állít meg bennünket, hanem a könyv utolsó sora, amelyben fájdalmasan sír föl a panasz az elveszett Erdély után. Pedig csak annyiról van szó, hogy «egy diákforma legény ballag az úton, elnyútt városi gúnyája alól kilátszik a cifra román ing... Nem Csudákfalváról megy Halasd felé: Ciudac felől Campinának tart».

Ezek után az olvasó csak nyel egyet, majd lassan-lassan szárazni kezdi az olvasottakat s végül feldobbanó szívvel érzi, hogy jó volt ezzel az íróval megismerkedni.

Majthényi György.

Tormay Cecile: Virágok városa, szirének hazája. «Úgy megigézte a márványt, hogy lágy viasszá lett a keze érintésétől» — írja Tormay Cecile Orcagnáról, az Or San Michele Tabernaculumának művészeről. Tormay Cecile úgy megigézte a magyar nyelvet, hogy márványnál tömörebb anyaga viasznál olvadóbb lett a tolla érintésére. Ez a páratlan kettősség végigvonul a könyvön: nincs ma magyar író, akinek mondataiban ilyen lendületesen és ilyen lágyan lejt és libeg, feszül és dobog a ritmus. Szeretném olyan szavakkal ünnepelni Tormay Cecile nyelvének numerozítását, mint ahogyan ő ünnepli Firenze virágait és Szicilia hullámain. Az ember belefeledkezik a szavakba és a szavakat hordozó dallamba,

virágok illatát és száruk halk hajladozását, hullámok dübörgését és a lélekzethez hasonló ritmusát látja s szinte a bőrére érzi. Édes és ékes ez a nyelv; édes, mint Botticelli Tavaszának virágai és ékes, mint a déli Madonnák köntöse. Egyben nemes és tartózkodó ez a nyelv; nemes, mint Firenze polgárai, akik családfájukat a Divina Commediára vezetik vissza és tartózkodó, mint Michelangelo Pietája a hangos túristák előtt. Az embernek önkéntelenül az tolul eszébe, hogy milyen szép volna, ha magyar városok és magyar tájak illetnék és ihletnék meg így Tormay Cecile húrjait.

A Virágok Városa: Firenze és a Szirének Hazája: Nápoly és Szicilia messze van tőlünk a térben és a térképen, de Tormay Cecile közel hozza, közelebb, mint egy utazás. Mert megéreztetni azt, amit az Itáliajáró csak második vagy harmadik útján sejtget meg: a városnak a híres épületeken és a csillaggal jelölt képeken túli feszültségét. Megéreztetni Firenze és Szicilia hangulatának gyökereit a múltban: mítoszban és történetekben, megéreztetni a szépség teljességét és kissé a tárgyán kívüli okát is. Emlékeket, történeteket, dalokat kapcsol a kövekhez, az utcák fordulataihoz, a templomok szenteltvíztartóihoz. Emberei többek alakoknál: szerves részei a városnak és a tájnak s ily módon halhatatlanok. Mert Itáliában nemcsak az Urbs, hanem minden város és minden táj örök.

Tormay Cecile könyvét Jaschik Álmos a Virágokhoz és a Szirénekhez méltó ruhába öltöztette. Nagyon kifejező a címlap és külön meglepetés a kötés: selyemzsinórral átfűzött hajlékony pergament. Aki szereti a szép könyvet, nem győz eléggé örülni neki. A szövegközti illusztrációk — megint csak őt kell idézni — Botticellit juttatják az ember eszébe,

az ő finom, aprólékos és mégis az egész harmóniáját kifejező rajzait. Jaschik Álmos átvette Tormay Cecile nyelvének szépségét, dallamát, ütemét és továbbvitte őket a vonalak, a fehér s fekete foltok művészetébe. Jaschik Álmos igazi erőssége mindig az illusztráció volt: most pedig szabad kifejezést engedhetett romantikájának és színes képzelőerejének.

A középkori művesek remekei voltak olyan tiszták és gazdagok, mint Tormay Cecile új könyve.

Boldizsár Iván.

Köves Tibor: A barbár. Budapest, 1935. Cserépfalvy.

A barbár a mai magyar fiatalember Párisban. Áporodottságú, szegényes vasutas-kislakásból indult el és Párisban, hogy-hogynem, megnyílnak előtte a született és szellemi kiválóságok palotáinak ajtai, de egyszer csak lejár az ösztöndíjas aranykorszak és vissza kell jönnie szegénységébe, a fülledelegőjű pesti hónaposzobába és várni kell a jószerencsére — az állásra. Fullasztó kontraszt, láttán vagy végleg kétségbe kell esni, vagy emberfeletti erőfeszítéssel kiszabadulni ebből a nyomasztó környezetből. Távoli lidéré a nagyvonalú élet annak, aki csak hallomásból tud róla, de akit egyszer megcsapott az illata, az vágyik vissza, annak kellene azok a különös formák, kellene a kiválóság adta helyzeti előnyök és az életnek könnyed távolbólnézése, amit igazán az mondhat sajátjának, aki vérében gondtalan ősök egész sorának emlékét őrzi. S amikor a fiatalember végre újra kijut Párisba, mint Eszterházy herceg levéltárosa, mindent vállal, komédiázást és diplomata taktikázást, érzelmekkel való játékot, színlelést, csak hogy jól belefogódzhassék a kiváltságos életük hajójába, hogy örökre részese lehessen a nagyvonalú életnek és valahogy mindenképen

sikerüljön elfedni szeme elől az otthon szegénység-fantomját. S úgy látszik, minden megy, mint a karikacsapás, Páris mindig érdeklődött az exotikum iránt, rokonszenves előtte a barbár, testének vad szépségével, szellemének fölünyes, nyers erejével. S a hatalom árnyékában szeretik őt és számolnak vele, ő meg csak törtet, törtet előre, két öklével a közönyrengetegben és csak akkor áll meg pillanatra, amikor számbaveszi jóleső érzéssel: már vannak tények, amelyek érte és miatta történtek. Valóban úgy van, hogy eléri célját, a Népszövetség tisztviselője lesz, már-már diplomata, annak minden kiváltságával, a nagyhatalmú miniszter társaságába kerül és pillanatok választják el a döntő lépéstől, a nagy kiugrás érzése tölti be egész lényét, hogy most, most, — és az sem fáj, hogy a magyar követ-ségi titkár, a szép gentryfiú szinte sértődötten válaszol az ő lelkes szer- vuszozó köszöntésére, hiszen holnap minden megváltozik, holnap — s a barbár a lélek elé dobott egyetlen érzés-narancshéjjon elbukik. Helyrehozhatatlanul. Mert nem tudja tagadni az érzéseit, az amerikai asszony iránt érzett szerelme barbár szenvedély, korlát nélkül való és feltartóztathatatlan. Ez a szenvedély minden társadalmi formát elsöpör, ez az a misztikus erő, amikor az ősi, civilizációtól és diplomáciától még nagyon messze élő népvándorló óriás vére egyszer valami eszeveszett erővel zúg és hömpölyög, mert a férfiosztón megérezte, hogy rátalált a párjára. A barbár véret nem szűrte és nem finomította meg a sok évszázados múlt és hagyomány, az igazi érzés előtt nem tud hazudni, ő az a bős pogány hős, aki az asszonyt minden tűzből és élet-máglyából kiragadja és hogy másé ne lehessen, inkább megöli. Aztán magát is elemészti. Ez a szenvedély mindent elsöpör a lélekből, ambíciót, kultúrvágyat, itt

még a hatalmas autógyáros lánya sem segíthet a maga első halk szerelmével, cserepesajkú, izetlen csókjával. A barbár a nagyvonalú életben valami végzetes tévedést követett el — az udvariasság elemi szabályairól feledkezett meg. Ezért buknia kell.

De mit jelent ez a törés a karrier prizmáján a lélek nagy katasztrófájához viszonyítva!

Még nem remekmű az új szerző e könyve, de kétségtelen, hogy nagyon meleg, emberi és szépen megfogalmazott írás. Különösen akkor, amikor elhagyják az irodalmi és művészi emlékezései és nem kér többé kissé még dillettáns módra hasonlatot a szobrok és képek világából. Maga a gondolat sokat ígérő és izgató, léleknek és vérnek és temperamentumnak, multnak és környezetnek ez a szinte drámai erővel ható ellentéte már magában megindíthatja a képzelet játékát és a tárgyilagosság, ami az ilyesfajta tárgyak feldolgozásában annyira kívánatos, az író minden emberi érzése mellett is megvan, nem ítél el végletek között mozgó embereket, nem botránkozik meg életjelenségeken, csak bemutat s legfeljebb kis szánakozás tólul a tolla alá ferdeségek felsorakoztatása során. Talán csak az alakjai nem élnek még eléggé, helyesebben, mintha egyetlen aláhúzás hiányát éreznők még néha a jellemek megmutatásában. Nem is egészen fogyatékos ez, talán inkább túlságos közelvalóság, élményszerűség, egyre azon törjük a fejünket olvasás közben, mennyi ennek a regénynek a valóságalapja, mert feltétlenül sok olyan mozzanatnak kell lennie, amit a szerző maga élt át, hiszen környezetrajzainak, helyzetbeállítottságainak azért van ilyen meglepő közelsége. Viszont minél inkább van benne valaki az eseményekben, annál nehezebben tud felülemelkedni azokon, minél közelebb vannak az íróhoz az életben

alakjai, annál kevésbé tartja szükségesnek jellemjegyeik kihangsúlyozását. Köves Tibor eseténél azonban nem fogyatékoságról, csak a kezdet nehézségeiről szólhatunk. S ezekért is bőségesen kárpótol többek között az a sorok mögül előbukkanó gondolat, hogy minden csalódásból és szenvedésből egyetlen kivezető út van és ezt a hit világítja be, de akinek nincs hite, az a zsebébe rejtett fegyvert használja, az többé el nem menekül.

Dénes Tibor.

Két szegedi értekezés.

Baróti Dezső: Dugonics András. Ortutay Gyula: Tömörkény István.

(Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának kiadása.)

Az emberek szívesen keresik hasonlataikat olyan tárgykörben, amelyhez nem sokat értenek. Hogy ettől a szép szokástól el ne térjek, Barótit nehéz, Ortutayt meg könnyű lovashoz hasonlítom. Baróti nagy fegyverzettel indul a harcba, amelynek súlyát nem is titkolja; körülményes, óvatos. Előnyomulása közben megáll, megvizsgálja fegyvereit és az ellenfél megközelíthető oldalait, csak azután indul újabb támadásra. Ortutay egyenesen halad a cél felé, ha nem is vágtat, de legalább is üget és közben minden erőlködés nélkül bontja ki mondanivalóját. Céljukat mindketten elérik. Dugonics is, Tömörkény is új színeket kapnak vizsgálódásaik után, s ezek a színek nemcsak az irodalmi értékelést változtatják meg, hanem — különösen Ortutaynál — az élethez is közelebb hozzák a megvizsgált írókat. Baróti tudományosabb, módszeresebb, Ortutay művészebb.

Mindkettőben meglepő a mély és átélt műveltség, amely már túljutott azon a fokon, hogy önmagának imponál és ok nélkül is mutogatja ma-

gát. Ugyanilyen közös vonás az átlagon fölül kifejlődött kritikai érzék, amely önmagukkal szemben is megnyilvánul. Forrásaikat — a részletkérdésekben is — lelkiismeretesen közlik. Az eredményeket nem veszik át gondoskodás nélkül. Ortutay Móra Ferenc néhány tévedését igazítja ki, Baróti pedig alaposabban elolvassa azokat a francia könyveket, amelyek Szerb Antalt a magyar preromantika felismerésére vezették.

Baróti értekezésének legjobb oldala a keret, amelybe Dugonics munkásságát beállítja. A kielemezett írói jellemvonásokban meglátja a korszerű barokk és külsőséges preromantikus elemeket, amelyek révén Dugonics nem a lenézett regényíró már, hanem egy stílus határozott és jellegzetes képviselője. Ortutaynál ez a keret távolabbról a «Heimatkunst», amelyről Tömörkény ugyan alig tudott, mégis magyar úttörője, közelebbről Szeged, a kialakuló vidéki város sajátos szellemével.

Ezeknél sikerültebb azonban értekezésének az a része, amikor azt írja le, hogyan bontakozik ki lassanként Tömörkény sajátos egyéni stílusa a kor általános tárcaírómodorából és hogyan haladja túl kora általános parasztszemléletét konkrétebb ábrázolásával, a transcendentális, vallásos vonások megfigyelésével, szociális érzékével. Tömörkény legegységesebb vonásának a teljes személytelenséget tartja, ami a leírt személyekbe való maradéktalan beleolvadásból, tovább már nem fokozható megértésből fakad.

Ötödik fejezete, amelyben Tömörkény kompozícióját és stílusát elemzi, mintha egy kicsit felületesebb lenne. Stílusa pongyolább, ötletei jók, de nem foglalja egységbe őket. Baróti meg az árnyalatokat nem mindig választja el elég élesen és a lényegyet nem a legrövidebb úton találja meg.

Úgy érzem nem szabad befejeznem ezt a rövid ismertetést sem anélkül, hogy meg ne említsem a fiatal szerzők professzorának, Sik Sándornak a nevét, akinek sokoldalú tehetségéből a pedagógiai látszik a leghatékonyabbnak. A képességeket nem adta tanítványainak, de hogy ilyen érett formában, ennyire kiművelve jelennek meg, abban nem kis része lehetett.

Fábián István.

Szabó Pál: Anyaföld. (Kazinczy Szövetkezet kiadása.)

A milió a háború előtti korszak, vagy vezércikkyszerű kifejezéssel a «Tiszák Magyarországa», amikor már szinte levegőben volt a jövő évek földindulása. Utalást ugyan világoosan csak egy helyen olvasunk erre a regényben, de minduntalan erre vall egy-egy fojtott levegőjű mondat, vagy sötétszövésű kifejezés. Szabó Pál paraszt-író nem tartozik azok közé, akik pesti kávéházak üvegjén át nézik a munkás magyar parasztot, «deereszkednek» hozzá s parasztalakjaik arra jók csupán, hogy szobatudós elméleteik szócsövei legyenek. Szabó Pál nem olyasvalaki, aki divatból érdeklődik a magyar föld problémái iránt, annak sem érezte szükségét, hogy a pesti irodalmi élet centrumában részt vegyen, hanem falujának, Biharugrának csendes magányában gazdálkodik, úzi őseinek verejtékes foglalkozását és mellette — ír. Az írás valóban lelki szükséglete azért, hogy ott a Bihar-megyei magyar falu kicsiny álom-körében és művészi szemszögből megsejdíttesse velünk a magyar föld emberének igazi életét. Regénye, az Anyaföld a magyar föld ezeréves kérdése, amit nem tudott megszüntetni sem a jobbágyság eltörlés, sem a zsellérsorból való kilépés, mert örökké ég, lázadozik azok lelkében, akik a kezükkel eke-szarvát tartva pacsirta-dalos regge-

leken fölhasogatják a barna magyar ugart. Hamarjában Reymont «Parasztok»-ját idézi eszünkbe a regény — Szabó Pál regényében is megtalál-nók — annak époszi nyugalmasságát, széles hömpölygésű mondatait. A lengyel kántorfiú a varsói Szent János székesegyház padjain vetette papírra a lengyel falút, amellyel gyermekkorában volt ideje megismerkednie. Szabó Pál regényeiben is meg-érezzük a párolgó tavaszi föld szagát, a széna illatot s nála is nem egy-két személyre korlátozódik a cselekmény, hanem szereplő az egész zsellérfer-tály, a falu s még az élettelen tár-gyak, tünemények is szerepet kapnak nála és belefolynak szinte a halan-dók sorsába. «Az ökrök homlokát fel-hők közé emelte a délibáb és a béresek olyanok lettek, mint megannyi király, akik kényeskedve lépegetnek fénylő fogatuk után. Mindannyiszor vakító villanás villant keresztül a pusztán, valahányszor kibillentek a földből a dülön az ekék. A fény hátára vette ezt a villanást, az égre dobta és ezer darabra tépve szórta vissza a földre. Távoli kutak, fák, faluk megemelget-ték vállalaikat és ilyenkor alig érte a földet némelyiknek a lábaujja.» Ilyen képek, hasonlatok lépten-nyo-mon megállítják az olvasót, aki méltán elgyönyörködhet a nemesen egy-szerű, de izmos nyelv keresetlen szép-segeiben. A regény előterében ott állanak a zsupfedeles zsellérporták, a módos falusi házak s mögöttük ott komorlik, mint sötét háttér az ura-sági kastély. Béresek élete, sóvárgá-suk a föld után, vágyakozásuk, hogy végre maguk gazdái lehessenek. A magyar gazda földéhségének és föld szeretetének reális rajza ez a regény. Szabó Pál nem nyúl a humorhoz, hanem a maga komoly valóságában mutatja be a magyar parasztot. A ravaszkodó Csonta bérest csaknem felmentjük, mikor megdézsmálja az urasági magtárt, hiszen sorscsapások

kényszerítik erre. Együtt volt a pénz a földre, amivel megválthatja magát a zsellérsorból, de a kölcsönvevő zsidó megszökött a pénzével, Riska tehene, amelyet eladhatott volna, megdőglött, neki pedig *kell* a pénz, mert szabadságot, földet akart vásárolni magának. A magyar földből ki-hajtott s féluri módba felcseperedett fiatal kulcsár groteszk és tragikus sorsa — ha nem is tartjuk megér-demeltnek, — valószerűvé és a körülményekből vas-következetesen célba jutottnak látszik az író megokolásá-ban. Rokonszenyünk kíséri kezdet-től Csonta Tercsát, a szép béresleányt, aki azon az uton indul, mint anyja és a többiek a fajtájából, de szeren-csésebben végzi. Egészében véve komor munka Szabó Pál regénye, le-sűrített keserűség morajlását, dübör-gését halljuk ki mondataiból. Szem-lélete azonban igaz és egészséges, egészségesebb mint azoké, akik kívül-ről figyelték és nézték a földet-túró magyar paraszt égető kérdéseit. Cél-zatosság is van benne bőven, hiszen az Anyaföld írója maga is földműves és azt szeretné, ha az Anyaföld való-ban édes anyaföldje lenne minden testvérenek. Ezt a célzatosságot azon-ban művészetten szűri keresztül Szabó Pál, mértéktartó, sohasem kerül az izléstelenség zsákutcájába. Mint elő-szavában írja, három kötetben sze-retné papírra vetni «a magyar föld ó-testamentumát». «Három kötetben akarok írni, szólni — úgymond — földről, urakról, parasztokról. A való-ság az, hogy fájó és keserű lesz ez az írás, de ki meri mondani, hogy romok hátán nem épülhet jövőendő.» Az első kötet, az *Anyaföld* itt van. Ezután kétségtelen fölfokozott várokozással várjuk a többit is. Ez a készülő trilógia — amint az első kötet sejteti — föltétlen művészi elmélyü-lést jelent majd Szabó Pál írói pályáján.

Mihály László.

Vajthó László: Tanulók szerepe az irodalom tanításában. — A Tanítás Problémái, szerkeszti Vajthó László. — Budapest, Egyetemi Nyomda. 43. 1.

Az igazi humanista nem fásul el a grammatikusok vitáiban. Valami van benne abból a lelkületből, mely a reneszánsz embereit a legkülönbözőbb tereken alkotásra buzdította. A sémákkal szemben ez az újat teremtő tudás.

A ma humanistájának akad még elég gyomlálni valója az elfonnyadt sémák között. A gondolkodás minden terén, de különösen az iskolában, ahol a jövő érik, sokszor a mult mohos törmelékei között.

Vajthó László ilyen fáradhatatlan humanista. Tanul és tanít. Mindakettőt egész lélekkel. Ma, amikor az irodalom iránt való érdeklődés anyagi okokból is, meg az általános fásultság hatása alatt, megcsökkent, az olcsó ponyvairodalom rontása következtében elferdült, neki van bátorsága könyvet kiadni, egész sorozatot indítani és tisztogatni az irodalmi érzék forrásait az iskolában.

Ez a kötete, amellyel A Tanítás Problémái című tanulmány-sorozatot megindította, olyan tanárkönyve, akinek az eleven élet felnyitotta a szemét.

Multunknak minden élő értéke irodalmunkban maradt meg. De az életet csak az élet iránt való érzéssel lehet megérteni és magunkévá tenni. Ez az érzék szól Vajthó könyvéből és ezzel lesz a jövő iskolájának értékes előmunkása.

Megállapítja, hogy azért olyan gyarló a közműveltség, mert a tanulók nem olvassák eléggé a magyar irodalom értékeit. A magyar írók ismerete igen sok iskolában alig terjed túl a kézikönyv keretén és néhány kötelező olvasmányom.

Az iskolai magyar tanításnak végső célja az irodalmi műveltség.

Ezt pedig csak a tanulók önművelésével lehet elérni. Ezért ajánlja, hogy legyen minden tanulónak egy-két valóban kedvelt, alaposan ismert klasszikusa. Ezzel minden tanulónak meglesz a maga témaköre és a gyengébbeknek is mindig több lesz a mondánivalója.

Azzal, hogy a tanulók a maguk írójáról alaposan beszámolnak, alkalmat adnak az egész osztálynak az anyag megismerésére és megbeszélésére. Így alakul ki, ennek hatása alatt az önképzőkörben az «irodalmi szeminárium», megcsappan a túltengő versfaragás és virágzani kezd a műfordítás és könyvismertetés.

Hadakozni kell a frázisok ellen, mondja. Mert ezek teszik felületessé a tudást. Megmérgezik a közéletet. Eddig általában jól érettségiztek azok, akik a kézikönyvet folyamatosan el tudták mondani. Uralkodóvá vált a szólam, a retorikai ügyesség, pedig szónoklatra általában ritkán van alkalmunk, de tudnunk mindig kell.

Ezeket a gondolatokat a szerző ismertette a Budapesti Tanári Körben. A hozzászólások mutatják, mennyire szükség volt erre a könyvre. Vajthó rendszerének bírálata eredményeiben van. Az ő tanítványai kezdték meg régi íróink kiadatlan munkáinak kiadását. A példa követőkre talált más iskolákban is, ahol megértették, hogy nem tilalmakkal kell az ifjúságot a megméltató olvasmánytól visszatartani, hanem izlésük nemesítésével. Ennek pedig végső célja a magyar irodalom iránt való őszinte szeretet kapcsolatának megteremtése. *Hamvas József.*

Vaszary Gábor: Ő. (Nova-kiadás.) Körülbelül egy évvel ezelőtt jelent meg Vaszary Gábor első regénye, amelyben egy párisi kislány és egy magyar festő szerelmét mesélte el megkapó közvetlenséggel és őszinte-

séggel. Most újra előkerül a magyar művész és a párisi kislány, de most Céline-nek hívják és mégis más, csak a kedvessége, önzetlensége a régi. A főtéma most is a gyermekien naiv, önfeláldozó szerelem, de bevezetés-ként szerepel a hűtlen Louise is, a kifejezetben pedig az olasz Din, akinek temperamentuma híven képviseli nemzetét. A másik két nő Céline bájával szemben az önző, asszonyi korlátoltságot képviseli. A férfi főszereplő a régi: bohém, nemtörődöm ember, aki saját hibáit épp úgy ismeri, mint a másokét és épp úgy nem akar rajtuk változtatni. Mintha egy kicsit emberibb lenne ez a férfi, mintha kevesebbet gondolna arra, hogy ő most a regény főszereplője, tehát igyekezni kell érdekesen viselkednie. Kevesebbet fontoskodik, kevesebbet bohémkedik, többet töpreng és többet szenved.

Érettebb, bátrabb a könyv előadó művészete is. Jobban kihasználja a modern regényírás eredményeit. A szereplők lelkében helyezkedik el a szerző és a valóságból csak annyit és akkor fog fel, amennyit a lelki fejlődés szükségessé tesz. Ezen a téren sokszor művészi. Egy séta leírása, a lakás érzelmekkel átszőtt jellemzése felejthetetlen emlékek maradnak. Egyéniségét beviszi írói művészetébe is. Nem akar jellemezni, nem áll neki, hogy most pedig következik a szeretett hölgy szépségének leírása, vagy pedig: most bemutatom, hogy milyen bájos volt a mi szerelmünk. Mindezt szinte akarata ellenére, mint nem fontos dolgokat, véletlenül árulja el és közben egy kicsit szégyenkezik is. Tagadhatatlanul szimpatikus ez az előadói modor, csak azt nem tudom, hogy idővel nem lesz-e unalmas. Most még nem az, de nem tudom elképzelni, hogy ezen a téren annyi árnyalat legyen, amennyi több kötet regényt is ki tud tölteni.

Vaszary — úgy látszik — ment-

hetetlenül a nő körül marad regényeiben. Nem hiszem, hogy valaha is hajlandó legyen más témáról is írni. Igaz, hogy ismeri is. Irodalmunkban a nő eddig mindig bizonyos piederstálon állott, bizonyos titokzatos gőz vette körül, amely nem is annyira a nőkből, mint inkább a férfi szerzőkből eredt. Még akkor is sokra becsülték a nőket, amikor szidták, mint Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, vagy Ady Endre. Zilahy Lajos is jól ismeri a gyengébb nemet és szívesen foglalkozott vele különösen fiatalabb korában, de nem tudott szabadulni attól, hogy állandóan ne lássa benne a másik nemet. Vaszary valahogyan egészen közel férkőzik nőalakjaihoz, csak az embert látja bennük, minden titokzatosság és vágyakozás nélkül. Azt hiszem, ennek egyszerűen az a forrása, hogy alapjában véve únja a nőket. Ez az unalom — mindenesetre dekadens tünet — képessé teszi arra, hogy világosan lássa őket és csak emberi értékeiket becsülje.

Az ember elolvassa Vaszary könyvét, jól szórakozik közben és a végén rájön, hogy alapjában véve megint giccselel fogták meg. Az anyagi nő, az önzetlenség, a kedvesség és báj megtestesítője nem a világirodalom egyik legelköpöztetett giccse-e? Mégsem merek követ hajítani a szerzőre, mert eszembe jut, hogy a világirodalom legnagyobb alkotásai is lényegükben mind giccsek. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy az «Ő» a világirodalom legnagyobb alkotásai közé tartozik.

Fábián István.

Cholnoky Jenő: Hazánk és népünk egy ezredéven át. Somló Béla könyvkiadó, Budapest, 1935.

Az idei könyvnapok alkalmával jelent meg Cholnoky Jenőnek, a kiváló tudósnek és egyetemi tanárnak új könyve, amely méltán állítható a Kárpátoktól az Adriáig mellé tudományos felkészültségben s Cholnoky

professzor tudományágának népszerűsítésében. Az új Cholnoky-könyv tulajdonképpen a magyarság történelmi és mai életét mutatja be, azt az életet, amely szorosan hozzátartozik az ország geográfiai vonalaihoz és alakulataihoz. Ha Cholnoky professzor első könyve A Kárpátoktól az Adriáig Nagy-Magyarországot mutatta be a különböző geográfiai alakulatokban, mostani munkája a hegyeket és a völgyeket, a síkságokat és a folyómedreket a néppel, sőt a nemzettel tölti ki s így az ezeréves magyarság földrajzi és történelmi, néprajzi és kulturális összefoglalását adja. A tudós szerző Ázsia pusztáiról indul el a magyar nép és a nemzet kialakulásával, majd bemutatja a Kárpátok által övezett Duna-Tisza medencét a történelemelőtti, a római, a népvándorlási és honfoglalási időszakban. Innentől kezdve a magyar történelem vezérfonala mellett haladva adja Szent István Magyarországot, majd az Árpád-kori országot, az Anjou-uralkodók korának magyarságát és Mátyás magyar nemzetét. A török hódoltság pusztításai, majd az ország és a nemzet újjászületésének korszaka után az Alföld újabbkori fejlődéséről számol be, végezetül a mai Budapest kialakulásának történetét kapjuk és a mai magyarság pontos lelki arculatját.

Százhusz kép kíséri Cholnoky professzor geográfiai, történelmi, néprajzi és kulturális leírását, amelynek minden egyes fejezete lebilincselő és a született íróművész stílusközvetlenségével hat. Cholnoky professzor új könyvében a tudós fölényes, szinte páratlan tudása mellett ez a lebilincselő, élvezetes előadásmód ragadja meg az olvasót. Mintha csak katedrájáról hallgatnók a tudóst, úgy hatnak az egyes fejezetek. Valóban alkalmas ez a könyv arra, hogy könyved, szinte csevegő stílusával a leg-

szélesebb rétegek előtt népszerűsítse Cholnoky professzor tudományát. Az aránylag nem nagy terjedelmű könyvben hatalmas anyag van összegyűjtve, úgy azonban, hogy az olvasó sohasem kap száraz adathalmazt, hanem apró völgyek és medencék ismertetésében is mindig egységes geográfiai, történelmi és lelki képet a magyar nemzet fejlődéséről. Cholnoky professzorban tulajdonképpen két tudós lélek lakik: a geográfus és a kultúrhistorikus és a két tudós nagyszerűen egyesül ebben a munkában, különösen ott, amikor az egyes tájak, települések vagy nemzetiségi foltok néprajzi értékeit, szokásait, művészetét, építészeti emlékeit tárja föl.

Cholnoky Jenő tárgyilagos tudós, a népkeverdés és a nemzetkialakulás útjain nem kíséri konok elfogultsággal az ázsiai származású magyarságot, elismeri a nemzetiségi vidékek érdemeit, de sohasem téveszti szem elől azt az igazságot, hogy a magyar nép és a nemzetiségek ezer év politikai, kulturális, gazdasági és geográfiai összetartozósága következtében fejlődtek széttroncsolhatatlan nemzetegységgé és a központi fekvésű magyar vidékek és perifériákon lévő nemzetiségi részek egységes országgá. Ezt a célt bravúrosan, minden zökkenő és erőlködés nélkül tudja aláhúzni és kifejtteni mindvégig. Ezt a célt szolgálja az a százhusz illusztráció is, amely nagyszerű kíséretként csatlakozik a szövegrészhez, illusztrálva a magyarság kulturális fölényét, politikai és gazdasági szupremáciáját a Kárpátok medencéjében ezer esztendő vérzivataros századain keresztül. Végeredményben megállapíthatjuk, hogy a nagyképzetségű tudós és született íróművész legyszerencsebb találkozása ez a könyv, s egyben tudományos fölkészültségű kard és pajzs magyar igazság védelmében.

Gáspár Jenő.

Röpke tollal.

Nadrágtartó költészet. Megyeri Sári versei. Az első a családtagok nyavalyáit sorolja fel. Valóságos klinikai napló. Ebben a családban, ha uzsonnához terítenek, a cukortartóban szacharin díszleg. Sok köztük a cukorbeteg. A versek közt is. A cukrot még a farkasírmés, neobiedermeverből kapták. Az inzulint affektált álmodernséggel szeretnék hozzáadagolni, prozai intimitásokkal fűszerezve a pipiskedő muskátliromantikát. Bár a költőnő erösen állítja, hogy un „próbálni és ragaszkodik a régi vacakaihoz”. Mégis próbál. Merész próbál lenni. Dantét hozza össze a lóversenytérrel. Csak aki a verseit olvassa, nem hiszi el neki, hogy ő viszont Dantét olvas vasárnap délután. Sátoros ünnep. Csak a nadrágtartót hisszük el neki. Mert verset ír a nadrágtartóhoz és így intonálja a hasznos ruhadarab körül lelkendező ódát: «Gazdádát hányzor lázítottam ellened, mért visel? Már rég nem vagy divat», hasonlót mondhatnánk az efajta modernkedésről is, hiszen az egész nadrágtartó-óda nyilvánvalón nyárspolgár riasztó céllal született. De egy fecske még nem csinál nyarat s egy nadrágtartó sem tesz valakit Apollinaire-re. Csak Szőnyi Istvánért kár. Mit keresnek az ő finom rajzai ezek közt a versek közt? —l—

Bakóczy Károly német antológiája. Hangszorgalommal készült munka. Nincs is párja szorgalomra irodalmunkban. Felöleli az egész német lírát a névtelen Minnessängerektől egészen a legmodernebb expresszionistákig. Százhusz költő négyszáz versét adja. Mégsem teljes. Theodor Däubler például hiányzik a gyűjteményből, mi több George is. Pedig ezek az újabb német líra legkimagaslóbb tehetségei közé tartoznak. A fordító nyilván nem tudott ezeknél megbírkózni a technikai nehézségekkel. A többieknél megbírkózott. Sajnos, úgyszólván minden fordításnál érezzük ennek a bírkózásnak a veríték szagát. A fordítónak semmi gondja arra, hogy a költők egyéni hangját, verseinek különös zenéjét visszaadja. Ugyanazzal az akadozó, botnyelvű magyarsággal fordítja Walter von der Vogelweidet, — mint Rainer Maria Rilke-t. Ilyen féle költői szabadságok mint «Tudod a hegyet s felhős ösvényét» nem csak Goethe Mignonjában, hanem Franz

Werfel verseiben is előfordulnak nála. Nagyon gyakran szóról szóra fordít, mit sem törődve azzal, hogy hangzik ez magyarul. Werfel egyik sorát így csendíti vissza: «Midőn *tevésed* kéjjel öldökölt...» Öldöklő fordítások ezek. Mindent megengednek maguknak egy rím kedvéért, amelyről végül kislül, hogy rímnek is becstelény rossz. Így lesz például Goethe patkányfogójából patkányvadász. Efélé példát ott lehet találni, ahol az ember taláalomra felüti a vastag könyvet. Közel egy évezred költészetét öleli fel a fordító s az egészben alig akad a költészetnek egy ezredrésze. —y—

André Gide: A Vatikán pincéi. (Franklin-Társulat).

A fordításokra utalt magyar olvasó elképedve teszi le ezt a könyvet, hiszen a Gideről szóló kritikákban ilyeneket olvashatott: «Ez a makulátlan és kristályos anyaggal dolgozó író... Egy hosszú sor nagyszerű könyv életrehívója... A lélektani valóságoknak olyan pontos és ragyogó fényképeit készíti... Példátlanul szellemes... nagyvonalú» stb. És a magyar olvasó előbb «A mezelen»-t, majd «A Vatikán pincéi»-t kapta a kezébe, egy hideg eszű, de rosszillatú beteges vágyaktól hajtott frónak száraz és érdektelen munkáit, amelyekről akaratlanul is Wilde jutott az eszébe, akinek írásaiból csakugyan kiragyogott a magasabbrendű szellem, a finom ötletesség, a költői lendület és szépség. De ebből a két munkából? Ezek után az olvasó csak azt kérdezheti: Hát ez az író hivatása, a civilizáció diadala, a magasabbrendű morál? Hol ezekben a zsenialitás? Kinek telik öröme, élvezete ezekben az írásokban, ahol a verejtékes kiagyaltság és a felületes jellemzés hiányosságai csak bosszúságot okoznak. Ha Gide csakugyan olyan nagy író, amilyennek némely kritikus mondja, akkor a kiadó hibája, hogy nem azokat a munkáit juttatja a fordításra utalt olvasó kezébe, amelyekből a francia író kiválósága kitűnne, mert «A Vatikán pincéi»-t olvasva, örökre elmegy az olvasó kedve Gidetől, akármilyen izes és gondos Király György fordítása.

Színház.

Ködképek a Nemzeti Színház láthatárán.

Kilenc, szokatlanul gazdag és változatos munkavégzésű, művészi eredmények tekintetében határozott fellendülésről tanuskodó hónap elmúltán, a Nemzeti Színház most lezáruló évadának tizedik hónapjában olyan «műsoron kívüli» fordulat került a közvélemény elé, aminőhöz foghatót ennek az intézménynek századik fejezetéhez közeledő krónikája nem igen mutathat fel. Egyszerűen «válság»-nak nevezni kevés, hiszen ez a multban sem ismeretlen fogalom körülbelül csupán a művészi irányításra kiszemelt igazgatónak kicserélésével, a társulat bizonyos mértékű felfrissítésével meg a műsorgeterv fokozatos átalakításával jelentett egyet. Most mindezeknél összemérhetetlenül többről: személyi tekintetben szinte az utolsó szál emberig kiterjedő, általános «órségváltás»-ról, az együttesnek magánszínházak portáiról vett vezető színészekkel való, gyökeres hang- és színváltozást ígérő újjáteremtéséről, s ezzel szoros összefüggésben a várható művészi programnak is megfelelő, nagyarányú módosulásáról van szó. Egyelőre tájékoztatást csak nevek felől kaptunk, a művészi tervekre nézve legfeljebb többé-kevésbé valószínű feltevéseink lehetnek, részben az új igazgatónak eddig sem merőben ismeretlen elgondolásai és ízlésiránya alapján, részben pedig számotvetve azokkal a művészi erővel, akikre szándékainak megvalósítását rábízni készül.

Sajnálattal lehet megállapítani, hogy a nagy fordulatnak első visszhangja — kivált a sajtóban — nem kizárólag e *művészi* vonatkozások területén harsant fel; heteken át úgyszólván csak személyi pikantériák foglalkoztatták a kedélyeket, s — ami még visszataszítóbb — igen átlátszó politikai irányzatosság tartott a maga farizeusképe elé különféle, alkalmoszerű komédiáslárvákat. Ami jelszó manapság a napi politikában kelendőségnek örvend (pedig szűkében az ilyesminek éppen nem vagyunk), valamilyen részen ide is mind beszivárgott. Szinte föllélekedtünk, amikor végre az egyik napilap is hangot adott az egyetlen helyes felfogásnak: ideje, hogy a Nemzeti Színház ügye a napi «szenzációk»-nak szállástadó hírszolgálat zavarosából újra átkerüljön oda, ahová való: a művészeti rovat hasábjaira!

Igazán, odavaló; *csak* oda. A mi folyóiratunk — mely értelmét és rendeltetését irodalmi és művészeti érdekek tisztaszándékú és tárgyilagos szolgálatában fogja fel — a maga szempontjain kivüleső kérdések feszegetésébe még alkalmilag sem tévedhet.

Jobb időknben évad zárultával szívesen mérlegre vetettük a Nemzeti Színház tizhónapos munkaszakának művészi eredményeit. Voinovich kormánybiztosnak ez a most letelt színházi éve (az első, amelynek minden kezdeménye és feladatvállalása az ő felelősségében gyökerezett) súlyával és jelentőségével ezen a mérlegen szégyent bizonyára nem vallana. A Nemzeti Színház ebben az utolsó játékidényben magas és méltó feladatok egész soráért

állt helyt becsülettel; görög, római, német, angol, francia, olasz, spanyol, orosz klasszikus estéi közt akadt nem egy, mely a nem pusztán kegyeleti tényül, hanem igazi odaadással elővett szövegkönyvről friss lélekzetvétellel fujta le az időket; s ezeknek a felújításoknak színészi része is sok valódi értékkel örvendeztetett meg. A hazai ujdonságműsor sem volt híján szebb törekvéseknek, sőt néhány figyelmet érdemlő jelentkezőnek sem. Tüzetesebb hozzászólásba bocsátkoznunk az évad egészéhez — miután esetről-esetre ebben a rovatban minden kiemelkedőbb mozzanattal foglalkoztunk — most már eléggé tárgyaltan volna. Az ily összefoglalások főleg a jövő felé szoktak irányulni, csak hogy ez a jövő ezúttal nem új évad, hanem új éra képében jelentkezik; az eldölgözatlan szálakra most nem továbbbőltés, hanem — olló vár.

De miért kellett ehhez az éles szerszámhoz folyamodni? A sorsdöntő elhatározást megokoló, szokatlanul terjedelmes miniszteri nyilatkozat teljes nyíltsággal feltárta a helyzetet. Bonyolult rendtartási nehézségek, elviselhetetlen érdektörekvések, a munkát nyomasztóan megbénító személyi áskálódások felől kapott tájékoztatást a közvélemény. Maga Voinovich Géza is — akinek pedig nem kenyerre a panaszkodás s nem szokása a felelősség-áthárítás fedezéke mögé vonulni — a nyilvánosságnak szánt utolsó szavával megerősítette ezeket a lesújtó észleleteket: mindazt — mondta — ami a színház falai közt folyt, elbírn, esetleg lebírn is talán még képes lett volna, de nézni tovább már semmiesetre. Bizonyára nem minden keserűség nélkül kellett tapasztalnia olyan természetű nehézségeket, amelyeket most szerencsésebb csillagzat alatt induló utódjának útjából a «szabad kéz» elvének idáig aligha érvényesült teljessége szinte máról-holnapra eltakarított. Fialat, tettekre színháztudományi szakember felé fordult a bizalom; a magyar közműveltség iránt legnagyobb kötelezettséggel tartozó színháztulajdonos, az állam, őt ültette az igazgatói székbe.

Németh Antalt, az újjászervezésre kiszemelt s szinte parancsuralmi hatáskörrel felruházott rendező-igazgatót a Napkelet szerkesztői asztala mellől szőlítették el erre a nehéz, de a jogos becsvágyat annál fokozottabb erőfelfejtésre sarkalló munkaterületre. Mi valóban szeretettel nyújthatjuk feléje azt a baráti jobbot, «amely hízelgést írni nem tanult». Ezek a színházaink munkájának ellenőrzésére szentelt hasábok, amelyeken évek során át élveztük éber és lelkes ügyszeretetét, szerkesztői felfogásának eszményi szabadelvűségét, a jövőben is azoknak a legnagyobb céloknak szolgálatában kívánnak állani, amelyeknek előmozdításában őt új, gyakorlati tevékenysége közben is bizvást munkatársunknak tekinthetjük. Hisszük, hogy — ha újjáépítő munkája most a bontó csákány nyomán felkavargó porfelhőben indul is meg — az évszázados alapokat tiszteletben kívánja tartani, a jó értelemben vett folytonossághoz ragaszkodik s a maga működésének kezdőpontját a napisajtó egy részének némi túlbuzgó lelkesedése ellenére sem szándékozik a Nemzeti Színház időszámításában *ab urbe condita*-nak tekinteni.

Korai volna a nagy változással kapcsolatosan eddig köztudomásra jutott intézkedéseket s a sűrű hírlapi nyilatkozatokban körvonalozott terveket bírálati megvitatásba vonni. Amivel ezekből az utolsó ígéig egyet értünk, a felől még korántsem biztos, hogy a gyakorlati megvalósításban «egy pehely szálát sem vedli», ami pedig esetleg aggodalommal töltene el, abból ugyancsak a gyakorlati meggondolás még sokat lefaraghat és elsimíthat.

A színház közigazgatásának gazdaságos lecsökkentése és észszerűbbé tétele bizonyára oly cél, minőt óhajthat a kegyes; noha — ismételjük — a

művészeti kritikának ezzel különösebb köze nem lehet: pénztári kimutatásokat, kedvező «egyenleg»-eket a siker valódi mértékéül annál kevésbé méltányolhat, mert hiszen a dolgozót és magasabb szempontjairól le nem mondó színházi bíráló még magát a «siker»-t sem hajlandó az igazi érték és érdem egyedüli mértékéül elfogadni. De ha a színházi gazdálkodás a bonyolult «üzemi» költségek apasztása útján a *művészi* törekvések istápolásának érdekeit szolgálja és lehetőségét növeli, akkor munkájára a tisztán művészeti rovatban is szívvel-lélekkel áment illik mondani.

A másik nyilvánosságra került tény a színház társulatának új névsora. Ha valami, ez csakugyan elevenébe vág a várható munkateljesítésnek. Mindazonáltal egyelőre ebben a kérdésben is tartózkodunk a most még ingatag alapú ítélkezéstől. A névsor lehet bármilyen ragyogó (aminthogy valóban színészetünknek egész csillagtáborát egyesíti magában), önmagára még semmi irányban kezességül nem szolgálhat; sem arra nézve, hogy benne hiánytalan pótlása ígérkezik mindazoknak a bevált értékeknek, amelyeknek igénybevételéről az új vezetés — mindegy, hogy minő megfontolásból — erős önbizalommal lemondott, sem pedig abban a tekintetben, hogy ez a névsor, mely pillanatnyilag csak egy *társulat* felsorolásául szolgálhat, a munka megindulásakor legott valódi *együttes* fémjelzőjévé is fog emelkedni.

Ebben a vonatkozásban aligha egészen megokolatlan az az aggodalmunk, hogy a közzétett szerződési feltételeknek abban a takarékoságtól ihletett bőkezűségében, mely a vezető tagoknak művészi otthonuk falain kívül való szerepelgetését ismét széltére jogaiba iktatja, nem csekély veszelem rejlik. Az új tagok egy részének tervbevett működése meg éppen csak vendégtájkéjlegű. Ezeknek nemzeti színházi tekintélyét nem devalválja-e majd a magánvállalatoknál rájuk háruló feladatoknak mélyen leszállított igényekhez igazodó volta? Gyakorlatilag pedig a «sikerszínházakban» eléggé sűrű százas sorozatokból kiemelheti-e őket a Nemzeti Színház a maga munkatervének a kellő időpontban való végrehajtására? Saját házatáján viszont valamely jelentős siker kibontakozását nem rekesztheti-e el az a körülmény, hogy vezető drámai színésznője — valami csábító magánszínházi ajánlatnak engedve — éppen akkor szándékozik élni szerződésben biztosított kéthavi szabadságidejével?

Mindezek az aggodalmak eredhetnek tájékoztatlanságból s a valóság rendre rájuk cáfolhat. Nem hihető, hogy az elvi elgondolások e részben a gyakorlattal is számot ne vetettek volna.

Ami pedig a legfontosabb kérdést illeti: a műsorgetvet mindezeig tökéletes homály borítja. A tálalásról elég szó esett, az étékrendről annál kevesebb. Csak bizonyos számszerű munkaterről értesültünk: hazai és külföldi ujdonságok, klasszikus és közelmultból való felújítások arányának megoszlásáról. Ezek így még csak üres keretek, amelyek megtöltésre várnak. Az új idény kezdetével mi majd módját leljük, hogy nem a tervezetéseket, hanem a konkrét alakban felforgált teljesítményekhez meggyőződésünket követve hozzászóljunk; fogásról-fogásra. Az új igazgatóhoz illik a rendületlen hit és bizakvás, a nélkül jó munkát vállalni és végezni nem is lehet. Mi már a kritikus eredendő és örök nehéztérmettségénél fogva is talán kishitűbbek vagyunk, azt, hogy az eddig sohasem tapasztalt mértékben felcsigázott várakozást minden lépése igazolni fogja, nem várjuk, őszintén szólva nem is követeljük; hasztalan meghódított és felperzselt Moszkvák még a Napoleonnak pályáján is akadnak. De a *gloire* ígérete nem is egyes taktikai lépéseknek

a véletlen esélyektől annyira befolyásolt sikerén vagy eredménytelenségén, sokkal inkább egy életmű egészének, egy nemes gondolat szolgálatába állított erőfeszítésnek általános szellemén nyugszik, abból keletkezik.

Aki a Nemzeti Színház irányítására vállalkozik, annak az évszázados otthonban nemcsak gépezettel, hanem szellemmel is akad dolga; a gépezeten lehet is, kell is *uralkodni*, s ez az uralkodás a szükség kívánalmaihoz képest bizvást fokozódhatik akár a zsarnokságig; a szellemnek viszont csak *szolgálni* lehet, a valódi érdemre és hivatottságra amúgy is mindenkor jellemző szerénységgel és alázatossággal.

Rédey Tivadar.

A Kegyetlenség Színháza.

A francia színház eseménytelen szélsőndjében közvetlen a nyári szünet küszöbén valóságos vihart kavart föl egy bemutató, amely a főpróba és az első előadás estéjére oda-csődítette Párizs egyik obskurus, két cifrára kendőzött mozi közé beékelt, ragadós boulevard színházába az egész szellemi előkelőséget és mindenkit, aki csak a fényvárosának divatos krémjében számít. Párizsnak ritkán van igazi, még ritkábban nagy színházi eseménye. Hangos és olcsó sikelek közt haldoklik a francia dráma s ha Pitoréff vagy Dullin színházai nem szolgálnának néha egy kis felrázó injekcióval, rég teljesen lesüllyedt volna a hangos film alacsony amerikai tömegszintje alá.

Ezek a felrázói, megújítási kísérletek újabban előszeretettel fordulnak az extatikus színház felé, amelyben a drámai hangsúly a feszültség dionizoszi szertelenségén, a tragikumnak sötét végleteségén van. A görög színháznak az ősi ösztönök feltámadásában gyökeredző s a shakespearei drámának a társadalmi kényszerek nyügeből sarjadzó sötét végzetessége, ez a kettős *«αυαρχία»* romantikus felfokozottsággal éled újjá ezekben a modern tragédiákban, amelyek tárgyul rendesen valami régi mithoszt vagy mondát választanak. Így adott már a múlt évben Jean Cocteau, a francia avantgarde színháznak ez a legszínesebb tehetsége új színpadi formát az Oedipus-mit-

hosznak *La machine infernale* című drámájában. Paradox, de pompásan találó fordítással Mennyei Pokolgép lehetne a darab magyar címe. Ez a pokolgép a mennyei magasságaiból leereszkedett Végzet végszóra tempírozott, romboló masinája, amelynek aknáit kegyetlen kiszámítottsággal rakja le az engesztelhetetlen sors s amely azután másodpercnyi pontossággal robban és végzi el könyörtelen pusztító munkáját. Nincs menekvés előle. Pedig legtöbbször szinte szemmel láthatók a gyújtózsínóirjai és teljesen áttetsző az egész gyilkos szövvény, az áldozat mégis menthetlenül behull kikerülhetetlen csapdájába. Cocteaunál a végső megoldás megrázó költészete még enyhíti valamennyire az egész tragikum összeroppantó kegyetlenségét. A játékos képzelet más feloldó mozzanatokat is talál. A várost sarcoló sfinx például valami groteszk filológushóhér, aki fantasztikus szójátékok és nyelvkelesztrejtvények útvesztőibe csalogatja be zsákmányát, és sokszor agyoncsipkézett és csillogó kínai pagodákat épít egymásra halmozott szinonimákból. Antonin Artaudnál, a legújabb francia színházi esemény szerzőjénél szó sem lehet a legcsekélyebb ilyen enyhítésről sem. Artaud mielőtt darabját megírta volna, már kifejtette a Kegyetlenség Színházának elméletét és éppen ettől a csontig velőig maró kegyetlenségtől várja, hogy felrázza a lassú tespedés ingoványában veszni induló drámát. Az a meggyőződése, hogy az emberek

véresre marcangolt érzelmességéből kell megszületni annak a félelmes feszültségnek, annak a mámoros és engesztelhetetlen lélekviárnak, amely nélkül nincs igazi drámai elragadtatás. Sötét és sűrű, a dráma légköre, akár a mithoszoké, amelyek legalkalmasabbak drámai tárgyának.

— Minden nagy mithosz fekete — írja egyik tanulmányában Antonin Artaud és egyiket sem lehet elképzelni a gyilkolásnak, kegyetlen kínzásoknak és a kiontott vérnek atmoszférája nélkül. Minden nagyszerű ősmonda, amely a teremtést követő első szerelmi osztoszkodásokat s az első döntő vérengzéseket regéli el a tömegeknek, ebben a légkörben lélekezik. A színház ezeknek a nagy küzdelmeknek és sorsdöntő válságoknak tükörképe. Bonyodalmakat old meg, erőket szabadít föl, lehetőségeket kapcsol be s ha ezek az erők, ezek a lehetőségek sötétek, ez nem a színház hibája, hanem az életé. A Gonosz halálra rémitő megjelenése, amely tiszta formáját az Eleusisi Mysteriumokban kapta meg s amely valóban lázadó erejű volt, megfelel néhány antik tragédia fekete egének, amelyet minden igazi színháznak újra meg kellene találnia.»

Artaud új darbjában mégsem valamelyik antik mithoszhoz nyúlt, hanem egy renaissance tárgyat dolgozott fel, a Cenciék mondáját, amely előzőleg már Shelleyt, a nagy angol költőt is tragédiára ihlette, s amelyből Stendhal is regényes krónikát írt. Artaud drámája, a régi Róma borzalmas rendőri hírének romantikus feldolgozásához, Shelley tragédiájához áll közelebb. Shelley maga is ezt írja tragédiája bevezetésében: «Ez a tárgy olyan végletesen rettenetes és borzalmas, hogy meztelen színpadi megjelenítése elviselhetetlen volna». Artaud mégis ezt a meztelen ábrázolást választja. Sőt még romantikusan túlfeszíti az idegtépő borzalmakat.

A különbség Shelley és az ő darabja közt főképp az, hogy míg Shelley Cencijén inkább a tilalmas szerelmi szenvedély végzetessége uralkodik, addig Artaudnál ez a motívum másodrendűvé süllyed. Artaud Cencijében a dühöngő bűnöző megszállottsága lobog, van benne valami Nietzsche pompás fenevadjából, de mindez tudatosan, a démoniságnak valamely hideg és átgondolt intellektualizmusával él benne, tehát nem a Renaissance féktelen indulatembere. Romboló szellem, büszkeségét dagasztja, hogy rosszat cselekedhet, mégis van benne valami zokogó és kétségbeesett fájdalom, ami sokszor szinte gyűlöletig éleződő ellenszenvünk mellett is részvétet éleszt iránta. A darab egyik francia kritikusa a «gonosz autarchiájá»-nak nevezi azt a komplexumot, amelyben ez a megkínzott kínzó bevehetetlen kastélya mélyén szemben áll a családjával és legfőképpen leányával, ezzel a «nagyszerű feslett viperával.» De ez csak a tragédia egyik, első témája. A második drámai konfliktus a szentségtörő démoniség, az istentagadó belső konfliktusa, amely még a pokollal is Istent akarja hirdetni s a harmadik, amely mind a kettőt táplálja az antik tragédiából átvett vérfertőző szerelem végzete. Cenci erőszakkal teszi magáévá leányát, aki megöli apját, mert úgy érzi, hogy élő képe olyan lelkében, mint a lemoshatatlanul hordozott bűn s azután a hóhér kereké alatt expiálja bűnét, amelybe sorsa kegyetlen következetességgel kényszerítette be.

A darabhoz Balthus készített megkapó térhatásokat keltő díszletet, amelyben a legszélsőbb egyszerűség a lenyűgöző erővel egyesül. Az egész Piranese valamelyik gigászi palotabörtönére emlékeztetett, tele félelmes szimbolumokkal. A skarlát kárpitok úgy függtek a végtelenbe tört boltívek alatt, mint alvadt vér foszlá-

nyai. S a hátterek egyhangú, zord tónusai előtt rikító ellentéttel rajzolódott ki a ruhák élénk színű és zsúfolt díszből csillogó foltjai.

Ez az egész színpadi beállítás Balthus díszletei és Artaud rendezése igazi nagy színházi estté emelték az előadást. Hatásuk nagyobb volt, mint magáé a darabé, amely szertelen-

ségeivel, a kegyetlenség elméletének döbbenetes gyakorlati megvalósításával félig-meddig visszakanyarodás a németek háborúutáni extatikus színházához, amely ott Berthold Brechtől, Hans Henni Jahnon át, Brucknerig már megfutotta a színpadi lehetőségek minden rémségben tobzó változatát. -s.

Zene. ~ Képzőművészet.

Firenze nagy zenei ünnepei. A II. Maggio Musicale Fiorentina.

Firenze, 1935 június hó.

A fascista kormányzat állandóan feszültségben tartja a lelkeket s nem engedi, hogy a nagy tömegek lelkesült érdeklődése akár egy pillanatra is ellankadjon. Az események egymást érik s az egész olasz életből valami sajátságos entuziasmus árad felénk. Ezt érezzük a kis balillák menetelésében, a fascistaindulók energikus ritmusában, a sportban s még a művészi eseményekben is. Mussolini kormánya immár tizenharmadik éve éleszti a lelkesedést s minden alkalmat felhasznál, hogy necsak a külföldnek, hanem magának az olasz népek is bizonyítsa az olasz életerő szünni nem akarását. A fascismus uralomra jutása óta Olaszország a nemzeti ünnepek, a kiállítások, a versenyek, egyszóval a nagy nemzeti megmozdulások földje. Minden ilyen megmozdulás a nép élniakarását, élnitudását van hivatva bizonyítani s egyben a nemzeti öntudatot és önérzetet is fejleszti. A nagy nemzeti vetélkedés egyik hajtóereje, egy nálunk szinte teljesen ismeretlen érzés, a tartományi öntudat. Költészetben, képzőművészetben, a közélet minden megnyilvánulásában lépten-nyomon észlelhetjük ezt a tartományi versengést, amelyet csak Itália történetének alapos ismerete érttethet meg velünk. A fascizmussal eszmeileg is végleg megszilárdult a politikai egység, az Unità Italia valósággá lett, de a nép szellemi és érzésközpontosságához még időre, lehetséges, hogy elég hosszú időre lesz szükség. Az olasz nemzet egy-egy kiválóságának sikerét, különösen, ha ez a siker messze külföldön is visszhangot kelt, nemcsak mint olasz dicsőséget ünneplik, hanem mint a tartomány szellemi kiválóságának bizonyítékát is, melyből az illető származik. Sokszor igen nehéz eldönteni, melyik önérzet gyökerei erősebbek az olasz lélekben, a nemzetié avagy a tartományié-e. A nemzeti és tartományi öntudat és öntudatfejlesztés az olaszok szemében nem szóvirág, hanem komoly érzésközpontosság. Az olasz lélek mentes a középeurópai embert annyira megfertőző cinizmustól: veleszületett lelkesültségében a Vezér szuggesztív hatása alatt nemcsak hangoztatja, hanem tényleg érzi is azt az erőt, melynek külső bizonyítására a reprezentatív nemzeti megmozdulások különösen alkalmasak. Érzésünk szerint a művészeti eseményeknél nem a produkciók művészi értékén van a hangsúly, hanem az olasz cselekvőerő megnyilvánulásának propagandaértékén, nemcsak a külföld felé, hanem magával az olasz néppel szemben is. Az alkotó- és cselekvőképesség bizo-

nyítása a főcél, mely mellett, olasz szemmel nézve a dolgokat, eltörpül minden más szempont. Természetesen a külföldi, kinek érdeklődéséből ez a lélektani háttér hiányzik, elsősorban a produkciók művészi értékét mérlegeli.

Ilyen szempontok szerint kell megítélnünk az immár másodízben megrendezett Maggio Musicale Fiorentino-t. Az ünnepegekről csak a tömegpszichológiai háttér figyelembevételével kaphatunk helyes képet. A firenzei ünnepi hetek is elsősorban az olasz propagandát szolgálták Olaszországgal és a külfölddel szemben, e mellett hangsúlyozták a toszkán alkotó-és reprodukálóképességet. «Lo spirito fiorentino proteso in ogni tempo verso la bellezza e l'armonia ha ritrovato se stesso», — mondta Firenze podestája a Maggio Musicale megnyitőünnepségén. A zenei ünnepegek sikere érdekében óriási anyagi áldozatot hozott Olaszország. Alessi Savonarolájának előadása a befentesek szerint kétmillió lírába került. A négy előadás bevétele a legoptimistább számítás szerint sem becsülhetjük hatszázezer líránál többre, annak ellenére, hogy a hatalmas tribünök minden előadásra zsúfolásig megteltek. Közvetlen anyagi haszonra még csak gondolni sem lehet, de a játékok idejére hihetetlenül fellendült idegenforgalom anyagilag is, nem beszélve a felbecsülhetetlen propagandaértékről, megtérítette az olaszág egyetemének a befektetett tőkét. A korporatív állam nem a pusztá költségetveti tételekben, hanem magasabb ideális egységben keresi és találja meg számításainak egyensúlyát.

A lelkesedés állandó ébrentartásához «crescendo»-ra van szükség. Az idei ünnepi hetek programjának összeállítására, ha a tavalyiak után a hatást fokozni akarták, nem volt könnyű feladat. A I. Maggio Musicale ünnepegei oly monumentálisak voltak, hogy nehéz volt utánuk még pompásabb, eredetibb látványosságot hozni. Tavaly a legkiemelkedőbb művészi események Alessi : Santa Ulissa legendájának és Shakespeare Szentivánéji álmának előadása voltak. Az előbbit a Santa Croce-kolostor udvarán Jacques Copeau, az utóbbit a Giardino di Boboliban Max Reinhart rendezte. Jellemző, hogy az idei ünnepi hetek legkimagaslóbb előadásának problémáját maga Mussolini oldotta meg, midőn azt a kívánságát fejezte ki, hogy Rino Alessi Savonaroláról szóló vígjátékát írja át szabadtéri előadásra alkalmas drámává. Az előadás helyéül is maga a Duce jelölte ki a Piazza della Signoria-t, Savonarola megégetésének színhelyét. A címszereplő a tervek szerint Alessandro Moissi lett volna. Az ő váratlan halála felborította a tervet s csak hosszas keresés után találtak új, alkalmas szereplőt Memo Benassi személyében. A Savonarola-előadás, mint főesemény körül csoportosultak a többi produkciók. Ezek közül elsősorban az irodalmi világhírességek előadásait említjük meg. *Pirandello* *Introduzione al teatro italiano*, *Henry Bordeaux* *Ricordi d'Italia*, *Herman Keyserling*: *La coltura della bellezza*, *André Maurois* *Rôle de l'art dans la vie* címen tartottak előadást. Nagy megtiszteltetés mind az íróra, mind nemzetünkre, hogy Zilahy Lajost is felszólították Savonarola és koráról szóló előadása megtartására. Annál nagyobb Zilahy előadásának jelentősége, mert Alessi drámájával kapcsolatban a Savonarola-probléma állott az egész ünnepegek alatt az érdeklődés középpontjában. Az említett világhírű írók felolvasásai a világsajtóban keltett visszhangjuk miatt jelentettek az olaszság számára nagy értéket, a tömegeket azonban inkább azok a zenei események mozgatták meg, melyek a Teatro Comunale-ban, a Teatro Pergole-ban, a Piazza della Signorián és a Giardino di Boboli-ban játszódtak le. Ezek az előadások a középeurópai közönség számára szinte

érthetetlenül nem tükrözték s nem is akarták tükrözni az olasz alkotózseni sajátosságát. Olasz zeneszerzők, karmesterek és rendezők aránylag igen keveset szerepelhettek. A nemzeti öntudatáról híres olaszság ez alkalommal tervszerűen hangsúlyozni akarta, hogy nem elfogult saját művészetével szemben ; mint az európai kultürközösség tagja, magasabb egységre törekszik s van érzelme vérszerűleg távolálló népek művészetének és művészeti irányainak megértéséhez is. Az olasz napisajtó cikkeiben az ünnepi hetek alatt állandóan megfigyelhettük, miként igyekeztek szellemi és művészeti kapcsolatokat találni az előadott idegen művek és az olasz művészet s művészeti irányok között.

Az olasz művészetet *Verdi* Álarcosbáljának és Requiem-jének, *Bellini* Normájának előadása, *Alessi* és *Castelnuovo* Savonarolájának, valamint *Pizzetti* Orseolo-jának bemutatója képviselte. A külföldi művészet számszerűleg mindenestre sokkal nagyobb szerepet kapott. Elég, ha *Rameau* Castor és Pollux-át a párisi opera társulatának előadásában, *Mozart* Szökötés a szerályból című operáját, *Bach* Brandenburgi koncertjeit, *Beethoven* IX. symphoniáját említjük meg, valamint a párisi Académie de Dante előadását, melynek keretében Debussy *Aprés-midi*je és Pierné *Impression de Music* hall-ja került bemutatásra. A zenei és művészeti események felejthetetlen hatásúak voltak ; a nagy énekesek, színészek és rendezők oly nagy számban s oly kiváló teljesítményekkel tartották heteken át lebilincselve a közönség figyelmét, hogy az április huszonnegyedikétől június negyedikéig tartó zsúfolt program iránt az érdeklődés állandóan fokozódott. Nem is csoda, hiszen olyan énekeseket hallhattunk, mint *Gina Cigna*, *Lauri Volpi*, *Ezio Pinza*, *Benvenuto Franci*; olyan karmesterek vezényeltek, mint *Bruno Walter*, *Tullio Serafin*, *Vittorio Gui*; olyan színészek játszottak, mint *Memo Benassi*, *Guglielmina Dandi*; olyan rendezők készítették elő az előadásokat, mint *Jacques Copeau*, *Herbert Graf*, *Pierre Chéreau*. A program egymásutánjában is érvényesült a fokozás elve : az utolsó két előadás, a *Savonarola* és *Gluck* *Alkestis-e* kiállításban és előadásban felülmulta az előző teljesítményeket.

Érdekes, hogy *Gluck* *Alkestis-e*, mint közönségsiker jóval túlhaladta a *Savonarolát*, minek okát a rendezők s az előadott darabok stíluskülönbségében találhatjuk meg. *Copeau* a *Savonarolát* reális keretbe igyekezett beállítani. Elhatározását bizonyos tekintetben determinálta már a színtér. A tömegek mozgásának és érzelemkitöréseinek reális színezetet akart adni, így az óriási statisztatömegek mozgatása elkerülhetlenné tette az apróbb zökkenőket. Ezzel szemben *Herbert Graf* a görög tárgyú operában megtartotta *Gluck* eredeti stílusát : stilizált, valósághatást nem is kereső képet adott, mely pusztá szépségével bilincselte le a nézőt.

A zenei előadások stílusa nem volt mindig teljesen egyöntetű. Az előadott művek nagy része lelkileg távoláll az olasz zenétől s ezt a távolságot a vendégkarmester sem tudta tökéletesen áthidalni. Ennek a lelki és zenei stíluskülönbségnek megfelelően *Gluck* és *Mozart* egészen másképp hangzott az olasz zenekarból, mintha németek adták volna elő : temperamentumosan s talán grációzusabban. A stílusegység és logika néhol észrevehető hiányáért bő kárpótlást kaptunk az előadások egyéb kiválóságában. Az *Alkestis* előadás óriási sikere ellenére akadtak olasz kritikusok, kik az említett hiányokat kihangsúlyozva, a zenekar munkáját az «*alla siciliana*» kétes értékű díszítőjelzővel illették. A IX. symphonia előadása, midőn *Felix Weingartner* vezé-

nyelte a bécsi filharmonikus zenekart, alkalmat adott a kritikusoknak, hogy rámutassanak a német és olasz előadástílus közti különbségre. Minden aprólékos kritizálás ellenére az idei Maggio Musicale zenei jelentőségben Firenzét Salzburg mellé emelte. A zenei program gazdag változatossága, a magas művészi színvonal s a közönség állandó érdeklődésének biztosítása nyilvánvalóan mutatta azt a hatalmas nemzeti lendületet, melyet az olaszság ez alkalommal is bizonyítani akart.

Husztí Dénes.

Wagner a platánfa alatt. (*Tannhäuser szabadtéri előadása a tatai parkban.*) Az idei júniusi heteket ismét a tatai-park szabadtéri előadása fejezte be. Tata kezd lassan magyar Salzburggá kiépülni. Már várnak tőle valamit. Számítanak rá. A külföldet is érdekli, azon az úton van, hogy fogalomná válik a magyar művészi életben, bár az idei Tannhäuser-előadással kapcsolatban némi fogalomzavar robbant közbe.

A tatai szabadtéri előadásoknak két egymástól félig-meddig független része van: a társadalmi és a művészi. A társadalmi rész az idén fényesebben sikerült, mint valaha. A tatai előadás keretében határozottan visszacsillant valami a régi nagy feudális kerti ünnepekből. Csak most a korra való tekintettel helyet biztosítottak itt a pénz és szellemi arisztokráciának, sőt azoknak a jobb polgári elemeknek is, akiknek érzéke és anyagi lehetősége van az ilyen magasabb színvonalú füzértáncos kultúrának legalább hangulati elemeihez. A tatai előadás közönsége az idén igazán látványosság számba ment. Az Esterházyak művészdédelgető hagyománya megadta hozzá a legnemesebb patinát s a tatai park, Magyarországnak ez a varázslatos multakból itt rekedt andalító tündérekertje a zöld szalon-labirintusok lenyűgöző pompáját pázsitok szőnyegcsodáival, lombgobelinekkel, vizek velencei tükrivel és madárdalok rejtett zenekaraival.

☛ Kár, hogy ebbe a nagyszerű keretbe ezúttal bágyadtabb színű kép került. Wagner művei aligha alkal-

masak szabadtéri előadásra. De különösen nem a Tannhäuser. Igaz, hogy a wartburgi dalnokverseny kivételével a zenedráma valamennyi jelenete beállítható szabadtérre, sőt a rendezés ügyesen kapcsolta össze a nyílt wartburgi csarnokot egy középkori garden-party fantáziájával, de azért mégis egyhangú kissé a legváltozatosabb jeleneteket: Vénusz barlangot, zárandokeksztázt, pázstoridillt és vadászhallalít, magános szerelmi epedést és tömegcsodát hozzákovácsolni a színpad egyetlen díszletét adó óriás platánfához, amely az idén szintén kissé kúszásban került ki a természet mostoha kezéből.

Legmostohább volt azonban a természet a wagneri zenéhez. Ez a zene, amely a lehetetlenségek és eget-rázó fortissimok szertelen ellentéteiből építi ki a drámai feszültséget, amely a hangok csatájában tükrözti a belső erők küzdelmét, itt teljesen egyoldalúvá vált. Finomságai, pianói, gyöngéd, meleg lírai, temperamentumos parlandói elvesztek és csak a hatalmas fortissimok dübörgése s a karok tömör ereje érvényesült. A rendezés elkövette azt a hibát is, hogy talán a kelleténél jobban lesüllyesztette a zenekart úgy, hogy a zene kevésbé harsogó részét valóban, mintha a föld nyelte volna el. A közönség megfeszülten figyelt, de a halkabb részeknél legjobb esetben is csak foszlányokat tudott elkapni. Ennek következtében misztikusan érzett a távolság a láthatatlan és sokszor alig hallható zenekar és az énekesek között. Az énekesek sem voltak mind szabadtérre dísz-

ponálva. Maga a vendégének, Max Lorenz sem az az áradó, hatalmas hanganyag, amely alkalmas ekkora méretek zengő betöltésére. Nagy ének-kultúrája van, amely zárt teremben bizonyára kitűnően érvényesül. Itt azonban csengéstelen maradt. Olyan volt mint egy Breutbart imitátor, aki kasirozott súlyokkal dobálódzik s a játékában is volt valami sokszor bohócosan ható súlytalan fűrgesség. Vagy naturalisztikusan akarta joungeur voltát igazolni? Annál szárnyalóbban zengett Németh Mária kristályos szopránja és igazán szép volt Palló és Székely tökéletes harmóniába simuló éneke és játéka. Ferencsik a fiatal karmester minden buzgó neki-gyűrközésével sem tudta a kirobbanó wagneri feszültséget kicsiholni sem a zenekarból, sem az énekesekből. Az előadás sokszor lankadtan, álmosan bódorgott az esti fák alatt, amelyeken az este leszálltának szinte elemibb erejű koncert kezdett versenyt támasztani a wagneri muzsikának.

Az az érzésünk, hogy Oláh Gusztáv személyében nem a legjobban választották meg a szabadtéri játék rendezőjét. Oláh ereje a stilizált színpadi kép hatalmas és gazdag fantáziájú kialakításában van. Itt erre alig nyílt tere. Ott, ahol mégis alkalma volt rá, különösen a wartburgi dalnokverseny színes, mozgalmas felvonulásában, igazán lenyűgöző szépségűt alkotott. De különben a sablonoknál maradt. A Vénuszbarlang jelenetet a fára felhúzott operai előfüggöny mögött játszatta le a legkonvencionálisabb tündérbalettel. Ahol lehetett, a természetes kellékek felhasználásával, valóságos birkanyájakkal, lovas felvonulásokkal, falakkal próbált mozgalmat és tömeghatásokat vinni a meglehetősen álló cselekménybe. De a tömegek sem voltak mindig a tér arányaihoz mérete-

zetek és nem tudták kellő étellel ellensúlyozni a hosszú szólok és duok mozdulatlanságát.

Sokat nyert azonban az előadás, egyszerre szinte fölemelkedett, mikor a sötétség teljes leszálltával a fényhatások rejtelmes ereje szinte misztikus mélységet adott a jeleneteknek. A képzelet valósággal kigyult a messzeségből sugárzó színes reflektor-fényekkel. Ebben a hangulatban teljesen előkészítetten és a szuggesztivitás megrázó nagyszerűségével tündöklük fel a záró csoda. Tannhäuser zarándok botja fényvirágzásba szökken, amely mint a megdicsőültek lángkoronája imbolyog a lobogó fáklyarengeteg tűzfolyama fölé, mint a földi szférákba ereszkedett csillagkép rejtelve. Ez a zárókép feledhetetlen volt, méltó éjjeli bekoronázása a tatai park nappali szépségének.

K. M.

Francia művészek kiállítása.

A Mária Valéria-utcai Fränkel szalonban érdekes kiállítás került a közönség elé: egy bokrétára való kép, egytől-egyig a legújabb francia festők munkái. A háború befejezte óta, tizenhat év óta eddig ez a második alkalom, hogy műbarátaink s művészeink idehaza francia képeket láthassanak, ami annál szomorúbb, mert új festészetünkben a francia hatás döntő szerepet játszik. Ez a kiállítás ugyan inkább nevekkel dicsekedhet, mint művekkel. Braque, Chagall, Derain, Dufy, Foujita, Kizling, Léger, Modigliani, Pascin, Picaso, Rouault, Utrillo és Vlaminck neve szerepel a katalógusban, de a művek ezeket a nagy neveket nem reprezentálják eléggé. Inkább az összehatás a fontos; a hajlékony és kecses gall szeltembe bepillantást engednek a művek akkor is, ha nem legelsőrangúak.

G.

G. K. Chesterton: St. Thomas Aquinas.

Chesterton olyan, mint a benzin-motor: minden pillanatban robban. A hasonlatot folytatni is lehet (Chesterton egész biztosan folytatná): az ember nem a robbanások pukkanó hangját, hanem a sebesség erejét, szelét veszi észre. Az olvasó minden mondat után felkapja a fejét: a szellemnek és a szellemességnek ez a páratlanul bőséges és változatos áradása meghökkenti és meglepi. Meghökkeneti, mert a hasonló készültségű és sokszor hasonló találású szellemesség igen kellemetlen magyar irodalmi eszmetársításokat ébreszt benne; meglepi, mert a ragyogó stílus és az újszerű megfogalmazás alapján Chestertonnak hallatlanul népszerűnek kellene lennie nálunk. Vagy talán nem is a népszerűségben van a hiba. Chestertont nyakra-főre idézik, az is hivatkozik rá, aki sose olvasta, nálunk pedig ez a népszerűség teteje. Igaz, hogy Chesterton tipikusan olyan író, akit idézni lehet. Ha egyszer találta után valami irodalmi smokk Chesterton-«breviáriumot» akar össze-olvasni, akkor bátran kivághatja és felragaszthatja valamennyi mondatát: mindegyiknek van éle és csattanója. Ma az a helyzet, hogy minden századik élt és minden ezredik csattanót kiírnak, felhasználnak és megtapsolnak, de nem akad kiadó, aki újabb Chesterton-kötetet le merne fordíttatni.

Vajjon azért-e, mert nem akadna olvasó, aki el merné olvasni? Hogy a kiadók végiggondolták-e, vagy csak ösztönös és üzleti megérzésből félnek tőle, nem tudom, de biztos, hogy az ok Chesterton kettősségében rejlik. Abban a számunkra szokatlan kettősségben, amely stílusát és mondanivalóját szembeállítja. Chesterton stílusa olyan, mintha frivol, cinikus és fölényes lenne; mondanivalója pedig mély, hívő és alázatos. Chestertont stílusa egyenesen predestinálja arra, hogy bizonyos, eléggé széles irodalmi körök csemegéje legyen. De Chesterton nem csemege akar lenni, hanem kovász.

Aquinói Szent Tamásról szóló könyvében azt írja, hogy a dominikánusok a filozófusok testvérisége, a ferencesek pedig a költők. Ő maga mindkét rend világi tagja lehetne, mert az a műfaj, amit művel: az essay, a filozófia és a költészet egybevetése. Újabb írásai közül legfilozófikusabb az Aquinói Szent Tamásról való. Talán ezért a legköltőibb is.

Hogy nálunk mégis csak idézői és nem olvasói vannak Chestertonnak, azt éppen az essay jellegzetessége okozza. Nálunk — valljuk meg — nincs erre közönség. Aki a stílus: a paradoxonok, a váratlan hasonlatok, a nevetető szójátékok és az általa különösen kedvelt virtuóz chiasmusok kedvéért elolvassa, annak Chesterton a második oldalon már «túlságosan keresztény». Aki pedig eléggé keresztény és eléggé alázatos, hogy élvezettel és haszonnal forgathatná, azt visszarettenti a chestertoni essay merészsége. Nálunk a nemcsak tárgyában, hanem megfogásában és megfogalmazásában is irodalmi essaynek még nincsen igazi olvasóközönsége. A kör végtelen: ezért nem fordítják Chestertont, pedig éppen az ő Aquinói Szent Tamása tudna az igazi essay számára közönséget nevelni.

Ennek a könyvnek elsősorban a módszere az, ami még Chestertonnál

is új. Pedig ennek a módszernek lényege az, hogy látszólag nem mond újat : Szent Tamást úgy állítja eléink, hogy összehasonlítja azzal a régivel, akit már ugyis ismerünk. A hasonlatoknak, az ellentéteknek és a párhuzamoknak, a mai életből, a politikából s az irodalomból vett utalásoknak és vonatkozásoknak sokszor maró, de mindig újvegyítésű választóvizével önkéntelenül és hallatlanul plasztikusan emeli ki a doctor angelicus alakját. Fejét és arcát Mussoliniéval hasonlítja össze : «Ilyet hordott Napoleon egy alacsony testen. És ilyet hord ma Mussolini egy kissé magasabb, de ugyanolyan mozgékony törzsön. Ilyet láthat az ember néhány római császár mellszobrán és esetleg egy-egy olasz pincér piszkos köténye fölött ; de akinek ilyen feje van, az már rendszerint főpincér . . .» Optimizmusát Walt Whitman áradó és zúgó rajongásához méri. Tamás középkori nemzetekfölöttiségét Cobden modern internacionalizmusával állítja szembe. Mikor arról ír, hogy szüleinek hetedik gyermeke volt, nem mulaszt el oldalvágást mérni a születésszabályozás, a «Birth-control» hamis profétáira.

A sok példa és hasonlat közül a legfontosabb : Assisi Szent Ferenc. Chesterton egymasmellé állítja a két szentet és így, szinte testi közelben, mind a ketten új fényeket és új tüzeket kapnak. Kettejük közül Szent Tamás ad többet, mert ő az ismeretlenebb, de számunkra ő az érdekesebb is, nem azért, mert a könyv róla szól, hanem mert ő korunk időszerű szentje. Ahogyan Chesterton ezt bebizonyítja a művészetének és szellemének legragyogóbb példája.

«Minden szent ember, mielőtt szent lesz ; a legtöbb ember azt a szentet választja magának, aki mint emberhez is legközelebb áll hozzá. A szent orvosság, mert ellenméreg. Ezért olyan sok a vértanu közöttük : méregnek tartják, pedig éppen az ellenkezője. A szent a világ meggyógyítására azt hangsúlyozza ki, amit a világ megvet, ez pedig nem ugyanaz minden korban. Minden generáció ösztönösen keresi a maga szentjét : nem azt, akit az emberek szeretnének, hanem akire szükségük van. Ezért a történelem paradoxona, hogy minden nemzedék az a szent térít meg, aki leginkább ellentmond neki. Így a tizenkilencedik század Szent Ferenc romantikájába kapaszkodott, pontosan azért, mert megvetette a romantikát ; a huszadik század pedig már kapaszkodik Szent Tamás racionális teológiája felé, mert megveti az értelmet. Abba a világba, amely megrendíthetetlenül józannak hitte magát, a kereszténység egy koldus alakjában tért vissza abba a világba, amely lassanként egészen megvadul, a logika tudósának képében.»

Ennek a néhány sornak nem lehet az a célja, hogy végigjárjuk Chestertonnal a tomista bölcsélet roppant kupolás dómját ; sőt még az sem, hogy meghallgassuk, hogyan lett «a szicíliai néma ökörből», a «megszökött apátból» minden idők legnagyobb filozófus szentje. Chesterton írja előszavában, hogy célját akkor éri el, ha azokat, akik éppen csak hallottak Aquinói Szent Tamásról, róla szóló jó könyvek olvasására bírja. Ez a pár sor sem szeretne egyebet, minthogy elolvastasson néhány ilyen jó könyvet. Például, elsősorban azt, amelyet G. K. Chesterton írt.

Boldizsár Iván.

Thornton Wilder : Heaven's my Destination.

Ma már csaknem közhely, hogy Amerika nemcsak a dollár (az egyre

bizonytalanabb dollár) és a business (az egyre gyatrább business) hazája. Művészi szempontból ma Amerika az az ország, ahol a legtermékenyebb talaja van a romantikának. Hogy ez

így van, egyaránt szerepet játszik abban az amerikai civilizáció viszonylagos fiatalsága, az amerikai nép kedélyének gyermeki volta, és az, hogy ők még közvetlenül reagálnak olyan élményekre, amelyeknek a hatása Európában már elkopott. Az amerikai romantika közismert megnyilvánulási formái az amerikai film és a detektív- és cowboy irodalom. De éltető erő az amerikai romantika magasabb művészi síkon is. A mai regényírás romantikus szellemű megújulásának Amerika az igazi hazája.

Az amerikai újromantikus regény-mozgalom a háború utáni években indult meg. Vezéralakjai a nálunk sajnálatosan kevésbé ismert James Branch Cabell, továbbá a nálunk is ismert Joseph Hergesheimer, John Erskine, Willa Cather és Thornton Wilder. Igen jellemző, hogy Cabell, Erskine és Wilder irodalomtudósokból, francia-szakos filológusokból lettek írókká, és közülük Erskine és Wilder egyetemi professzorok. Művészetük a kultúra virága, magából az irodalomból, irodalmi és történelmi kíváncsiságokból és megrendülésekből táplálkozik, legfinomabb párlat, esztéta-irodalom. Az amerikai újromantikus írók esztéták a szónak minálunk már elavult értelmében, ahogy a századvég emberei, pl. Wilde Oszkár esztéták voltak. Hísznek a szép dolgok önmagukért való értelmében (a thing of beauty is a joy for ever, mondta egykor Keats, akit mindinkább a legnagyobb angol költőnek kezdenek tartani) — és a szépségen kívül más nem igen érdekli őket.

Közülük a leg«palatábilisabb», ahogy ők mondják, a legizletesebb Thornton Wilder. Első regénye, amellyel híressé vált, a Bridge of San Luis Rey volt. Magyarul is megjelent Szent Lajos király hídja címen, Kosztolányi Dezső fordításában. Világ sikere arányban állt művészi értékével.

Nagy regénytechnikai újítása egy zseniálisan keresztülvitt reakció volt a kor regényírásbeli irányai ellen. A modern regényírás nagyjai ugyanis általában arra törekednek, hogy a regényt felszabadítsák a forma minden nyüge alól, hogy csak közvetlen gondolat- és élmény-közlés legyen. Proust, Jules Romains, Joyce, C. J. Powys, a formátlanságnak mind egy-egy új iskoláját alapították meg hatalmas és khaotikus regényeikkel. Thornton Wilder regénye viszont tiszta forma, klasszikus egyenességű kompozíció.

A Bridge of San Luis Rey sikere révén a közönség figyelmes lett Thornton Wilder előző regényére, a Cabalára is. A Cabala talán még a Bridgenél is finomabb, előkelőbb, a futólag érintett lelki válságok leírásában még tartózkodóbban mesteri. Mindkét regény különös inyenccs öröme, hogy egy-egy irodalomtörténeti nagyság szerepel benne álneven, mintha az író azt mondaná: ez nem tartozik mindenkire, ha nem akarod, ne vedd észre, hogy a Bridgeben Mme de Sévigné portréját kapjuk, a Cabalában pedig Keats halálának megrendítő történetét.

Harmadik regénye, a Woman of Andros, csalódás volt Wilder híveinek. Ez a regény (Sappho története) már túlságosan is finom és előkelő. Annyira, hogy már hiányzik belőle minden couleur locale, már elveszt minden talajt a lába alól és a mult századi ál- és utóklasszicizmus aranyozott gipszfelhői közt lebeg. Történelemlátása is hamis, az író amerikaiasága éppen ott érződik, ahol legkevésbé szabadna: nem valószínű, hogy a régi görögöknél is a nők a férfiaknál műveltebbek és magasabb szellemi igényűek voltak, akár a mai Amerikában. A legközismertebb görög házaspárnak, Socratesnek és Xantippének a története valahogy nem ezt bizonyítja.

Legújabb regénye, a Heaven's my Destination, talán a Woman of Andros reakciójakép, talán a Woman of Andros viszonylagos sikertelenségének a hatása alatt keletkezett. Ez nem történelmi regény, nem is játszódik ősi kultúrájú és romantikus országokban, hanem az Egyesült Államokban, a legpolgáribb, lepuritánabb hajlandóságú emberek között. A történet eléggé mindennapi. Az ember azt hihetné, hogy Wilder feladta újromantikus attitűdjét és realista regényíró lett. De ez csak látszat. Wilder realista regényíró, amennyiben Cervantes is az volt: a külső világ tekintetében. De Don Quijote személye magában hordozta minden romantika álomragyogását.

Általában az egész regény a Don Quijotera emlékeztet. Tulajdonképpen négy sornyi címe van:

George Brush is my name,

America's my nation,

Ludington's my dwelling place

And Heaven's my destination

(George Brush a nevem, Amerika a nemzetem, Ludington a lakóhelyem és a mennyország a rendeltetésem.)

Ezt a versikét amerikai iskolásgyermekek szokták felírni a füzetkájukra. A regény hőse, Brush, egész életén át jó kisfiú és mintadiák marad. Mindig szorgalmas és derék, mindig tanul és mindig szóról-szóra megfogadja a jó tanítók szavát. A jó tanítókat később Gandhinak és Tolsztojnának hívják. A jó kisfiúnak kritikája nincsen. Olyan jó kisfiú, hogy az élethez sosem érkezik el. Sosem tanulja meg, hogy a szép elvek, amelyeket tanult, a gyakorlatban nem állják meg a helyüket, hogy a világban csak az boldogul, aki alkalmazkodni tud, és alkalmazkodni annyi, mint megalkudni. Brush nem alkszik meg,

jóllehet háromszor bebörtönözik, mindenki utálja és a legjobb barátai félig agyonverik. Nem alkszik meg, és azért mégsem hős és nem jellem, nem tragikus, mégcsak nem is rokonszenves alak. Nem alkszik meg egyszerűen azért, mert mérhetetlenül ostoba, mert jó kisfiú, aki az élet felnőtt oldalaihoz sosem jut el. Hiába tesz nagyszerű és önfeláldozó tetteket — másokon nem segít vele és maga sem lesz lélekben gazdagabb. Don Quijote harcol a szélmalommal.

A könyv elején mindjárt bebörtönözik, mert egy félig-tönkrement bankban előadja, hogy a kamat bűnös dolog. Később megint börtönbe kerül: ugyanis egyszer egy üzletben van, amikor bejön egy revolveres álarcos rabló. Brush az előző beszélgetés során megtudta a tulajdonosnőtől, hogy hol tartja a pénzét. Ezt közli a betörővel, azután a segítségére van, hogy megszökjék. Mindezt azért teszi, mert Gandhi tanaiból merített meggyőződése szerint a betörőre ez a jelenet olyan nagy hatással lesz, hogy megváltoztatja életét. Azután, hasonló elvi okokból, feleségül vesz egy nőt, aki azonban nem bírja ki sokáig, hogy egy elv felesége legyen és ott hagyja. Ez a csalódás azután még Brusht is megrendíti hitében. Ráeszmél, hogy az embereket nem tudja megjavítani, és hogy az embereknek talán nem is olyan nagy baj, ha nem javulnak meg. De azután mégis meggyógyul, és újra a régi lesz. Thornton Wilder ebben a könyvben is megtartja bámulatos kompozíciós érzékét. Bár a történet lazán összefüggő események sorozata, mégis úgy érezzük, nincs benne egy felesleges szó sem, semmit sem lehetett volna kihagyni vagy másképp mondani. *Szerb Antal.*

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdaért felelős: IFJ. KOHL FERENC.